

60 РОКІВ ВОЛИНСЬКОЇ ТРАГЕДІЇ

Матеріали українсько-польського
експертно-журналістського форуму
Острог, 11 – 12 квітня 2003 р.

60 РОКІВ ВОЛИНСЬКОЇ ТРАГЕДІЇ

60 РОКІВ ВОЛИНСЬКОЇ ТРАГЕДІЇ

**Матеріали форуму українських і польських
експертів та журналістів**

“Події на Волині: як жити з цим тягарем?”

м. Острого, 11-12 квітня 2003 р.

КИЇВ – 2003

Технічна редакція: *Володимир Барановський*

Посольство Республіки Польща в Україні
Київ-34, вул. Ярославів Вал, 12
Тел. (044) 23-00-700
e-mail: ambasada@polska.com.ua

11-12 квітня 2003 року Посольство Республіки Польща в Україні та польсько-український клуб “Без упереджень” провели експертно-журналістський форум на тему: “Події на Волині: як жити з цим тягарем?” У форумі взяли участь близько 80 експертів і журналістів з України та Польщі. Форум проходив в Національному університеті “Острозька академія”.

У першій частині книжки вміщено деякі виступи та тези учасників форуму.

Друга частина книжки презентує передрук статей за період квітень-липень 2003 року, які були опубліковані в українських та польських друкованих ЗМІ.

Частина I

**“ПОДІЇ НА ВОЛИНІ:
ЯК ЖИТИ З ЦИМ ТЯГАРЕМ?”**

Матеріали форуму

Пасічник Ігор Демидович

Ректор Національного університету “Острозька Академія”

Сьогодні, як ректор цього навчального закладу, я радію, що саме в Острозькій Академії, в місті Острог проходить такий великий форум. Думаю, що це не випадковість, а швидше закономірність: відомо, що звідси, з Острозької Академії розпочався в 16 столітті могутній ренесанс українців як нації. І саме Острозька Академія, яку називали серцем волинських Афін, дала могутній поштовх вищій освіті в Східній Європі. Радію, що при допомозі і з ініціативи польського посольства, і персонально вельмишановного Пана посла, така велика кількість мас-медіа і наших гостей має можливість побувати в українській Мецці. Я не помилюся, коли сказав „українська Мекка”, тому що саме звідси колись вийшов у світ перший буквар, перша читанка, перша граматика, перша художня україномовна література. Саме тут побачив світ перший шедевр Івана Федорова – повна слов'яномовна Біблія. Напевно, що ці стіни переживали глибокі мирні polemiki і гарячі дискусії, але тут завжди була висока духовність, завжди панував спокій, мир, злагода і взаєморозуміння. В Острозькій Академії завжди намагалися і зараз намагаються, хоч як це не важко, реалізувати оте біблійне „полюби ближнього як самого себе”. І я виражаю впевненість, що сьогоднішній наш форум і учасники форуму не тільки не порушать традиції, а значно збагатять започатковану в Острозькій Академії традицію людинолюбства. Тож я бажаю, щоб кожен, хто буде брати участь в нашому форумі, робив свій виступ, пам'ятаючи про це, і був з Богом у серці.

Марек Зюлковскі

Посол Республіки Польща в Україні

Вітаю сердечно всіх присутніх, сердечно дякую Пану ректорові за можливість нашої зустрічі в Острозькій академії. Дякую польським і українським журналістам за той духовний внесок, який вони зробили в організацію цього форуму.

Проблема, пов'язана з Волинською трагедією, яка відбувалася недалеко від острозької землі, впродовж півроку широко обговорюється і польськими, і українськими політиками, а також нашими Президентами; її сприймають як загальну справу відносин між українським і польським народами. Дискусія, розгорнута на шпальтах українських та польських видань, є дуже різномірною, живою і говорить про те, що ви відкриваєте нову сторінку в історії наших народів, в стосунках між Україною та Польщею.

Своєю дискусією Ви показали той напрямок, в якому має відбуватися організація і проведення урочистостей 11 липня із вшанування пам'яті жертв подій на Волині.

Прагненням моїм і нашого посольства, яке підтримує організацію подібних зустрічей і дискусій, є сприяння більшій відкритості у наших взаєминах, особливо коли йдеться про трудні теми, замовчувані факти і події. Вірю, що нинішня дискусія стане вагомим внеском в подальшу розбудову наших дружніх відносин. Хотів би, щоб Ви, шановні пані і панове, допомогли нам у відкритті тієї сумної сторінки історії, сприяли тому, щоб ми – поляки та українці, не лишалися кожний із своєю істиною, що навіть звучить абсурдно, неначе існує дві істини. Маю надію, що після завершення форуму ми знатимемо про те, що істина насправді одна.

Будучи в стінах Острозької Академії, яка впродовж століть була свідком багатьох запеклих дискусій і де, за словами Пана ректора, завжди присутній був дух істини, відчуваємо зараз надзвичайно оптимістичну атмосферу. Спробуємо з надією торкнутися прекрасних і складних, подекуди дуже складних моментів співжиття українського і польського на-

родів. Бажаю Вам проведення вдалої і серйозної дискусії, а дух Академії, думаю, цьому якнайкраще сприятиме. Дякую за гостинність.

Анна Кузьма (Польща)

*Польсько-український журналістський клуб
„Без упереджень”*

В своїй роботі ми зустрічаємося з Волинню. Проблема виринає майже кожного дня, ми просто спотикаємося на тематиці Волинської трагедії. Хоча минуло 60 років, це й надалі надзвичайно болюча справа. Перш за все для поляків і для українців Західної України і Волині, бо в Центральній Україні та інших регіонах знання про те, що сталося на Волині, невелике; тому ми вирішили зібрати велике гроно таких людей, які цю тему знають: істориків, дослідників подій, публіцистів, політологів, соціологів – гордих людей з відкритим серцем, які мають свої принципи, але й вміють слухати інших. Нам здавалося, що ми змогли передати запрошення таким людям, які сьогодні й завтра будуть учасниками форуму; що саме ці люди вміють говорити на складні теми і вміють слухати своїх партнерів.

Конференція відбуватиметься немов у чотирьох блоках, тобто буде блок історичний, де хочемо показати, які були факти і чи сучасні польські та українські історики добре обізнані з темою трагічних подій на Волині. Хочемо також потім поговорити про це з соціологічного, політологічного і публіцистичного боку: як це було можливе, що так сталося, і як жити далі. Це немов-би основний лозунг, гасло нашої конференції. Знаючи про те, що сталося, беручи до уваги те, про що сьогодні сперечаються поляки з українцями, запитуємо, чому таке сталося на Волині, хто винен. Суперечка триває, фахівці досліджують, хто винен у цій трагедії, чиїх жертв більше, чиїх менше. Це – факти, про них треба говорити, але нам треба жити далі із свідомістю минулого, з тим, що

сталося 60 років тому. Ми б хотіли, щоб ця конференція змогла стати форумом, на якому присутні тут мудрі люди більш-менш вільно подумують над тим, як жити з тягарем, з тою волинською скалкою.

Д-р Гжегож Мотика (Польща)

Коротко хочу представити Вам баланс тих досліджень, які були проведені щодо волинських подій, і одночасно представити причини цих подій.

Як зазначає більшість українських і польських істориків, під час Другої світової війни було відсутнє бажання досягнути порозуміння. Фактично на одних і тих самих територіях поляки хотіли відродити свою незалежність, а українці хотіли побудувати свою незалежну державу.

Під час переговорів, які велися між польським і українським підпіллям, поляки пропонували, щоб українці підтримували їхнє прагнення на побудову незалежної і вільної держави, взамін обіцяючи культурну і національну автономію на території польської держави. Натомість українська сторона пропонувала польській стороні майже те саме, щоб поляки підтримували створення української незалежної держави, а поляки, які будуть проживати на її території, також отримають культурну і національну автономію. Обидві сторони де-факто не хотіли і не могли відійти від своїх позицій.

Друга причина, на яку вказують історики, – це національна політика Другої Річпосполитої, де всі громадяни, незважаючи на їхню національну приналежність, мали одні й ті самі права. На практиці було досить часто по-різному, і українців на території Другої Річпосполитої трактували як громадян другої категорії. Особливо після смерті маршалка Пілсудського в польській державі спостерігалось дуже сильне намагання асимілювати українську меншість. Проявом цього були приклади знищення українських церков на території Польщі.

Третя причина, яку вказують історики – це ідеологія ОУН, тобто ідеологія інтегрального націоналізму. Прихильники цієї ідеології говорили про те, що в ім'я нації, в ім'я народу і для його блага можна робити будь-які дії, і про це, наприклад, свідчить декалог українського націоналізму. Для багатьох істориків ідеологія українського націоналізму є найважливішою причиною того, що відбулося на Волині.

Четверта і остання причина, яку я хотів би навести, – це політика німців і „советів”. І Третій Рейх, і СРСР прагнули того, щоб між поляками і українцями існували антагонізми. Їхня політика була спрямована на збереження і поглиблення цих антагонізмів. Надзвичайно важливим був той посередній вплив, який чинився і Третім Рейхом, і СРСР на політику польської держави. Депортації, які здійснювала влада СРСР, та загальне тотальне знищення євреїв, яке проводив Третій Рейх, показували людям, що можна безкарно знищувати цілі етнічні групи населення. Політики цих країн наочно показували, що смерть, коли знаходиться поряд, є чимось нормальним, чимось натуральним, і таким чином впливали на свідомість людей, які набували все більшого імунітету до чужого горя.

Навесні 1943 року кілька тисяч українських поліцейських перейшли на бік УПА. І, де-факто, тоді на Волині розпочалося повстання проти „советів”, німців і поляків. УПА опанувало значні території Волині, і одночасно керівництвом УПА було прийняте рішення знищити всіх тих, хто заважав партизанським діям. В зв'язку з цим з'явилося рішення про ліквідацію всіх поляків, які проживали на території Волині. Історики сперечаються щодо того, коли було прийнято це рішення. Існує взагалі дві гіпотези. Перша гіпотеза говорить, що рішення було прийняте на третій конференції ОУН, тобто його ухвалила ціла організація. Друга частина істориків вважає (і я би схилився до цієї думки), що таке рішення було прийняте волинським керівництвом УПА. Прологом цих подій (в лютому сорок третього року) стало

знищення села Кошова. Друга подія, яка носить дуже символічний характер, – це знищення одного села, яке має величезне значення для поляків – Янкової Долини. Керував акцією Протвинчук-Дубовий. В липні 1943 року відбувся найбільший наступ УПА на польські місцевості. 11 липня 1943 року одночасно було знищено 99 польських сіл. Масштаб українського наступу був би набагато більшим, якби не вогання одного з керівників УПА Юрія Стельмашука (псевдонім Рудий) який не хотів виконати наказу, і на його території цей наказ був виконаний на місяць пізніше, в серпні 1943 року. Вцілілі поляки групувалися на так званих базах самооборони, де об'єднувалися в загони. Вони втікали в міста під захист німців і до „советського” партизанського руху, їхні дії не обмежувалися лише самообороною, дуже часто в результаті польських контр-акцій знищувалися українські села. Найбільшу акцію на Волині провела польська поліція, яка знаходилася на німецькій службі, вона, наприклад, знищила таке село, як Злазне. В лютому 1944 року керівництво УПА ухвалило рішення провести антипольську акцію також у Східній Галичині, звідки було вирішено силою виселити всіх поляків. Відомий наказ керівництва УПА, в якому йдеться про те, що поляків треба попереджати листівками про ці акції, а якщо вони не покинуть села, то протягом кількох днів села спалити, а людей знищити. Від цих дій керівництво УПА відмовилося, якщо бути точним, 1 вересня 1944 року. Цього ж дня був ухвалений наказ керівника УПА у Східній Галичині Василя Сидора (псевдонім Стрілець) про припинення антипольських акцій, як вони називалися в українських документах УПА.

Від антипольських акцій відгородився, зокрема їх засудив, український митрополит Андрій Шептицький. В лютому 1944 року їх засудили мельниківці. На початку 1944 року під час переговорів між УПА і поляками відмовився від них також Тарас Бульба, керівник першої УПА на переговорах з

бандерівцями. Протокол цих переговорів надрукований в книжці Петра Палія „Пронт на Степана Бандеру”.

Який був баланс цих подій? На всій території, охопленій конфліктом між українцями і поляками не лише на Волині, а і в Східній Галичині, згідно з польськими підрахунками, загинуло від 80 до 100 тисяч поляків. На Волині загинула найбільша кількість поляків, за оцінками польських дослідників, від 50 до 60 тисяч осіб. З українського боку загинуло від 15 до 20 тисяч осіб. Принаймні 10 тисяч українців з вищезазначеної кількості загинуло на нинішніх польських землях.

Якщо Ви звернете увагу принаймні на український відгомін тих подій в українській пресі, то він в основному присвячений знищенню українських сіл на Холмщині, про що дуже голосно говорить товариство „Холмщина” в Україні. І найчастіше при цьому згадуються дії польської поліції на Волині. Аналогічно, з польського боку передусім говориться про події на Волині, тому що тут загинула найбільша кількість поляків і, принаймні на думку польських істориків, кількість вбитих українців за польськими підрахунками була набагато меншою.

Ігор Ллюшин (Україна)

Київський інститут “Слов’янський університет”

Про волинські події 1943-44 рр. можна говорити як про складову загального міжнаціонального українсько-польського конфлікту, що існував в роки Другої світової війни на всіх спільних територіях проживання українців і поляків, тобто йдеться не лише про Волинь, а й Східну Галичину, Холмщину, Підляшшя, Лемківщину, Надсяння. Можна виокремлювати волинські події з цього контексту українсько-польського конфлікту, підкреслювати якісь особливості тих подій. Польська сторона наполягає на цих особливостях,

які, зокрема, можна бачити в тому, що головним об'єктом збройних акцій на Волині стала все ж таки польська цивільна сільська людинність. Все ж таки існує різниця, навіть разюча різниця, в кількості жертв з українського і польського боку. Пояснити це можна тільки тим, що на Волині польська сторона була слабшою, навіть за підтримки місцевих поляків чи то з боку німців, чи радянських партизанів. Українська сторона була сильнішою.

Якщо говорити про причини загального українсько-польського конфлікту в роки війни, то зверну Вашу увагу на таку обставину, яка, власне кажучи, була однією з головних причин конфлікту. Польська сторона, високо цінуючи свій власний, дійсно великий внесок в економічний, культурний розвиток західноукраїнських земель, помилково вважала, що цього внеску не заперечуватиме жодна з країн. Від моменту втрати цих земель у вересні 1939 року поляки ні на мить не хотіли сумніватися в тому, що після переможної війни їхніх західних союзників – Великобританії і Сполучених Штатів, цих земель Польщі можуть і не повернути. На думку польської сторони єдиним, з ким варто було рахуватися при визначенні повоєнного статусу західноукраїнських земель, зокрема йдеться про Волинь і Східну Галичину, були місцеві поляки. Але це питання визначення повоєнного статусу західноукраїнських земель поляки вважали власною внутрішньою справою, а до місцевих українців при обговоренні цього питання ставилися як до нерівноправного партнера. Від місцевих українців вимагалось тільки, щоб вони в умовах поразки і окупації Польщі залишалися лояльними щодо неї як її колишні громадяни. Така позиція, що знайшла відображення в діяльності в роки війни польського емігрантського уряду в Лондоні, підпілля Армії Крайової в Західній Україні, що її підтримувала місцева цивільна польська людинність, цілком суперечила українським планам, зокрема, планам найвпливовішої і найрепрезентативнішої в роки війни в західноукраїнському регіоні політичної сили, якою бу-

ла Бандерівська фракція Організації Українських Націоналістів. Це і стало основою для поступового зростання напруження в українсько-польських взаєминах, яке врешті-решт навесні 1943 року призвело до кривавого конфлікту на Волині. Якщо говорити про безпосередні причини тепер вже самого конфлікту на Волині, то слід зазначити наступне.

У деяких українських істориків можна прочитати, що конфлікт був викликаний присутністю в Західній Україні польських партизанських загонів, національних АК-івських чи про-АК-івських формувань, наявністю тут політичного представництва польського емігрантського уряду, так званої делегатури уряду, діячі якого за будь-яких обставин намагалися втілювати в життя плани свого уряду, спрямовані на залишення за повоєнною Польщею без винятку всіх її східних довоєнних територій, в тому числі західноукраїнських. Пояснюється антипольська акція українських повстанців також діяльністю польської поліції на службі в німців. Напевно все це відіграло свою роль, але головним було навіть не це. Головним було те, що місцеві цивільні поляки намагалися ще задовго до весни 43-го року, тобто впродовж 42-го, будь-якими шляхами проникати в місцевий німецький окупаційний, адміністративний, торговельний, господарський апарат, створюючи для себе тим самим фундамент для збереження свого впливу в Західній Україні після поразки Німеччини і виходу армій з цих територій. Саме такий стан речей навесні 43-го року констатують в своїх документах, наприклад, радянські оперативні чекістські групи, добре обізнані із ситуацією, що склалася в тилу Вермахта, німецькі функціонери і, звичайно ж, представники місцевої української громади. Факт, що польське населення на Волині було малочисельним (не більше 15-16% від загальної кількості), але безвідносно до того місцеві поляки намагалися все ж таки відігравати роль господаря, навіть в стосунках з німецькою окупаційною владою, і це вже після того, як з німецької служби – слушно говорив мій колега – близько 5

тисяч українських поліцаїв втекло в ліс, щоб невдовзі скласти кістяк УПА. В цих умовах та роль, яку намагались відігравати поляки, звичайно, не могла не насторожити місцевих українських політичних провідників і не призвести до загострення і без того напружених відносин між українцями та поляками. Весь трагізм ситуації, що була на Волині, полягає в тому, що спочатку антипольська акція була нібито цілком вмотивована з точки зору українських національних інтересів, але на Волині вона набуває масштабів масової антипольської акції (а не антиукраїнської) і це ні в кого не повинно викликати сумніву, бо навіть в ОУН-івських документах саме йдеться про масову антипольську акцію. Дуже швидко антипольська акція набула небачених за масштабом обертів; проявлявся її надзвичайно жорстокий і кривавий характер через участь в ній місцевої української людності, озброєної тим, що потрапило в руку; об'єктивно акція поширилася і на цілком безневинних людей, в тому числі старців, жінок і дітей. А це вже був злочин. Можна сказати, що місцевій польській людності на Волині довелося з надлишком розплатитися за помилкову політику своїх урядів щодо українців, української меншини в попередній період і, напевно, за власні уявлення щодо цієї політики.

Безперечно, були серед поляків Волині і такі, які вважали необхідним і важливим створення української суверенної держави на Наддніпрянщині. Між іншим, польські політичні провідники цілком підтримували ідею створення української незалежної суверенної держави на Наддніпрянщині, але були напевно і такі поляки, які вважали можливим включення до цієї держави і тих земель, які до війни належали Польщі, тобто західноукраїнських.

Таким чином те, що поляки намагалися всілякими шляхами потрапити в місцевий німецький окупаційний апарат, саме це було головною причиною, яка спонукала краєвий провід ОУН на так званих північно-західних українських землях, тобто на Волині і Поліссі, до прийняття рішення про

проведення широкої масової антипольської акції або акції з деколонізації західноукраїнських земель.

Поляки йшли на службу до німців не тому, що були схильні підтримувати з ними доброзичливі стосунки. Поляки, як і українці, йшли на службу до німців тому, щоб допомогти своїм співвітчизникам вижити у важких умовах, коли скрізь було безробіття і голод.

Щодо ролі німецького і радянського чинника в цих подіях. Безперечно, німці були зацікавлені в підтримуванні ворожнечі між українцями і поляками, але не були зацікавлені, щоб ворожнеча набула таких форм, як на Волині – обопільних паціфікаційних рейдів, які німецька окупаційна адміністрація не змогла поставити під власний контроль. Німці не були зацікавлені в масових акціях УПА, спрямованих проти польських селян, а особливо проти тих поляків, які були в німецькій службі з охорони лісів і держмаєтків. Ця акція порушувала утримуваний німцями за всяку ціну порядок та спокій у Вермахті. Ця акція заважала німцям вчасно і без будь-яких втрат збирати врожай, необхідний для постачання Вермахту на сході. Не випадково німці навіть допомагали зброєю деяким окремим польським базам самооборони, щоб ті могли самостійно боронити себе від УПА, особливо в місцевостях, звідки німці вивозили збіжжя. Німці використали масові антипольські виступи для того, щоб набрати в свої формування на ті місця, які полишили українці, місцевих поляків. Німці використали масові антипольські виступи, щоб перекинути на Волинь жандармські частини з генерал-губернаторства, у складі яких були мешканці Помор'я, Познані, Силезії. Саме такі частини активно використовувалися в боротьбі з УПА і паціфікаційних рейдах проти місцевої української людності. Німці для всіх поляків були ворогом номер один, але у поляків до німців було рейх-наставлення. На Волині поляки були змушені звертатися за допомогою, за захистом до місцевої німецької окупаційної адміністрації, яка фактично була господарем і напевно єдина

могла допомогти місцевим полякам. Поляки не сподівалися на потужну підтримку підпілля Армії Крайової, деякі про це підпілля навіть не знали, тому що підпілля АК головним чином зосереджувалося в містах, а масові антипольські акції проводилися в сільській місцевості. Ті поляки, які знали про існування АК, не завжди прислухалися до порад офіцерів Армії Крайової чи представників місцевої делегатури польського емігрантського уряду, тому що поляки більше керувалися інстинктом самозбереження. Цей інстинкт самозбереження штовхав поляків і в радянські партизанські загони. Кілька тисяч поляків перебували в польських і радянсько-польських партизанських загонах на Волині, хоча накази керівництва АК, місцевої делегатури уряду розглядали співпрацю як з німцями, так і радянськими партизанськими загонами як зраду Речіпосполитій. Тим не менше, важливішим для поляків стали не накази керівників підпілля, а інстинкт самозбереження. Загальновідомо, що радянські партизанські загони, оперативні чекістські групи НКВС робили польські населені пункти своїми базами, харчувалися, одягалися, взувалися за підтримки місцевого польського населення. Нерідко залучали поляків до проведення спільних диверсійних, розвідницьких дій як проти німців, так і проти УПА. Нерідко поляки свідомо йшли на таку співпрацю з радянськими партизанами, особливо коли вона торкалася антиоунівської діяльності. Мета була одна – помститися, отримати зброю і помститися.

Налякані антипольськими виступами, особливо липневими, коли дійсно протягом 11-13 липня майже одночасно були здійснені напади на понад півтори сотні польських поселень, налякані нападами поляки пішли в радянські партизанські загони. Командування УПА, Краєвий провід ОУН на північно-західних українських землях розглядав таку співпрацю поляків з радянськими партизанами як таку, що принципово суперечила їхнім власним планам, власним інтересам, намірам боротьби з більшовизмом – тією політич-

ною силою, яка стояла за радянськими партизанами. Українські повстанці готувалися до запеклої боротьби з цим ворогом, ворогом номер один. І звичайно, за таку співпрацю жорстоко мстилися місцевій польській людині. Деякі з офіцерів АК після таких пацифікаційних рейдів чи то німців, чи то УПА проти місцевих польських поселень забороняли надалі співпрацювати з червоними партизанами, забороняли приймати в себе радянських партизанів. Проте співпраця тривала, хоча деякі офіцери наполягали на тому, щоб польські бази самооборони категорично відмовлялися від неї. Відомо чимало випадків, коли керівники радянських партизанських загонів мстилися офіцерам АК, мстилися ватажкам АК-івських і про-АК-івських формувань.

Підсумовуючи вищесказане, зазначу, що в українській історіографії, в оцінках того, що сталося на Волині, існує дві загальні точки зору. Одна, яку поділяє дуже велика кількість істориків, вважає, що масові антипольські дії українських повстанців були виправдані тим, що поляки категорично виступали проти входження західноукраїнських земель до складу української соборної самостійної незалежної держави. Це перше, а друге – те, що українці були на власних етнічних землях. Повторюю, що далеко не всі українські історики поділяють таку точку зору.

Існує також друга точка зору. УПА, як єдина національно-визвольна формація українців західноукраїнського регіону в роки Другої світової війни, мала право боронити власний народ від німців і від радянського чинника, мала право прагнути того, щоб їхні землі після війни опинилися не в складі Польщі, а в складі України. Втім засоби і методи, використані в ході боротьби, суперечили всім довоєнним міжнародним нормам, що визначали, як мають вестися військові дії, який допустимий характер військових дій. Ну і звичайно, методи й засоби, використані проти поляків, принцип колективної відповідальності, поширений на всю місцеву польську людину, в тому числі старців, дітей, жінок, не

можуть бути виправдані жодним чином. В післявоєнний час такі дії розглядатимуться, і не лише польською стороною, а й згідно з міжнародними угодами – не буду говорити, як етнічні чистки чи геноцид, але як дії – безперечно, злочинні.

Микола Рябчук

Ведучий сесії

Ми вислухали дві точки зору, багато в чому подібні, але які водночас істотно відрізняються в наголосах, в підходах. Я думаю, що, очевидно, є різні правди, і це не суперечить тому, що сказав на початку амбасадор Зюлковскі. Річ у тім, що польське слово "правда" може перекладатися українською і як правда, і як істина. Польська мова не розрізняє цих двох слів. Натомість ми маємо два слова – правда і істина. Істина, очевидно, є одна, але істина є дуже велика і до кінця непізнана, вона є явищем, можна сказати, метафізичним, це хіба що Бог знає всю істину. Натомість кожна людина має свою правду і ми зі своїми правдами можемо лише наближатися до істини, безконечно наближатися, хто більше, хто менше. Я думаю, наша подальша дискусія буде таким наближенням до істини.

Я прошу всіх пам'ятати, що це є дискусія, дискусія, яка ґрунтується на аргументах, на логіці, тобто я дуже всіх прошу уникати якихось пропагандистських формулювань, прошу уникати якоїсь надмірної емоційності, це не є ані судовий процес, це не є мітинг і не партійні збори. Отже, пам'ятаймо про техніку дискусії.

Ігор Ілюшин (Україна)

Київський інститут “Слов’янський Університет”

Ніхто не назве чітких пропорцій – ані свідки тих подій не дають відповіді на питання, ані документи. Безперечно, були і бандитські напади, напади з метою пограбувань, але, мені все ж таки здається, вони не відігравали ключової ролі. Однозначно – була масова антипольська акція, розпочата в березні-квітні 43-го року. Однією з таких акцій, вона вже тут називалася, була акція Наяна Водолигу Костопільського повіту в квітні місяці. Її проводила перша група УПА під керівництвом (командуванням) Івана Литвинчука (Дубового). Тоді загинуло щонайменше 300 поляків. Загальноприйнято вважати, що українських повстанців на цю акцію спровокували. Біля поселення, де до війни знаходилася каменярня базальту, було розташовано роту литовської поліції, і нібито місцеві поляки з Іванової Долини співпрацювали чи підтримували стосунки з тією литовською поліцією. Це і спровокувало українських повстанців на акцію.

До акції у відповідь – тобто антиукраїнської акції – польські бази самооборони, за підтримки польської допоміжної поліції, вдаються так само, як і польські партизанські загони, АК-івські національні партизанські загони, створені наприкінці липня, тому що до літа 43-го року у поляків, окрім тих німецьких формувань, в які пішли служити поляки, фактично не було сили, що могла б чинити активний опір українським збройним загонам – формуванням УПА бандерівської фракції.

Що стосується УПА Тараса Бульби-Боровця і її ролі в антипольських акціях. Можливо, перші акції проти поляків на Волині були проведені саме бульбівцями. Але загальновідомо, що, коли почалися масові акції проти поляків, Бульба-Боровець категорично виступив проти них.

Збереглися документи самого Боровця, які знаходяться в київських архівах. Є лист Боровця від травня 43-го року із зверненням до бандерівців. Відомо, що всі формування Бо-

ровця бандерівці підпорядкували собі і взяли назву військової формації, яка до того часу належала формуванням Боровця. Хотіли й самого Боровця підпорядкувати. Боровець у зверненні до бандерівців, до крайового проводу ОУН на північно-західних українських землях пише: „...як справжній революціонер-державник може підпорядкуватися проводіві партії, яка починає будову незалежної суверенної держави із знищення національних меншин”. Цей фрагмент добре відображає позицію самого Тараса Бульби-Боровця. Подібне ставлення було і в багатьох інших українських політичних сил на Волині, які категорично засудили ці акції. Якщо говорити про інші українські політичні сили, то в самому Крайовому проводі ОУН і в Центральному проводі була жарка дискусія з приводу того, чи потрібні ці акції, чи ні. Мені відомо, наприклад, про те, що урядуючий провідник ОУН, тобто заступник Бандери (Бандера на той час вже перебував в німецькому концтаборі) Микола Лебідь, поки його не зняли з цієї посади в квітні місяці, виступав проти збройних акцій. Виступав проти цих акцій Степняк, член Центрального проводу. Вони вважали, що акції не потрібні, що вони провокують німців на зворотні дії проти місцевої української людності. Але перемогла інша лінія, перемогли інші люди, перемогла точка зору Дмитра Клочківського, крайового провідника ОУН, перемогла точка зору Романа Шухевича, який підтримав Клочківського. І акція покотилася. Така роль ОУН і Тараса Бульби-Боровця у Волинських подіях.

Д-р Гжегож Мотика (Польща)

Сьогодні історики вже можуть говорити про те, що відбувалося в середовищі Бульби-Боровця та АК. Але ми не можемо назвати з певністю жодного села, яке б знищили загони Бульби-Боровця. Випадки діяльності мародерів або бандитів були поодинокими випадками. Більшість антипольських дій, які проводилися ОУН-УПА проти поляків,

підпорядковувалися бандерівській фракції. Тому ми змушені дуже ретельно і довго вивчати українські, російські, польські, німецькі документи та монографії, які б могли довести тодішній дійсний стан речей.

В тогочасній ситуації, як нам здається, українсько-польського конфлікту не можна було уникнути, як не можна було уникнути окремих сутичок між збройними формуваннями, українським і польським підпіллям, між підрозділами Бульби-Боровця і Армією Крайовою, але конфлікт не повинен був виглядати так, як виглядав, не повинні були відбуватися вбивства цивільних мешканців. В жодному випадку не можна виправдати вбивств, вчинених серед польського і українського населення. В якийсь спосіб можна було уникнути знищення сіл з мирним населенням. За знищенням польських сіл було приховане конкретне рішення, зокрема Килима Кобура, який керував всеукраїнськими підрозділами на Волині.

Кожна з вищеназваних причин є надзвичайно важливою. Без поганої політики польської держави, без поганої політики Німеччини і „советів”, без інтегрального націоналізму не було б конфлікту; без рішення, прийнятого Климом Сабуром, не відбувалося б знищення польських сіл.

Андрій Павлишин (Україна)

Нам сьогодні потрібна неупередженість, широта і відкритість. Перед українськими журналістами стоїть завдання якомога повнішого, ширшого, комплекснішого охоплення проблеми, яку ми умовно можемо назвати „проблема антипольської акції на Волині”.

Згода в душі незгоди формується не в протистоянні спільнот: українці – поляки. Нема таких консолідованих спільнот, як українці і поляки, бо що тоді повинно би було визначати приналежність до такої спільноти? Нація, на моє глибоке переконання, є утвором політичним, який щоден-

ним племінним формується внаслідок волевиявлення кожної людини, і ніяка кров, ніяке громадянство, ніякий інший критерій тут не переважить. Ми повинні виходити в своїй діяльності з цінностей вищого порядку, з цінностей, сформованих в нас релігією, з цінностей гуманізму, з тих підставових речей, які дозволяють нам мешкати цілком позитивно і достойно у 21 столітті, а не знову і знову репродукувати якісь матриці часів архаїчної доби, будити у собі злобу й пристрасті первісної людини та діяти в рамках, які цій первісній людині накидала біологія.

Завдяки роботі в газеті можна судити про напруження дискусій, які точаться в українському суспільстві навколо теми антипольської акції УПА на Волині. Особливості медіального ринку України та способи отримання інформації, а також етнос журналіста визначають, як ми розказуємо суспільству про події, що відбувалися 60 років тому, які досі не стали моментом примирення двох сусідніх народів, а навпаки – залишаються яблуком розбрату.

Якщо порівнювати український ринок з польським, то українські журналісти мали би впасти в глибокий сум. Український медіа-ринок, якщо йдеться про друковані видання, не структурований, на ньому переважають видання російськомовні, і, можна сказати, „советсько”-орієнтовані, в яких „советська” ностальгія, модель поваги до СНД-івських цінностей формує і визначає точку зору журналістів, які пишуть про ті чи інші події. Для них все, що відбувається з Україною і українцями, маргінальне, не таке важливе, це – речі, над якими можна жартувати, над якими не варто особливо замислюватися, хоча в певних моментах, якщо йдеться про гострі конфлікти, про кров, про смерть чи якісь інші подібні речі, вони охоче такі теми розробляють.

Першою ластівкою була публікація великої статті про волинські події у „Комсомольській правді” в Україні. В великонакладному виданні зібрано думки різних істориків, оцінки і точки зору різних політиків, з цього зроблено пев-

ний доволі легкий і справний матеріал. Видання, які виходять у Києві, це – багатотиражні й знані газети, що присвячують увагу волинським подіям лише тоді, коли є інформаційний привід, тобто переговори президентів, якісь домовленості. Ці видання намагаються подавати матеріал більш-менш об'єктивізовано і відсторонено, це якби не їхня справа, це – справа тих західних українців і поляків, які між собою колись конфліктували.

Спілкуючись із журналістами Східної України, дуже часто можна почути таку думку, що знову, мовляв, Ви нахуліганили, галичани з волинянами, а нам за це треба віддуватися. Ваші предки наробили лиха, а тепер на всю Україну падає чорна пляма і чорна тінь. Очевидно, це досить поширена думка і до певної міри обґрунтована, тому що справді в гострі конфлікти була задіяна тільки незначна частина населення тогочасної України, а більша частина українців служила в Радянському війську, брала участь у боях на стороні антигітлерівської коаліції, і тут якби немає особливих сумнівів і питань стосовно цих людей. Арифметично їх було значно більше, аніж вояків УПА, так само, як значно більше є зараз їхніх нащадків, ніж нащадків вояків УПА. Оскільки в демократичному суспільстві більшість природним чином складає домінанту, а журналісти орієнтуються на масовий попит, на масового споживача, то можна констатувати, що великонакладові київські видання і, відповідно, мас-медіа типу новино- і телемовлення приділяють цим подіям досить небагато уваги. Натомість дуже багато уваги приділяють видання регіональні, з тих місцевостей, де проблема актуальна і цікавить людей, там уже зараз почалася дискусія навколо цих питань.

Хочеться навести два приклади з львівського досвіду, можна сказати, крайньопротилежних: з одного боку, те, як висвітлюється ця проблема у газеті „Поступ” і у „Львівській газеті”, а з другого боку, як вона висвітлюється в газеті „За вільну Україну”. Середовище переважно молодих, лібера-

льно налаштованих людей, які сповідують ідеї відкритого громадянського суспільства, намагається якомога глибше розібратися в проблематиці, не виступати з апологетичною точкою зору; ці журналісти публікують глибокі аналізи, намагаються осмислити проблематику волинських подій 60-річної давності. В опублікованих текстах відчувається прагнення об'єктивно поглянути на цю подію, розважити рації обидвох сторін і ці рації якимось чином примирити або засвоїти і жити разом з ними, бо є речі, з якими неможливо змиритися. Однією з таких речей є загибель десятків тисяч безборонних поляків на Волині, і цим людям належить насамперед „каїдас”, тобто християнське співчуття.

Саме з цього варто виходити, а не з того, що якась частина поляків служила німцям чи воювала в загонах, спрямованих проти місцевого населення, тому що, як правило, вбивають одні, а покутують зовсім інші люди. Не варто юридичної відповідальності змішувати з відповідальністю моральною.

Моєю мрією є створення для УПА чогось на зразок комісії Дешена, яка би об'єктивно розслідувала юридичний фактаж всієї доби, висувала, коли треба, звинувачення, і проводила їх через юридичний процес, встановлюючи якусь частину істини, власне, юридичну частину. Тільки тоді, на базі фактів ми зможемо робити якісь висновки і обговорювати деталі, а не просто керуватися емоціями і займатися дешевим та брудним політиканством на крові людей, що загинули у цьому протистоянні з одного чи з другого боку.

Богуміла Бердиховска (Польща)

Як виглядає опис подій на Волині в найновіших виданнях. По-перше, в них описуються події з фундаментальної точки зору, тобто в 43-44 роках на Волині, а також в Східній Галичині стався геноцид. Така принципова констатація фактів супроводжується дуже натуралістичними описами злочинів. Говориться, що ініціатором проведення злочинів є

фракція бандерівців ОУН-УПА. Вона в свою чергу могла стати ініціатором цієї акції лише тому, що керувалася в своїх діях крайніми положеннями інтегрального націоналізму. І наприкінці підкреслюється те, що наміром організаторів цієї антипольської акції було не вигнання польського населення, а його повне знищення.

Така версія описується у малих виданнях і в жодному з них не з'являється думки про жертви, понесені українським населенням наприкінці Другої світової війни і на початку перших повоєнних років.

Подекуди польські ЗМІ не допускають жодної полемики. Ті, хто має інші думки й міркування з приводу подій на Волині, не мають жодної можливості опублікувати в пресі якісь тексти, статті або листи з викладенням своєї точки зору. В своїх публікаціях ЗМІ використовують різні знаряддя впливу на політиків, аналітиків, істориків, що стоять на де-що відмінних точках зору. Історик, який намагатиметься повернути увагу до дуже складного контексту і політичної ситуації, яка передувала цим подіям, буде визнаний в ЗМІ виключно прихильником ОУН-УПА, ворогом польського народу. Це – один аспект.

Другий аспект пов'язаний з багатотиражними виданнями, радіо та телебаченням. Тут справи складаються таким чином, що в них волинська проблематика присутня вже досить довгий час, впродовж декількох місяців. Причому апогей передач і програм, присвячених волинським проблемам, припадає саме на ці дні. Ми маємо вже досить великий обсяг матеріалу, який розповідає про події на Волині та їхні наслідки. Але в ЗМІ і багатотиражній пресі до сих пір немає остаточного канонічного образу подій на Волині 1943-44 років.

Яка ж картина формується і виходить з того, що вже на зазначену тему було опубліковано в Польщі? Отже, на Волині мала місце організована і цільова антипольська акція. Відбувалися масові вбивства. У багатотиражній пресі, теле-

баченні і радіо дуже-дуже рідко або взагалі не вживається термін „геноцид”. Фактично немає того, щоб тексти чи телевізійні програми шокували читача або глядача натуралістичним описом подій. У великих виданнях і на польському телебаченні не ставиться під сумнів і не обминаються словом польські акції, спрямовані проти українців.

Декілька питань щодо журналістики, яка описує волинські події і може бути різною. Чи про конфлікт журналіст буде говорити стримано, чи зможе піднятися над проблемою, чи – як ідеальний варіант – зможе врахувати різні точки зору на одну проблему? Існує інша небезпека: чи те, що для журналістів і медіа є загалом дуже важливим, збігатиметься з потребою читача, для якого медіа повинні бути привабливими. Всі зацікавлені в тому, аби знайшовся такий читач, який купить газету, такий глядач, що буде дивитися саме цю програму, а не іншу.

Як переконати журналістів, щоб вони писали про важкий, подекуди неефективний процес дискусії в українському і польському суспільстві, а не тільки про ексцеси? Навіть запитаймо себе сьогодні, що залишиться в пам'яті журналістів після цієї зустрічі? Чи спокійне обговорення дуже важких і важливих питань в стінах Острозької Академії, чи те, що пан Червоний зорганізував тут пікет? Це запитання – до Вас, моїх колег з газет, журналів, телебачення і радіо.

Олена Зварич (Україна)

Заступник головного редактора газети „Україна молода”

5 років тому до проблеми Волинської трагедії – це теж була річниця, теж був ювілей – 55 років, мало хто в Польщі звертався так глибоко і яскраво. Що ми бачимо сьогодні – яскраве і пристрасне обговорення, організоване саме польською стороною. Навіть облаштування цієї конференції польська сторона взяла на себе. Чому українська влада чи

українські фонди, наскільки мені відомо, ніякої фінансової допомоги не доклали?

Тому що в цій складній проблематиці існує політика польської держави.

А українська преса дуже мало пише на цю тему – навіть преса, яка виходить на Волині і Галичині – з двох причин. Одна, і дуже важлива, яку очевидно треба піднімати: все ще немає державної політики української держави щодо цієї теми. Така політика не вироблена. Виступ Медведчука чи виступ Литвина ще ні про що не говорять. Наші українські політики цю тему зовсім не піднімають, тоді як польська держава з цією темою наступає.

Українцям треба щось сказати на рівні державних чиновників і вони не знають, що сказати. Хотіла би звернутися до колег з Центральної і Східної України, для яких емоційно ця тема не є важливою так, як для волинян, яких батьки, діди, сусіди, друзі якимось чином причетні до цієї трагедії. Україна дуже велика, і люди на Полтавщині чи на Чернігівщині, навіть на Хмельниччині емоційно цього не відчують. Оскільки в нас немає державної політики, я закликаю наших колег у Східній Україні, де тема не є такою затребуваною, все-таки її порушувати і можливо від преси почати рух до сумління наших державних чиновників, до вироблення їхньої позиції. Трохи парадоксально, але ми повинні писати про це більше, аби наша офіційна влада, зокрема виконавча, зробила якийсь політичний крок.

В ході дискусій на форумі пролунали такі думки:

“... Ще такий аспект проблеми. І українські, і польські політичні діячі того часу розглядали можливість повторення сценарію Першої світової війни. Пам’ятаючи про конфлікт між українцями і поляками в 1918-1919 рр., українські

політичні дії, можливо, розмірковували так: не буде поляків, не буде і проблеми. Питання про повоєнний статус західноукраїнських земель буде вирішуватися на повоєнній конференції. Якщо там не буде поляків, то які можуть бути претензії до цих земель?”

“...Ідеологія українського націоналізму, як відомо, сформувалася значно раніше, ніж почалася ідеологічна чистка народу. Документи свідчать, що десь ще в 41 році немає висловлювань про усунення трудового польського населення з Волині. Йшлося лише про ліквідацію тих, хто посягав на українську державність. Чи можливо на основі існуючих документів простежити, як і коли відбувалася трансформація ідеології ОУН чи її бандерівської фракції, коли від боротьби з тими, хто чинив опір встановленню української державності, перейшли до тотальної чистки польської меншини...”

“...В документах ОУН – до 40-го року ще загальної ОУН, після 40-го поділеної на мельниківців і бандерівців – отже, в документації бандерівської ОУН за 41-й рік ми не знайдемо тверджень про необхідність усунення всіх поляків з західноукраїнських земель чи, тим більше, їхнього, можливо часткового, фізичного знищення. В 43-му році ситуація стала такою, яку не могли передбачити ані в 41-му ані 42-му році. В 42-му році навіть деякі польські політичні провідники вважали можливою – вже не кажу про українців і оунівців – перемогу Німеччини в Другій світовій війні. Командуючий польською армією в СРСР генерал Андерс в 42-му році наполягав на тому, щоб його армія була якомога швидше виведена до Ірану з території СРСР, тому що бачив можливою поразку СРСР у війні. Якщо говорити про українських політиків, то згадувана лютнева конференція 43-го року була чи не перша, на якій прозвучали слова щодо імовірності

перемоги СРСР у війні. Про можливість перемоги заговорили після поразки німців під Сталінградом...”

“...Рішення про проведення масової антипольської акції не приймалося на лютневій конференції так, як не приймалося і на жодній іншій конференції. В збереженій документації ми, мабуть, не знайдемо сліду якогось відповідного чіткого рішення. Все ухвалювалося спонтанно, з огляду на ситуацію, яка тоді склалася на Волині навесні 43-го року...”

“...Говорячи про ідеологію ОУН, маємо на думці загальну ідеологічну засаду, принцип, згідно з яким мій народ є найважливішим, моя вітчизна є найважливішою і для блага цього народу, цієї вітчизни можна удаватися до будь-яких дій. Члени бандерівської фракції були виховані на цій ідеології, вони становили своєрідний, ніби чернечий орден, який свято вірив, що можна здійснювати будь-які дії, іти на будь-які жертви заради досягнення своєї мети. Говорячи про жертви, знаємо, що і вони самі готові були принести в жертву свої життя в ім'я досягнення і втілення ідеї. А Клим Сабур (Роман Крашківський) був діячем партизанської боротьби. Він просто-напросто хотів досягнути певного успіху, тобто опанувати територію Волині, і в зв'язку з цим усував будь-яку перешкоду, навіть якщо вона була тільки потенційною. У проведенні антипольської акції на Волині основою стало рішення Кліма Сабура...”

“...Співпраця АК чи УПА з німцями не відіграла в конфлікті на Волині жодної ролі. Польські історики звинувачують УПА у співпраці з німцями, українські історики звинувачують АК у співпраці не з німцями, а з радянськими партизанами, з Червоною армією. УПА, якщо і пішла на контак-

ти з представниками Вермахту чи німецької розвідки, то просто намагалася використати скрутну ситуацію, в якій опинилися німці наприкінці війни в 44-му році, бажаючи отримати якусь частину зброї від відступаючих німецьких військ. Вся зброя мала бути використана УПА для боротьби з ворогом номер один – СРСР.

Чому АК йшла на співпрацю з радянськими партизанами чи з Радянською армією? По-перше тому, що польські партизанські національні формування взагалі вважали СРСР союзником своїх союзників, хоча звичайно після Хатині ставлення командування АК і загального командування на Волині до радянських військ змінилося.

Коли Червона армія повернулася в Західну Україну, створена тут на Волині 27-а Волинська піхотна дивізія Армії Крайової була змушена співпрацювати з нею, виходу не було. Поляки вважали, що повинні взяти активну участь у боротьбі з німцями, тобто відступаючими з Волині німецькими частинами, що їм це буде зараховано і стане важливим аргументом при вирішенні повоєнної долі західноукраїнських земель. Поляки вважали, що ту кров, яку вони проллють у боротьбі з німцями або самостійно, або навіть у співпраці з Червоною Армією, цю кров повинні зарахувати, з цим не можуть не рахуватися як СРСР, так і союзники Польщі.

На Волині можна говорити про співпрацю з властями тих поляків, які належали до польської допоміжної поліції, що була на службі у німців, а не вояків Армії Крайової. Хочу підкреслити, що 27-а Волинська дивізія, створена на Волині вже на початку 44-го року, тобто після низки кривавих подій 43-го року, тримала спільний фронт з Радянською армією проти Німеччини.

Натомість якщо йдеться про УПА, то безумовно вона вела на Волині боротьбу з німцями. Щодо співпраці між ними, то в 44-му році між німцями і УПА була досягнута низка порозумінь, згідно з якими взамін за зброю, надану німцями УПА, вони отримують від УПА розвідувальні та інші мате-

ріали. Власне завдяки цьому порозумінню було звільнено Бандеру з табору в Заксенхаузені і Юрія Лопатинського (Довба) перекинуто в грудні 44-го року до Шухевича. Це співробітництво було остаточно припинено в лютому 45-го року...”

“...Щодо теми співробітництва поляків і німців, розповім про одну історію, почуту від знайомої жінки. В роки війни командування Армії Крайової, зацікавлене в отримванні інформації про ситуацію в тилу німців на східному фронті, в рамках розширення шпигунської мережі вислало її свого часу на схід. Жінка обійняла якусь посаду в німецькій адміністрації, схоже як і десятки інших осіб, відряджуваних АК на схід. Після того, як ця територія була визволена, жінка потрапила під суд і отримала вирок – 15 років побавлення волі. Коли під час судового процесу довідалися про те, що вона була співпрацівником таємної мережі АК, вирок було замінено смертною карою, але це рішення припало на час виступу Молотова на Міжнародному гуманітарному форумі в Празі, де він заперечив існування смертної кари в Радянському Союзі. В кінці кінців жінка отримала 25 років ув’язнення і звільнилася лише в 1956 році, коли й повернулася до Польщі.

Ця окрема особиста справа свідчить про те, що все було неоднозначно, і в тодішньому пекельному котлі поєднувалися, змішувалися інтереси багатьох, багатьох держав, долі багатьох тисяч людей, наших співвітчизників...”

“Моє перше запитання з приводу кількості жертв і, взагалі, публікацій про події на Волині. В 1992 році, коли Польща і Україна готувалися відзначити, може не так помпезно, як зараз, 50-річчя подій на Волині, я отримав листа і певну книжечку. Тоді ця книжечка була ще під грифом, ну не „сек-

ретно”, а як в нас називалося „для службового користування”. На цю книжечку наші колеги з університету в Щечіні, з Кафедри українознавства, просили дати рецензію. Рецензію дати було неможливо – мова йшла про тисячі фактів, а як дати рецензію, не знаючи цих фактів і не вивчаючи їх. Ми послали 50 листів в ті села, де було найбільше людовбивства, так, як вказано в книзі. І на той час отримали лише 5 чи 6 відповідей. Решта і до сьогодні не відповіла. Я розумію, що це був період 92-го року, коли ще над нами всіма тяжіли 50 попередніх років поневолення.

Згадана книжка була написана моїми колегами – поляками і українцями з Польщі, вона стала ледь не біблією для тих, хто хотів використати матеріал про злочини українців проти поляків. Я завдався метою вивчити цю книгу. Наведу один фрагмент книги, де стверджується, що 18 листопада 43-го року в Рівному німцями було розстріляно 1350 в'язнів рівненської тюрми, в тому числі 100 польських вояків АК, які опинилися в тюрмі за доносами українців.

За матеріалами комісії, яка вивчала злочини фашистів на Волині, за підписом Бегти, впливає, що в тюрмі було лише 350 чоловік, а не 1350, і нема ніяких прізвищ. Тобто це є вигадка чистої води.

Пік публікацій, присвячених цій проблематиці, ще попереду і хай він буде більш виваженим...”

“...Багато питань, порушених в ході форуму, лежить на межі історії і журналістики.

Хочу тільки коротко згадати публікацію Боровського 90-го року, в 2001-му році вийшла розширена публікація Сімашків, батька і дочки, – публікація на 2 велетенські томи. Біблією її назвати важко, тому що це великий енциклопедичний збірник, який годі прочитати просто пересічному читачеві, це – великий емпіричний матеріал для дослідників, для вивчення і аналізу.

Для публікації цієї, зокрема для передмови до цієї публікації, характерна термінологічна вільність – це власне те, про що говорила Богуміла, про занадто широке застосування поняття „геноцид“, по-польськи – „людоббивство“. Правильний переклад терміну, дійсно, геноцид, але поспішна кваліфікація подій як геноциду, спричиненого втіленням ідеології ОУН-УПА, інтегрального націоналізму і донцовщини, є результатом неперебірливості в термінах. Це один певний сектор публікацій у Польщі, йому протистоїть маса інших.

Українським націоналістам та історикам було б дуже корисно познайомитися з тим, що видано Сімашками і середовищем Волинської дивізії АК, тому що краще знати якомога більше....”

“...Коли йдеться про кількість жертв, цифра, яка найчастіше представлена в польських ЗМІ, я маю на увазі великі видання, то ця кількість жертв (вчора говорив також д-р Мотика) – до 100 тисяч, а коли йдеться про Волинь, то – 60 тисяч...”

“... Тут постало питання щодо інструменталізації історії, тобто історія постає вже не самодостатньою наукою чи дисципліною, що претендує на науку, а швидше за все є інструментом певних політичних сил, певних провокативно налаштованих українців, які прагнуть посварити народи. Чи все ж таки можна створити якийсь прямий діалог з істориками в мас-медіа?”

“... Чому саме цього року так широко про це говориться у польських ЗМІ? За словами історика Д.Кшанського, автора книги „Історія України в ХХ столітті”, яка дуже великим на-

кладом розійшлася в Польщі, свідки цих подій – дуже літні люди. Це вже їхня остання можливість згадати загиблих і остання можливість отримати якусь сатисфакцію. Треба зрозуміти цих старших людей. Їм на зміну прийдуть інші покоління, інші генерації, які з дистанції часу будуть по-інакшому все це оцінювати, а зараз треба з християнським співчуттям поставитися до цих людей – і з польського, і з українського боку, зрозуміти їхній біль і намагатися мінімізувати гарцювання політиків на цій темі.”

“... Коли йдеться про державну політику, то саме вона має великий вплив на те, що пишеться про Волинь. Хотілося б мати державну політику, але це – магія, ілюзія, що як буде державна політика, як держава скаже, так все буде ясно. Ні. Суть полягає саме в тому, щоб ЗМІ мали свою думку, хай навіть розбіжну з думкою державних чиновників, виконавчої влади і т.д. Бо якщо не висловлювати своєї думки, то і не потрібні вільні мас-медіа.”

“...Українцям, насамперед треба розібратися між собою в оцінці тих подій. Ми маємо значно менший емпіричний матеріал, в Україні менше досліджувалася ця проблематика, менше опубліковано документів. Тільки останні 10 років триває більш-менш цілеспрямована дискусія. Раніше в Союзі не могло бути вільної дискусії над історією УПА. Тоді кожна людина замовчувала темніші історії в діяльності цієї організації, тому що УПА зазнавала гострих атак з боку „совєтської” пропаганди. Тепер, коли ці атаки зняті, прийшов час значно ширше подивитися на історію цієї організації, зрештою переосмислити речі, фундаментальні в українській історії, зокрема участь українців у масових убивствах поляків, євреїв. Якщо відмовлятися від цієї спадщини, то тоді не прийдеться називатися справжніми

дітьми свого народу. Ми повинні приймати свій народ, як і своїх батьків, завжди такими, якими вони є, розуміючи їхні недоліки, розуміючи, що вони такі ж люди, як і всі грішні, і шанувати їхні досягнення. На жаль, ми лише на початку цієї широкої дискусії, належна оцінка ще буде зроблена.”

“... Процес вивчення історії є справою істориків. Якщо ми повернемося до питання, хто підняв його на політичний рівень, то мені здається, що не українці. Коли була дата 50-ї річниці цих подій, правильну позицію зайняв президент Польщі Валенса: сама тема не дуже піднімалася, а ветерани Армії Крайової і УПА подали один одному руки. Зрозуміло, що це важко було зробити. Прийшов інший президент, і чомусь ця тема піднялася. Очевидно, використовуючи наші внутрішні українські протиріччя, хтось хоче заробити на цьому декілька балів.

Якщо говорити про замирення, про те, щоб нічого не повторилося, ми повинні згадувати контекст всієї історії, починаючи з 15-16 століття і закінчуючи сьогоднішнім.

Польща, як держава, повинна також переглянути всі свої державні акти, що носили соціально-дискримінаційний характер в соціальному і релігійному плані. Президенту Квасневському треба брати приклад з Папи Римського Кароля Войтили, теж поляка, який мав мужність визнати злочини інквізиції. Чи є така мужність нинішньої польської влади?

А в українських націоналістів є зараз проблеми, куди важливіші, ніж боротьба за минуле. Українці, будучи європейцями, прекрасно розуміють, що внутрішньоєвропейське протистояння України і Польщі ніколи нам добра не принесило...”

“... Кожний має свою політичну точку зору, він її висловлює і має до цього право. Я так само маю право спитати, чому і досі повинен діяти принцип „теліону”, адже ми живемо в добу не старого завіту, а нового. Чому обов’язково відповідати – око за око, зуб за зуб? Чому в 20 чи в 21-му столітті ми повинні застосовувати архаїчний принцип хереву, тобто тотального знищення противника, включно з жінками і дітьми?.. Ці речі з української сучасної свідомості повинні бути вичищені насамперед зусиллями українських журналістів і політиків.

Не варто одному чи іншому середовищу акумулювати за собою право називатись націоналістами чи сповідувати націоналістичні переконання. Це вже принесло багато лиха Україні, коли в 30-40-х роках відбувалися внутрішньоукраїнські конфлікти між різними угрупованнями націоналістів за право монополювати цю точку зору. Невже це нас нічому не навчило?..”

Частина II

ВИБРАНІ СТАТТІ
З УКРАЇНСЬКИХ І ПОЛЬСЬКИХ ЗМІ

Кость Бондаренко, газета *“Зеркало недели”*, Киев

ТРАГЕДИЯ ВОЛЫНИ: ВЗГЛЯД ЧЕРЕЗ ДЕСЯТИЛЕТИЯ

Волынская трагедия относится к тем страницам украинской истории, о которых мы стараемся молчать, либо говорить вполголоса. 1943 год в нашей исторической науке рассмотрен под разными точками зрения. Мы вспоминаем о том, что именно в 1943 году начался перелом в ходе Второй мировой войны – после победы Красной армии под Сталинградом и англичан под Эль-Аламейном. Мы говорим о том, что Красная армия в 1943-м опять вернулась на территорию Украины и именно Украина снова стала ареной боевых действий. С недавних пор стали вспоминать об Украинской повстанческой армии – в 1943-м бандеровские формирования, после объединения с отрядами Тараса Боровца-“Бульбы”, получили название “УПА”. Именно в 1943-м году произошли внутренние трансформации в ОУН – вместо прежнего “фюрерпринципа” был введён принцип коллективного руководства (бюро Провода из трёх человек), а также более либеральная программа. В 1943-м происходит съезд порабощённых народов и создаётся Антибольшевистский блок народов. 1943-й – год создания Дивизии СС “Галичина”, год начала Корсунь-Шевченковской операции и операции “Багратион”. Год вступления Красной армии в Киев. Год гибели главы польского эмиграционного правительства генерала Сикорского в авиакатастрофе над Гибралтаром... И год Волынской трагедии.

Волынская трагедия слишком глубоко вошла в историю и Украины, и Польши, ещё долго будет тем рубцом, который нет-нет, а всё же напомнит о себе. По крайней мере, эта трагедия будет доноситься до наших дней эхом до тех пор, покуда живы те, кто считает себя пострадавшей стороной в этой трагедии. При этом и в среде украинцев, и в среде поляков найдутся те, кто будут считать, что правда – на их стороне. На каждый аргумент о невинных жертвах будет выдвигаться контраргумент о жертвах с другой стороны...

...Волынь – специфический регион. Леса и болота, патриархальный уклад жизни, медлительность, сочетающаяся с искренностью и щедростью – как черты характера местного населения, душевность и простоватость людей – всё это отличает этот край от остальной части Украины. Хотя это и Запад Украины, но это та часть Запада, которая традиционно развивалась под влиянием Российской империи и православного мировоззрения. В местном диалекте здесь чаще встречаются русизмы. Волыняне достаточно поздно были втянуты в процесс этнополитической самоидентификации именно в украинском ключе. Да, на Волыни разворачивались основные события украинской истории – вплоть до XX века. Но, как правило, здесь слишком чётко проходило деление на город и село. Город жил в ногу со временем, село жило своей жизнью. Города (Луцк, Ровно, Острог, Владимир-Волынский, Ковель и другие) были центрами культуры, сёла – хранилищем традиций. Поэтому история вершилась преимущественно в городах, лишь частично касаясь села. Да, Волынь дала украинской истории ряд блистательных имён, среди которых явно выделяется Леся Украинка. Но именно на Волыни мог произойти следующий эпизод. В 1914 году, в начале Первой мировой войны, начальнику Волынского жандармского управления пришла депеша из Петрограда: “Немедленно установить наблюдение за всеми украинцами, проживающими в губернии”. Ответ не замедлил: “На вашу депешу отвечаю: лиц, принадлежащих к украинцам, в Волынской губернии не обнаружено”. Более того: в начале 30-х годов XX века, во время переписи населения, проводимой поляками, несколько десятков тысяч волынян в графе “национальность” честно

написали: “Тутейші” – мол, местные. Украинцами они себя ещё не осознавали. Несколько лет назад в Варшаве, во время одной из конференций уважаемый польский профессор-социолог всерьёз говорил об ассимиляционных процессах в Украине: мол, за полвека с лица земли исчез целый этнос – “Тутейші”...

После Первой мировой войны и украинской революции 1917 – 1921 гг. на Волыни начинаются новые процессы. Чем они были вызваны? Во-первых, Волынь попала под власть Польши. Начинается активная польская колонизация Волыни, которая не всегда проходила гладко, а, скорее, сопровождалась недовольством коренного населения. Количество поляков на Волыни всегда было высоким – но в условиях Российской империи (особенно после восстаний 1830-1831 и 1864 гг.) поляки находились в угнетённом положении, они массово теряли старые привилегии и звания, иногда русифицировались или (реже) украинизировались. После 1921 года начинается активное возвращение польских семейств к своим корням, на Волынь массово переселяются польские семьи из исконно польских территорий. Получившие на короткое время землю крестьяне вынуждены опять потерять её. Польские осадники захватили большую часть земельных угодий. В административной системе, в судах, в образовании – всюду польский элемент вытесняет украинцев. Это порождало антагонизм на национальной и социальной почве: “поляк” – синоним “господин”, “украинец” – синоним “холоп” (вспомним, на протяжении ряда веков этот антагонизм становился причиной раздоров между украинцами и поляками).

Во-вторых, Волынь стала местом сосредоточения бывшей элиты Украинской Народной Республики – политической, экономической, военной. Здесь жили бывшие министры и бывшие полководцы времён борьбы за независимость. Здесь были живы рассказы о боевых подвигах 1917 – 1921 годов. Здесь, именно на Волыни, формировалась база для дальнейшей политической деятельности украинцев. Начиная с 1930 года, на Волынь проникает националистическая агитация – галицкая ОУН принимает решение о начале акции под условным назва-

нием “ломка Сокальской границы” (условной этнографической и – что более важно – этнополитической границы между Галичиной и Волынью). В это же время Роман Бжеский – этнический поляк и политический украинец – начинает на Волыни пропаганду произведений Д.Донцова. Зерно было посеяно...

Всход был дан через несколько лет.

В 1939 году на Волынь пришла советская власть – со всеми атрибутами в виде репрессий, расстрелов, арестов, вывоза, конфискации и прочего произвола над местными жителями, которых успевшие подвергнуться ускоренной коллективизации “коренные жители СССР” воспринимали как кулаков и буржуев.

В 1941 советская власть сменилась новым оккупационным режимом – нацистским. При этом следует учесть, что немцы рассматривали Волынь как нечто отдельное от Галичины. В Галичине нацистский режим был более-менее терпимым – здесь было создано немало привилегий для граждан, оказавшихся под оккупацией. Волынь же была подвержена произволу нового режима: поборы, сохранение колхозного строя, опять же – репрессии против населения. Плюс ко всему: рейхскомиссар Эрих Кох в ноябре 1941 года переносит административный центр Украины в Ровно, на Волынь. Это вызвало повышенное сосредоточение немецких войск и полиции на Волыни, а также – особый режим надзора за местным населением.

Поляки в Галичине и на Волыни начали активно создавать своё движение Сопrotивления – Армию Крайову. Война, как правило, сама кормит воюющих. Для содержания партизанской армии поляки проводят реквизицию продуктов у местного населения...

Теперь попытайтесь понять психологию местного крестьянина либо интеллигента. Вот она – ваша родная Волынь. Ваши родственники стали жертвами либо советского, либо нацистского режима. Ночью приходят АК-овцы и отнимают продукты

либо уводят в лес скот. У вас одна дорога – тоже идти в лес и защищать свою землю, своё имущество, свою семью, своих родных, их жизнь и честь. Так возникают боевые отряды партизан – Тараса Бульбы-Боровца, Василя Данилюка-Блакитного, Дмитра Клячківського-Клима Савура, Стельмашука-Рудого и прочих. Вскоре они составляли единое целое и получили общее название – УПА.

Идеология, которой руководствовалась ОУН и – соответственно – УПА, считала, что в Украине должно быть построено независимое государство. По мнению профессора Ярослава Дашкевича, идеалом украинского национализма должно было стать моноэтническое, моноконфессиональное самостоятельное государство с, очевидно, социалистическим строем. Добавим: и с авторитарно-квазидемократическим либо даже тоталитарным способом правления. Украина (в том числе земли, что находились под польским владычеством – Галичина, Волынь, Холмщина и Подляшье) рассматривалась как единая целостность в этнических границах – согласно Михновскому, “от Карпат до гор Кавказских”. Поляки (особенно польское эмиграционное правительство и руководство Армии Крайовой) рассматривали Волынь как часть “кресов восточных”, то есть, польских восточных территорий, и неоднократно на международном уровне заявляли о необходимости в послевоенное время воссоздать Польское государство в границах 1939 года. Наметился конфликт политических интересов.

К слову, до конца 1942 года ОУН не рассматривала в официальных документах возможность репрессий против польского населения. Она была готова ограничиться репрессивными актами против откровенных врагов Украины и против немецких пособников. В июле 1941 года, во время идеологической конференции ОУН, был поднят вопрос о польском населении Волини и Галичины. Было принято решение: кто готов сотрудничать с украинской властью – пусть остаются и живут в Украине, кто нет – будет депортирован в Польшу. Никаких намёков на массовый террор. Правда, в 1942 году листовки сторонников С.Бандеры называют своих политических противников “аген-

тами Сталина и Сикорского”, фактически ставя советский режим и руководство польского эмиграционного правительства на один уровень.

Итак, по состоянию на 1943 год на Волыни было уже четыре узла украинско-польских противоречий: во-первых, территориально-политические, во-вторых, этнические, в-третьих, милитарные (на уровне партизаны – мирное население), в-четвёртых – социальные. Террор развивался стихийно и массово как реакция на двадцатилетие польского режима на Волыни, как следствие пребывания в условиях постоянного напряжения и страха перед репрессиями приходящих и уходящих режимов, как стихийная попытка одним ударом развязать накопившиеся противоречия. Фактически повторилась Колиивщина 1768 года, но более модернизированная, без религиозной примеси, с новым ареалом распространения, с новыми методами и новыми формами. ОУН и УПА некоторое время просто закрывали глаза на то, что творится. Они официально называли эту трагедию “радикальным очищением украинской территории от польских элементов”, при этом просто пустив это дело на самотёк.

Первые столкновения между поляками и украинцами на Волыни были зафиксированы в декабре 1942 года. При этом трудно сказать точно, кто же первым спровоцировал резню. Известно, что на католическое Рождество в 1942 году польский отряд напал на село Пересоповичи. Партизаны колядовали над трупами уничтоженных украинцев. В январе и феврале 1943 года противостояние носило спорадический характер. Один из представителей польского эмиграционного правительства писал о том, что украинцы “уничтожают поляков, состоящих на немецкой службе... Убийства были вызваны желанием мести лицам, что выслуживались перед немцами, выступали против интересов местного населения”. Но в конце февраля 1943 года антипольская акция приобретает массовый характер.

Летом 1943 года начинается основной этап кровавой драмы. ОУН и УПА принимают решение проводить давление на

польское население Волыни, принуждая их к добровольному выезду на этнические польские земли. Журнал “До зброї” в июле 1943 года писал: “Строить Польшу пусть идут на польские коренные земли, так как тут могут только ускорить свою позорную смерть”. 15 августа 1943 года УПА приняла декрет о переходе бывших земель польских помещиков и колонистов во владение украинских хозяйств. 11 июля 1943 года УПА начала акцию деполонизации Волыни. АК начала сопротивляться. Представители украинской стороны в населённых пунктах выдвигали ультиматум к полякам: на протяжении 48 часов оставить село. Армия Крайова отдавала контрприказ: не оставлять территорию, иначе Польша потеряет Волынь.

То, что происходило на Волыни в 1943 году, напоминает события, имевшие место на Балканах в начале 90-х. Но только по форме, а не по сути. Можно говорить об исторической правоте украинцев – ведь это их этнические земли. Но и для поляков они были родной землёй. Обе стороны проливали невинную кровь. Обе стороны были в корне не правы в этой ситуации. По меткому выражению историка, “обе враждующие стороны избрали не политическое, а биологическое решение проблемы”. И об этом следует говорить, об этом следует писать. Это следует помнить. Равно же следует помнить и о причинах, породивших конфликт на Волыни. Во всех без исключения конфликтах на этнической почве мирное население становится заложником ошибок и преступлений, совершённых элитой. Недальновидность и неспособность к компромиссу, непонимание интересов и потребностей другого этноса, фактический империализм и колониализм вызывают противодействие, причем не равное действию, а в десятки раз превышающее его по своей разрушительной силе.

Трагически погибший в прошлом году историк Юрий Киричук написал монографию (к сожалению, до сих пор неизданную) об украинском национально-освободительном движении в 40 – 50-х годах. По моему мнению, это лучшее, что было написано об ОУН и УПА. И – кроме того – наиболее объективно. Киричук приводит пример, записанный им в одном из сёл на

Волыни (Рудня-Почаевская). Партизаны ворвались в дом, в котором жила смешанная, украинско-польская семья – муж-поляк и жена-украинка. В Польше национальность в смешанных браках определялась просто: муж-поляк – сыновья тоже поляки, жена-украинка – дочери тоже украинки. Украинские партизаны вывели отца семейства и двоих малолетних сыновей во двор и там расстреляли, а женщину и ребёнка-девочку в колыбели оставили в живых...

Сохранился рассказ о том, как в одном из сёл на Волыни местных поляков согнали в церковь и сожгли. В Дубновском районе при казни местного польского населения был расстрелян и бывший полковник Армии УНР с сыновьями – только из-за польского происхождения! Не осталось в стороне и духовенство, которое решило взять реванш за наступление католицизма на православные земли: в городе Чорторисск Волинской области православные священники собственноручно казнили 17 поляков. Запущенный маховик машины террора всегда выходит из-под контроля. Террор всегда является бессмысленным и нелепым. Естественно, польская сторона не оставалась в долгу: Армия Крайова проводила ответные акции, направленные против украинцев. Например, ответные акции имели место на Холмщине. Кроме того, поляки перешли к индивидуальному террору против украинцев: во Львове был убит профессор А.Ластовецкий, а в Перемышле – известный футболист И.Вовчишин. Некоторые исследователи, без дополнительных аргументов, приписывают польским партизанам убийства полковника Романа Сушко и генерала Марка Безручко. В 1943 году большая часть действий УПА и АК приходилась не на борьбу с внешним врагом, а на взаимную вражду!

Точное количество жертв Волинской трагедии не известно до сих пор. В трудах польских историков можно встретить цифру 50 тысяч погибших поляков и около 15 – 17 тысяч – украинцев. Но, по мнению украинских историков, эти цифры слишком завышены. При этом существует ссылка на отчёт АК за 1943 год, который свидетельствует о том, что на Волыни погибли 15 тысяч поляков и около 12 тысяч украинцев.

Следует обратить внимание на то, что в это же время на Во-лыни кроме украинцев и поляков были и другие силы – например, немецкая оккупационная армия. Или советские партизаны. Куда же, спрашивается, смотрели они? Немцы несли полную ответственность за жизнь и покой мирного населения, оккупированного ими – иначе для чего они создавали свою администрацию на Волыни? Советские партизаны постоянно должны были блюсти принципы интернационализма и – по идее – должны были вмешаться в конфликт, помочь обиженным (благо, сидели в лесах рядом и с УПА, и с АК, иногда в гости друг к другу ходили – почитайте воспоминания Д.Медведева). Тотальная резня и террор, которые предстают перед современным исследователем – это не та акция, которую могли прозевать и немцы, и разведка красных партизан. То есть, это было выгодно кому-то? Для немцев украинско-польский конфликт был ярким воплощением принципа “разделяй и властвуй”. Для советских партизан – во-первых, воплощался принцип “где двое дерутся, там третий пользуется”, во-вторых, уничтожение польского населения на Волыни могло сыграть на руку Сталину стратегически – в играх вокруг перекраивания польской границы после завершения войны.

Немецкие оккупационные власти всячески подогревали ненависть между украинцами и поляками. Эрих Кох подчёркивал: “Нам надо добиться, чтобы поляк при встрече с украинцем хотел его убить, и чтобы украинец, увидев поляка, тоже хотел его убить”. Сарненский гебитскомиссар в ответ на жалобы польского населения ответил: “Вы хотите Сикорского, а украинцы – Бандеру, вот и деритесь между собой”. Очень часто стра-вливание украинцев и поляков было более чем очевидным.

После того, как украинская полиция на Волыни и Полесье ушла в лес к партизанам, немцы мобилизовали новую полицию преимущественно из польского населения. Кроме того, на Во-лынь был переброшен польский батальйон “Шупо”, а немецкую жандармерию вывели из Волыни, создав благоприятную почву для перерастания межэтнического конфликта в крова-вую резню. Юрий Киричук приводит следующие цифры. В Лу-

цке все немецкие административные учреждения возглавлялись поляками. В генерал-комиссариате чиновников польской национальности насчитывалось 80%, в гебитскомиссариате – 60%, в центральном учреждении для торговли с Востоком – 60%, в хозяйственном банке – 30%. Как свидетельствовали пленные бойцы УПА, часто “немцы сами одевали шинели с Тризубом и шли на польское село, сжигая его. Так случилось в Гуте Степанской. Немцев было человек 250. Детей бросали в огонь живыми”. Даже Никита Хрущёв, анализируя украинско-польские отношения на Волыни, писал: “Я думаю, это всё – дело рук немцев”.

Кроме того, советские партизаны тоже внесли свою лепту в разжигание вражды. Весной 1943 года началась мобилизация поляков в красные партизанские отряды, а 8 мая Тимофей Строкач заявил: “Польские отряды организовать можно, и чем больше – тем лучше”. В соединении А.Сабурова поляки создали свою отдельную боевую единицу под командованием Р.Сатановского. Польские партизаны-сабуровцы пользовались национальной символикой и традиционными польскими военными мундирами. В Ровенской области действовали отряды им.Костюшко и им. Ванды Василевской.

В глазах украинского населения Волыни поляки превратились в коллаборационистов – немецких и советских. И это вызвало не просто недовольство, а содействовало усилению вражды.

И ещё один штрих к трагедии: пытаясь прекратить вражду, митрополит украинской греко-католической церкви Андрей Шептицкий обратился к римо-католическому епископу Твардовскому с просьбой издать совместное обращение иерархов к верным относительно прекращения кровопролития, но Твардовский ответил, что церковь не может вмешиваться в политические дела. Украинская сторона издала послание под названием “Не убий!”, которое в годы войны имело огромное влияние.

В самой Польше, в среде польских историков отношение к Волынской трагедии однозначное – именно как к трагедии. Но если большая часть историков стоит на позиции необходимости изучения и исследования этой страницы украинско-польских отношений, то есть и те, кто пытается строить на событиях 60-летней давности модели для современной политики. К счастью, таких – меньшинство. И упоминать их здесь неуместно. Лучше вспомнить о профессоре Ришарде Тожецком, который одним из первых поднял вопрос об объективном изучении острых проблем в украинско-польских отношениях. Или об Тадеуше Анжее Ольшанском, который по-новому взглянул на Украину и на её историю. Или об Гжегоже Мотыке и Рафале Внуче, которые перешли от негативизма при рассмотрении вопросов украинско-польского противостояния к объективизму в оценке сотрудничества УПА и польского подполья в годы Второй мировой войны и первых послевоенных лет. Их книга “Паны и резуны: сотрудничество УПА и АК-ВиН в 40-х годах” стала не только новым словом, но и поворотным пунктом в польской историографии: надо более акцентировать внимание на том, что нас объединяло, нежели то, что разъединяло наши народы.

Сейчас, в связи с 60-летием Волынской трагедии, отдельные политики опять пытаются поднять вопрос и вращать современную политику вокруг событий, что стали достоянием истории. Понятно, что решить все проблемы невозможно. Но вот официальная Варшава уже заявляет через своих представителей, что украинский Президент должен покаяться, попросить прощения перед польским народом – от имени украинцев.

Я не думаю, что это – лучший способ почтить память жертв трагедии и не лучший способ примирения двух народов. И не только потому, что трагедия не стала следствием государственной политики Украины. И не потому, что, по международному праву, эта трагедия – отнюдь не акт государства по отношению к враждебному государству, не геноцид государства относительно этнического меньшинства, а межэтническое противостояние на региональном уровне. Дело в том, что покаяться нынеш-

него Президента Украины в условиях, когда большинство граждан Украины решительно выступают с критикой действующего режима – фактически не будет иметь смысла и исторического веса. Добиться извинений от лидера Украины в то время, когда он готов хвататься за соломинку, и выстраивать идеологический комфорт на том, что Леонид Кучма будет искать любой повод, любую зацепку, дабы возобновить партнёрство с Западом – не тяжело. Да, украинский Президент извинится. Да, он признает ошибки и преступления 60-летней давности. Но станет ли от этого легче рядовому поляку? Положит ли это извинение конец взаимным подозрениям? Будет ли это извинение откровенным?

Требовать от Украины признания Волынской трагедии как страшной, кровавой страницы в украинско-польских отношениях на этническом уровне – можно и нужно, и Украина не отказывается признать ошибки и преступления отдельных лиц. Совместно разработать комплекс мер по увековечиванию памяти жертв в назидание потомкам – благое дело. Встретиться представителям двух государств и пожать друг другу руки в знак того, что эта трагедия никогда больше не повторится – это просто необходимо. Но принесение публичных извинений от имени государства должно состояться тогда, когда Украина станет полностью демократическим государством. Это должен быть акт двух равных государств, с единым видением пути продвижения в Европу и с едиными стратегическими целями.

История должна быть достоянием историков, а не политиков. Украинский и польский народы давно являются тесными партнёрами. Благо, после Волынской трагедии в жизни наших народов было немало того, что нас сдружило и объединило – и совместное противостояние сталинскому режиму, и пример “Солидарности” для украинского правозащитного движения, и взаимопомощь во времена активной ломки социалистического строя, и признание Украины со стороны Польши в 1991, и помощь в государственном строительстве, и посредничество между Украиной и Западом, и многое другое. Сейчас Волынь – это уже не край, напоминающий о вражде. В Луцке действует фи-

лиал Польского банка, Волынская область развивает сотрудничество с Польшей в рамках еврорегиона “Буг”. Примирение двух народов состоялось. Возврата к вражде быть попросту не может. За окном – новые реалии и новые перспективы. И Волынская трагедия станет для нас только напоминанием о том, как хрупок мир и как легко перейти от дружбы к взаимной ненависти. Таким же напоминанием, каким для французов и немцев служат Компьен, Ельзас и Лотарингия... То, что раньше разъединяло народы, теперь должно объединять. Такова логика прогресса.

Сергій Махун, газета “День”, Київ

“БІЛА ПЛЯМА” ВОЛИНИ Українцям і полякам належить зробити ще один крок до примирення з минулим

13 лютого на зустрічі Президентів України Леоніда Кучми та Польщі Александра Квасневського була досягнута домовленість “Про підготовку заходів щодо належного, достойного вшанування пам’яті жертв трагічних подій”, що відбувалися 60 років тому на Волині — річниця братовбивчого польсько-українського збройного протистояння. Жорстока війна між частинами Армії Крайової (підпорядкованих еміграційному урядові Республіки Польщі) та Української Повстанської армії забрала життя десятків тисяч наших земляків — як поляків, так і українців.

Трохи історії. Корені конфлікту треба шукати задовго до підписання Люблінської (1569 р.) та Берестейської (1596 р.) уній. Але то були здебільшого локальні конфлікти. Після утворення Речі Посполитої та підпорядкування Римові православної церкви в Україні на Волинь, Галичину, Наддніпрянщину покотилася хвиля польської колонізації. Суть протистояння — не тільки в етнічному розбраті та релігійних утисках українців, а й, не меншою мірою, в соціальній нерівності. Попереду були жорстокі придушення селянсько-козацьких повстань XVI—XVIII століть польською владою, і, як “відповідь”, — Визвольна війна під проводом Богдана Хмельницького в середині XVII ст., ріки крові під час Коліївщини в 1768 році... А вже у 90-х роках XVIII ст. Річ Посполита як державне утворення

припинила своє існування після поділу між Росією, Прусією та Австрією. Волинь на довгі 125 років опинилася у складі Російської імперії. Цей здебільшого україномовний і православний край після Першої світової війни, за рішеннями, прийнятими у Версалі в 1919 році, опинився під владою новонародженої Речі Посполитої. Політика режиму “санації” Юзефа Пілсудського, жорстокі “пацифікації” (замирення) українського села стали міною уповільненої дії. З другого боку, Волинь і Галичина були “Вандеєю”, що значною мірою “завалила” державний організм II Речі Посполитої, в якому панівна нація відносилася з погано прихованою відразою до “тубільців”, будь-то українці, білоруси, литовці...

Після поразки Польщі у вересні 1939 року у війні з нацистською Німеччиною та згідно з таємними протоколами до Пакту Ріббентропа – Молотова Волинь і Галичина увійшла до складу Радянського Союзу. Захований через постійні репресивні заходи більшовицької влади щодо і українців, і поляків конфлікт народів-сусідів вийшов на поверхню вже через кілька місяців після початку війни між Німеччиною і СРСР. У результаті у березні 1943 року боротьба між АК і УПА, що підживлювалася і Берліном, і Москвою, переросла у криваву бійню, де вже важко було знайти як “правих”, так і “винуватих”.

Як зламати стереотипи, за якими за Бугом українці сприймаються лише як “різуни”, націоналісти? Цей підхід підживлювався як Москвою, так і прокомуністичною Варшавою. З свого боку, українцям не треба замовчувати події на Волині, що мали виражені ознаки “етнічної чистки”, за даними різних польських джерел, загинуло майже 50 тисяч поляків, в основному мирних жителів. Задля наступних поколінь треба, нарешті, поставити крапку, і як сказав польський публіцист Ян Юзеф Ліпський, “необхідно розірвати це коло взаємного рахунку образ”.

Виктор Пироженко, *газета “Киевский телеграф”*, Киев

МЕЖДУНАРОДНАЯ КОЛИИВЩИНА Украинско-польские отношения во Второй мировой войне

На фоне оживления в последние годы украинско-польских двусторонних контактов в преддверии очередной встречи президентов двух стран на Волыни остается ряд проблем, которые вызваны расхождением в трактовке обеими сторонами трагических событий в двусторонних межэтнических отношениях накануне, во время и сразу после Второй мировой войны. Такая ситуация явно ненормальна, особенно если учитывать польское стремление активнее представлять интересы Украины в расширенном ЕС и НАТО.

Напомним основные факты и исторический контекст, относящийся к украинско-польскому противостоянию во Второй мировой войне.

История конфликта

Жестокий оккупационный режим, установленный Германией на Волыни, подталкивал население к массовому бегству в леса и организации вооруженного сопротивления оккупантам. На этой волне в 1942 году сформировалась первая УПА — Тараса Бульбы-Боровца. В конце 1942 года на Волыни появились первые формирования бандеровцев, которые весной следующего года переняли у бульбовцев название УПА и распростра-

нили свое влияние на большинство лесных повстанческих формирований.

Решение о “деполонизации” Волыни и Полесья, очевидно, было принято ОУН в интервале между концом 1942-го и мартом 1943 годов, то есть после Сталинградской битвы. Сама директива о начале операции нигде не опубликована, нет также доказательств ее существования, однако плановый характер этой акции не вызывает сомнений. Для ее осуществления ОУН имела серьезную мотивацию. Украинское политическое руководство, равно как и польское, надеялось на повторение в конце этой войны ситуации, сложившейся в 1918 году, — краха обоих соперников на Востоке.

В своей начальной фазе (март 1943 года) операция по “деполонизации” охватила уезды вдоль довоенной восточной границы Польши: Сарненский, Костопольский, Ривненский и Здолбуновский. В июне террор распространился на Дубненский и Луцкий уезды, в июле — на Гороховский, Ковельский и Владимирский, в августе — на самый западный, Люблинский уезд. Очевидно, что акцию проводили так, чтобы польское население как бы “выдавливалось” на запад. Однако террор никогда не переходил восточных границ Речи Посполитой, хотя и восточнее их действовала УПА, а польское население там также было многочисленным (Житомирская область). Поскольку эти территории уже не могли стать предметом украинско-польского спора (Польша отреклась от прав на них в Рижском договоре), то и ненужным оказывался аргумент их полной деполонизации.

Антипольская операция, по данным польских историков, обычно начиналась ультимативным требованием к полякам немедленно покинуть родные места и выехать за Буг. В случае игнорирования ультиматума отряды УПА осуществляли карательную акцию по немецкому образцу, убивая большее или меньшее количество жителей села (это зависело от степени сопротивления и остроты местных межэтнических конфликтов), сжигая дома, что лишало поляков надежды на возвращение. Факт инициативы ОУН-УПА (то есть неспровоцированный характер всей операции) однозначно подтверждают немецкие документы. Есть основания предполагать, что за организованную

“деполонизацию” несет ответственность бандеровская УПА, ведь в 1943 году на Волыни только немцы и бандеровцы по уровню вооружения и степени организации были способны осуществить такую операцию. Эскалация террора приходится на июль 1943 года. В это время фиксируется 300 антипольских акций из 900 в течение всего года. В августе число нападений достигает 135, тогда как в июне их было 78, а уже в сентябре — лишь 39. Поскольку сама УПА была не в состоянии в полном объеме осуществить такую операцию, практикуется привлечение к карательным акциям отрядов ополченцев из крестьян.

Крестьянским ополченцам, по свидетельству очевидцев, было присуще особо жестокое поведение. В ходе “волынской резни”, по оценкам историков, погибли от 60 до 100 тыс. этнических поляков. Называются также и меньшие цифры — 20–30 тыс. человек.

В Восточной Галиции антипольский террор начался в конце лета 1943 года и охватил пограничные с Волынью уезды, однако его масштабы были значительно меньшими, чем на Волыни. В начале 1944 года антипольские выступления постепенно охватили всю Львовщину, а также, хотя и в значительно меньшей степени, — Станиславщину и Тернопольщину. Польское сопротивление в Восточной Галиции было более решительным, чем на Волыни. Операции возмездия со стороны поляков осуществлялись как самостоятельно, так и по приказам командования Армии Крайовой (АК). Следует отметить жестокую акцию львовского подразделения АК по диверсиям в апреле 1944 года. В марте этого года началось польское наступление, которое было согласовано с операциями 27-й Волынской дивизии АК за Бугом. Акция сопровождалась массовыми поджогами украинских сел, а жертвы среди украинского гражданского населения достигли, по некоторым предположениям, нескольких тысяч человек.

После освобождения Польши советскими войсками ПКВН (Польский комитет национального освобождения) стремился решить украинский вопрос в Польше, прибегнув к массовым этническим чисткам. Ставилась цель выселить основную массу этнических украинцев с территории Польши в СССР, в соответствии с соглашением, заключенным с советским правитель-

ством (операция “Висла”), а остальную часть расселить в других польских регионах. На первом этапе операции еще создавалась видимость добровольности этих выездов, когда Польшу покинули до 150 тыс. из числа около 600 тыс. украинцев, оказавшихся в “ялтинских” границах Польши. Летом 1945 года началось принудительное выселение украинцев силами Войска Польского, вследствие чего в Украину было перемещено около 300 тыс. человек. Во время этой операции Внутренние войска, а также полиция и подразделения Войска Польского развернули массовые репрессии против гражданского населения.

Длительное время в польских СМИ и среди историков массовая депортация украинцев расценивалась как средство борьбы с ОУН-УПА. Несомненно, гражданское население украинской этнической принадлежности оказывало последней моральную и материальную поддержку. Однако главной целью операции “Висла” было, в первую очередь, выселение украинского населения, и лишь позднее — уничтожение украинского партизанского движения. В пользу этого предположения говорит тот факт, что выдворенных направляли на западные и северные земли Польши без права возвращения, то есть перемещение украинского населения не носило характера временного отселения. Если бы главной целью операции “Висла” действительно было уничтожение украинского националистического подполья в лице ОУН-УПА, то, очевидно, после решения данной задачи гражданскому населению было бы позволено вернуться в родные места. Осенью 1947 года вооруженное сопротивление ОУН-УПА польскому государству прекратилось.

Моральный аспект

С точки зрения морали представляется совершенно понятным следующее. Суть дела не меняет то, сколько именно поляков погибло: 20—30 тысяч или 60—100 тысяч человек. Сам факт проведения ОУН-УПА подобных акций подлежит самому категорическому осуждению вне всякой зависимости от конкретного числа погибших в них. И на их однозначно негативную оценку не могут влиять различные объяснения и экскурсы в историю, показывающие тяжелое положение украинского насе-

ления Волыни в составе Польши в интервалах между двумя мировыми войнами.

Непонятно, зачем проводятся такие экскурсии, как только речь заходит о “волынской резне”? Неужели для того, чтобы показать, что возможны некие исторические, социально-политические или идеологические обстоятельства, которые могут оправдать массовую резню или глумление над людьми? А ведь моральный критерий выдвигает на первый план именно проблему оправдания, а не проблему научного объяснения причин трагедии.

Есть только один случай морального оправдания убийства — когда оно совершается в целях самообороны, в ответ на явную угрозу жизни со стороны нападающего. Но совершенно очевидно, что те конкретные люди, которые оказались жертвами резни, не несут ответственности за репрессивные “пацификации” (умиротворения) украинских сел польскими властями в 30-е годы, которые, кстати, не преследовали цель освободить любой ценой Волынь от местных украинцев. (Основная цель пацификации заключалась в аресте и судебном преследовании зачинщиков беспорядков или подозреваемых в связях с ОУН.) Поэтому на все эти исторические контексты всегда будет один неуязвимый аргумент: в 1943 году именно польское мирное население на Волыни в организованном порядке, неспровоцировано и массово было подвергнуто изуверскому уничтожению.

Можно, конечно, возмущаться и справедливо негодовать по поводу ущемления прав украинцев при приеме на работу, в вуз, выдвижении в местные органы власти, в вопросах языка. Акции гражданского неповиновения, митинги, политическая борьба, использование для защиты своих прав хоть каких-то юридических возможностей самой Польши, апелляции к мировому сообществу, авторитетным и демократическим государствам Европы и т. д. были бы нормальными и единственно уместными формами протеста против такой дискриминации. Те же конкретные убитые поляки не угрожали жизни украинцев, которые их убивали. Не угрожали они и деятелям ОУН, подстрекавшим украинских крестьян к таким убийствам. Напротив, на оккупированной немцами территории Западной Украины именно польское население стало наиболее уязвимым потому,

что жило в условиях двойной фашизации и под гнетом двух “новых порядков”: первый и самый главный “новый порядок” был организован гитлеровской Германией, а второй, производный — близкой ей по духу “Українською Самостійною Соборною Державою” (УССД) с центром во Львове, а также ОУН-УПА на Волыни.

Итак, “волынская трагедия” — это именно “волынская резня”. Честная и последовательная позиция Украины должна состоять в признании этого факта. Данные исторические события стали следствием применения принципа коллективной вины и коллективной ответственности, а то, что получилось в результате, свидетельствует об абсолютной неприемлемости этого принципа.

Политический аспект

На основе своей интерпретации основных этапов межэтнического конфликта во Второй мировой войне польская сторона выдвигает следующие претензии:

— категорическое возражение против планов украинских властей реабилитировать ОУН-УПА;

— требование официальных извинений Украины перед польским народом за имевшую место на ее территории в ходе Второй мировой войны “волынскую резню”, учиненную ОУН-УПА;

— недовольство состоянием польских кладбищ на территории Украины (главным образом в ее западных регионах) и срывом открытия мемориальных захоронений поляков на Лычаковском кладбище во Львове.

Несмотря на некоторую тенденциозность отдельных польских претензий к украинской стороне, нельзя не признать их обоснованность. Поэтому если оценивать позицию Украины по данным вопросам в целом, то она объективно является более уязвимой в силу двух обстоятельств. Первое — извинения, которые президент Польши Квасьневский принес украинскому народу за проведение операции “Висла”, создали ситуацию ожидания ответных шагов с украинской стороны по поводу

“волынской резни”. Приближающаяся дата трагедии оживляет воспоминания о ней в польском обществе и усиливает эмоциональный накал. Учитывая существующее внешнеполитическое положение Украины, факт членства Польши в НАТО и ее стремление быть проводником украинских интересов в евроатлантических структурах, игнорирование польской позиции по названным вопросам не отвечает национальным интересам Украины.

Второе — при политической оценке действий участников конфликта решающее значение имеет вопрос об отношении каждой из противоборствующих сторон к использованию возможности сотрудничества на уровне своих военно-политических организаций (соответственно ОУН-УПА с украинской стороны и АК с польской) с двумя основными противниками в войне — СССР и Германией. В силу разных обстоятельств деятели Украинского Центрального Комитета (правительство созданной 30 июня 1941 года под протекторатом гитлеровской Германии фашистской “Української Соборної Самостійної держави” — УССД во главе с Ярославом Стецько), многие украинские этнические формирования в рядах немецкой армии, а также ОУН-УПА рассматривали немецких оккупантов в качестве меньшего зла и воевали главным образом против СССР и польских формирований, в основном Армии Крайовой. Несмотря на выдвинутый ОУН-УПА в 1942 году лозунг борьбы как с немецкой армией, так и с советскими партизанами, на практике ОУН-УПА основные усилия направила против АК, справедливо считая ее союзником СССР — члена антигитлеровской коалиции.

Симптоматично, что Восточная Галиция, где и была создана УССД с центром во Львове, трактовалась ОУН-УПА как “заполье”, то есть освобожденная территория, в отличие от Волины — “подполья”, которую немецкие власти не включили в состав УССД, а выделили в особое территориальное образование — “Рейхскомиссариат Украина”. На территории “заполья” ОУН не проводила антинемецких акций, и здесь длительное время сохранялась спокойная обстановка. Кроме того, анализ политической идеологии и практики ОУН-УПА показывает, что эта организация была создана и существовала как организа-

ция тоталитарно-террористического, профашистского и революционно-авангардного типа, которая стремилась к установлению в Украине однопартийной диктатуры и монопольной идеологии в форме “интегрального национализма”. В качестве политико-идеологического образца для ОУН выступал итальянский фашизм и, в некоторой степени, определенные элементы немецкого национал-социализма. Данная идеология означала, по сути, обоснование и пропаганду украинской этнической исключительности, превосходства интересов этноса в ущерб правам и интересам человека. Как следствие — ОУН придерживалась тактики заигрывания, а иногда и прямого сотрудничества с немецким оккупационным режимом в Украине.

Поэтому если со стороны АК борьба с ОУН-УПА носила в целом оборонительный характер и опиралась на помощь советских партизан, которые представляли СССР — члена антигитлеровской коалиции, то со стороны ОУН-УПА борьба с польским населением опиралась на сотрудничество с немецкими национал-социалистами. Эта борьба являлась частью стратегического плана, направленного на полное вытеснение коренного польского населения с территории Волыни и Восточной Галиции, и объективно шла в русле агрессивных военных и геополитических планов гитлеровской Германии. Идеологически украинское государство представлялось ОУН-УПА как моноэтническая, моноконфессиональная, тоталитарно-фашистская диктатура, при которой власть принадлежит “вождю нации”, а отношения с соседями строятся на расово-этнической ненависти, что фактически идентично режиму, существовавшему в гитлеровской Германии.

Поэтому при выборе Украиной оптимальной для нее по форме и содержанию реакции на польские претензии необходимо учитывать комплекс факторов. В первую очередь, речь идет о том, что реабилитация ОУН-УПА неизбежно будет означать фактическое признание как тоталитарно-террористической идеологии, которую исповедовала данная организация, так и оправдание в целом практики гитлеризма во Второй мировой войне, от которой жестоко пострадал, наряду с другими, и польский народ. В контексте сказанного совершенно понятно, почему планы реабилитации этих организаций тревожат

польскую сторону. Они также являются абсолютно неприемлемыми и для самой Украины в силу следующих причин:

– реабилитация ОУН-УПА означала бы для польского народа солидаризацию современных украинских властей с действиями данных организаций, а также отождествление украинского государства с целями, задачами и практикой ОУН-УПА во Второй мировой войне. Данное обстоятельство неизбежно влечет за собой необходимость полного принятия на себя Украиной ответственности за преступления ОУН-УПА и, как следствие, необходимость безоговорочных извинений перед польской стороной за действия указанных организаций, в том числе и за “волынскую резню”;

– реабилитация ОУН-УПА вступает в противоречие с демократическим выбором самой Украины, задачами формирования гражданской нации, необходимостью сохранения общественного мира и согласия внутри страны и поддержания добрососедских отношений со стратегическими партнерами Украины – Польшей и РФ.

В сложившейся ситуации оптимальным и наиболее приемлемым выходом для Украины мог бы быть только отказ от реабилитации ОУН-УПА. И, более того, полное и демонстративное размежевание современного украинского демократического государства, его целей и задач с идеологией этой организации, с ее историческими целями и задачами. Такое отстранение украинского государства от наследия ОУН-УПА объективно будет означать для польской стороны отсутствие всякой преемственности между ОУН-УПА и современной Украиной, а следовательно, и отсутствие за Украиной какой-либо вины за действия неправительственных формирований на ее территории во время Второй мировой войны. Такая постановка вопроса дает Украине не только моральное, но и юридическое право уйти как от извинений за конкретные факты “волынской резни”, так и от извинений за другие действия этой и прочих подобных организаций, которые могут выявиться в будущем.

Поэтому реакция Украины не должна быть тождественной по форме извинениям польской стороны за операцию “Висла” или, например, российским признаниям собственной вины за

убийства поляков в Катыни. Операцию “Висла” и казни польских офицеров в Катыни организовывали государственные власти, в то время как причастная к “волынской резне” УПА была не государственной структурой, а повстанческим движением. Следовательно, украинское государство в случае отмежевания от идеологии и практики ОУН-УПА не может брать на себя ответственность за ее действия.

Наиболее адекватной формой реакции Украины на претензии польской стороны могло бы быть выражение сожаления и скорби (но не извинения) по поводу трагедии, постигшей польский народ. Такие чувства являются естественными при известии о гибели людей, служат проявлением обычной гуманности и не связаны с принятием на себя ответственности за гибель людей тем лицом, которое эти чувства выражает.

В связи с данной темой следует отметить недостаточную активность украинского правительства и общества в отстаивании украинских интересов в польско-украинских отношениях. Так, до сих пор в украинских СМИ почти нет материалов о местонахождении и состоянии украинских кладбищ в Польше. Не поднимается вопрос о том, как увековечить память жертв этнических чисток во время массовых депортаций украинцев польскими властями в 1945–1947 годах. Невнимание правительства к подобным вопросам плохо увязывается с принятыми в таких случаях этическими нормами, которые предполагают особое внимание к сохранению памяти павших соотечественников, тем более на чужой территории...

Віктор Зам'ятін, газета "День", Київ

НЕ ЗМІШУВАТИ ІСТОРІЮ З ПОЛІТИКОЮ

Проблема спільного відзначення 60-ї річниці трагічних подій на Волині поступово наближається до одного з кульмінаційних моментів — адже поки що Варшава, як заявляв у кількох інтерв'ю і виступах в останні дні директор Бюро національної безпеки Польщі Марек Сівець, який очолює польську групу, не має визначеного плану відзначення, не має готової формули заяви, яку можуть виголосити президенти Кучма і Квасневський. Їхня зустріч на одному з волинських цвинтарів попередньо планується на липень. На сьогодні планувалася поїздка міністра Сівца по Волині для особистого ознайомлення з місцями трагедії, з тим, які думки стосовно ситуації панують в українському середовищі як серед експертів, так і серед населення. Щоправда, інформацію про дати візиту вчора не могли підтвердити ні в МЗС України, ні в Адміністрації Президента України, ні в Посольстві Польщі в Україні (Сівець заявляв, що має наміри відвідати Волинь під час свого останнього візиту до Києва на чолі польської делегації). Зараз можна стверджувати, що принаймні в одному моменті українсько-польське порозуміння може бути знайдене: ніхто не збирається замовчувати фактів трагедії, яка сталася 1943—44 рр. на Волині, під час війни, ніхто не збирається також стверджувати, що у всьому винні тільки українці або ж тільки поляки, і ніхто не збирається (принаймні на вищому державному рівні) переносити цей тягар історичної спадщини на сучасний момент. Слова дійсно мають бути знайдені, при цьому, можливо, варто було б не прив'язуватися до да-

ти 60-річчя подій на Волині (в яких, між іншим, гинули і українці) та акції “Вісла” (яку, до речі, проводила польська державна влада), і намагатися не надавати справі політичного забарвлення, яке вона, втім, уже отримала через залучення до неї політиків.

Стаття Марека Сівца в українському тижневику “Дзеркало тижня”, яка була подана без коментарів і виглядає дуже схожою на відповідь публікації “Дня”, його останнє інтерв’ю “Газеті Виборчій” минулого тижня свідчать про те, що польська сторона, принаймні особисто Сівец, дійсно налаштована до пошуків рішень, які були б прийнятними для обох сторін. З другого боку, дещо насторожує те, що в інтерв’ю “Виборчій” Сівец кілька разів зробив акцент на “партнерстві” і “співпраці” ОУН і УПА з німцями — цей момент завжди активно використовував КДБ СРСР, зараз його активно вживає російська преса, свідомо чи ні замовчуючи, що ОУН і УПА на той час воювали практично з усіма сторонами — поляками, гітлерівцями, радянськими військами. Позиція, яку представляє директор Бюро національної безпеки Польщі, базується на тому, що якщо Президент Кучма навіть “не вклониться” на могилах загиблих під час різни поляків, це не повинно завадити польській підтримці руху України до НАТО, що Польща не має намірів тиснути на Україну і говорити з позиції ультиматумів, що Президент України сам підбере “жести і слова”, що події на Волині не варто порівнювати з Голокостом. Однак — вся повоєнна історія Європи складається з жестів примирення. І, говорив Марек Сівец, необхідно продемонструвати “відвагу й повагу”. Очевидно, це потрібне обом сторонам.

Позиція української сторони відома — її, зокрема, оприлюднила на засіданні робочої групи з дослідження подій на Волині на початку березня заступник секретаря Ради національної безпеки і оборони Валентина Гошовська. Позиція робочої групи, яка складається з істориків, дипломатів, представників органів державної влади, полягає в тому, що “заходи з відзначення річниці трагедії повинні бути сплановані таким чином, щоб уникнути ймовірних загострень суспільно-політичної ситуації, а також упередити можливі викривлення та спекуляції з боку радикальних політичних сил в обох країнах. За цих обставин україн-

сько-польський діалог має бути максимально виваженим, а рішення — заздалегідь продуманими... Односторонні, поспішні дії, а тим більше упереджені оцінки Волинських подій можуть вкрай негативно вплинути на розвиток українсько-польського співробітництва”.

На засіданні робочої групи також зазначалося, що нинішня позиція офіційних кіл Республіки Польща з відзначення Волинських роковин в Україні “не може бути сприйнятою українською стороною у повному обсязі” через те, що “польська сторона враховує, насамперед, радикальні настрої польських ветеранських та кресових організацій”. Українська робоча група вважає за доцільне виробити спільну українсько-польську Концепцію щодо відзначення роковин Волинських подій, які стали трагічною сторінкою історії як польського, так і українського народів. При підготовці й проведенні спільних заходів, спрямованих на історичне примирення обох народів, необхідно дотримуватись принципу паритетності, зокрема, з питань облаштування місць національної пам’яті на території України та Польщі. Допуск польських та українських дослідників до історичних та спеціальних архівів обох держав також має відбуватися виключно на паритетних засадах. У контексті спільної українсько-польської історії першої половини ХХ ст., що включає і Волинську трагедію, та у розвиток ухваленої в 1997 р. Спільної заяви Президентів України та Польщі “До порозуміння і єднання” пропонується ініціювати ухвалення Заяви (Меморандуму) обох Президентів “Про історичне примирення”.

На погляд української сторони, було б бажано уникати вживання в офіційних документах з приводу Волинської трагедії термінів “геноцид” та “етнічні чистки” (оскільки цими термінами може оперувати лише ООН).

Українська сторона не може погодитись з тим, щоб розглядати Волинські події виключно у вузьких історичних рамках 1943—1944 рр., без врахування двосторонніх протиріч, що мали місце між українцями й поляками протягом усього періоду 1918—1946 рр., зокрема депортації українців з Холмщини, Підляшшя, Надсяння та Лемківщини, а також операції “Вісла”. Отже, відповідальність за цю трагедію історично ширша і її не можна покладати виключно на ОУН та УПА. “Події на Волині

60-річної давнини є лише епізодом Другої світової війни, під час якої Україна не мала власної державності, а Польща втратила її у перші ж дні війни. Це також доцільно враховувати при підготовці спільних українсько-польських заходів із вшанування пам'яті всіх жертв Волинських подій". Таким чином, з точки зору офіційної політики крапки над "і" нібито розставлено.

З точки зору внеску парламентів двох країн — голова Комітету Верховної Ради з питань європейської інтеграції Борис Тарасюк запропонував нещодавно формулу "прощаємо й просимо вибачення". За його словами, саме з цих позицій може бути підготовлено звернення або голів Верховної Ради і Сейму, або ж спільну заяву двох парламентів. Хоча, на думку Тарасюка, в Сеймі є депутати, які намагаються покласти відповідальність за Волинські події на Україну.

Є й інша сторона проблеми. Навряд чи можна порівняти вплив на офіційну політику з боку ветеранів Армії Крайової і організацій "кресів" у Польщі і ветеранів ОУН і УПА — в Україні. Вважається, що не без впливу "кресових організацій" ще 2000 року у Варшаві вийшов друком співфінансований канцелярією Президента Польщі, міністерством культури і історичної спадщини, Радою з охорони пам'яті боротьби і мучеництва Польщі двотомник "Геноцид польського населення, здійснений українськими націоналістами на Волині у 1939—1945 рр.", рекомендований до вивчення в школах, і визнаний в Україні прикладом упередженого ставлення. Україна ж виявилася не в змозі на такому ж рівні представити свою позицію.

Саме за ініціативою "кресових організацій" у Варшаві планується спорудження монумента 27-й Волинській піхотній дивізії Армії Крайової, на якому Рада охорони пам'яті боротьби і мучеництва затвердила напис "у результаті терору і геноциду, здійсненого українськими націоналістами, переважно з ОУН-УПА, серед польського населення на Волині в роках 1939—1945 замучено близько 60 тисяч поляків". Це, небезпідставно вважають і в українському середовищі в Польщі, і в Києві, може призвести до реанімації старих негативних стереотипів у відносинах між поляками і українцями. Повідомляється, щоправда, що польська влада ще докладатиме зусиль, щоб написи на пам'ятнику не були антиукраїнськими. Водночас повідомляється про

плани розміщення таблиці з іменами українців, які рятували поляків, в одному з варшавських костьолів.

Іще один момент — публічна полеміка з приводу подій на Волині. Про увагу до неї в Польщі можна судити, виходячи з майже щоденних публікацій (різної направленості) в “Жечі Посполитій”, одній з провідних національних газет. На національному рівні в Україні можна констатувати лише практичну відсутність інформаційної політики.

За будь-яких умов потрібно знайти необхідну формулу, необхідні слова, вважають у Києві. Про те, що політику потрібно відокремити від історії, йшлося вже давно, ще під час подій навколо цвинтаря Орлят у Львові. Тоді для Варшави стало сюрпризом, що рішення державної влади можуть не збігатися з настроями громадськості.

“День” пропонує погляд на проблему українських експертів і очевидців подій.

Сергій Махун, газета “День”, Київ

ШКОЛА СПІЛКУВАННЯ НА РІВНИХ Волинь-1943: зближення позицій поки що немає

У п'ятницю в Києві завершилася наукова конференція “Українці і поляки в роки Другої світової війни: внутрішній та міжнародний аспекти взаємин”, організована Інститутом історії України НАН України та Інститутом історії Польської академії наук (див. “День”, №51). Два дні поважні історики та парламентарії двох країн-сусідів розглядали важкий вузол українсько-польського протистояння першої половини ХХ ст.; навіть на підсвідомому рівні увага всіх учасників конференції акцентувалася на подіях 60-річної давнини – початку трагічних колізій на Волині у 1943–1944 рр., що забрали життя десятків тисяч і поляків, і українців.

Безумовно, такі зустрічі й обопільний обмін думками необхідні, але треба констатувати факт: знову кожна сторона заявила про свій, несумісний, по суті, погляд на цю проблему. Гості відстоювали такі тези: оцінка подій на Волині – це геноцид поляків, здійснений українцями (з елементами етнічної чистки), на землях легітимної Польської держави – II Речі Посполитої; між Організацією українських націоналістів (ОУН) і Українською Повстанською армією (УПА) треба ставити знак рівності. Хоча відомо, що саме на Волині члени ОУН склали абсолютну меншість у складі загонів УПА.

Українські історики акцентували на підтримці дій загонів УПА і самооборони місцевим населенням, намагалися ґрунтовно розповісти про польсько-український конфлікт... Але шви-

дше за дужками дискусії залишилися деякі важливі, якщо хочете, концептуальні, питання. Так, лише кандидат історичних наук Микола Кучерепа з Волинського держуніверситету цілком слушно зауважив: “Витоки конфлікту треба шукати в державній політиці II Речі Посполитої; у січні 1939 року у Варшаві була підготовлена і взята як керівництво до дії програма суцільної колонізації і окатоличення українців Волині” (аналогічна програма почала проводитися у життя і на Східній Галичині. – С.М.). А те, що витоки конфлікту сягають не лише міжвоєнного періоду, страшних часів “пацифікацій” (замирення) українського населення Волині і Галичини, а й сивої давнини – про це знають не тільки фахівці.

До 1 вересня 1939 р., тобто початку війни між Німеччиною та Польщею, конфлікт був значною мірою законсервований (ситуація ще більше загострилася після розпочатого 17 вересня “визвольного походу” радянських військ). Війна – завжди екстремальна ситуація. В умовах дії у 1941–1944 рр. на теренах Західної України кількох антагоністичних сил – німецька окупаційна адміністрація, частини польської Армії Крайової, що спиралися на еміграційний уряд в Лондоні, польські загони самооборони, які схилялися до співпраці з радянськими партизанами, загони УПА, “Поліської Січі” Бульби–Боровця.., вкрай важко дати вичерпну відповідь на гіркі запитання: чому так сталося і хто винен?

Але ж і нам, українцям, як відзначив доктор історичних наук Юрій Шаповал, “треба нарешті визначитися з такою проблемою: допоки держава не зробить остаточний висновок щодо ОУН і УПА, й ми не пройдемо болісний тур внутрішнього діалогу, важко спілкуватися з поляками на рівних”.

І якщо вже вести діалог, то необхідно без сантиментів відкидати прояви антипольської істерії. Цю тенденцію особливо наочно продемонструвала ситуація під час конференції: за ініціативою “суперпатріотів” кожен учасник її отримав ксерокопії і матеріали газети “Волинь”, книгу Володимира Сергійчука з яскраво-провокативною обкладинкою, і, не меншою мірою, змістом. У будь-якому разі ми маємо абсолютне віддзеркалення позиції, що її репрезентували своєю книжкою польські історики Владіслав і Єва Семашки “Геноцид українських націона-

лістів щодо польської людності Волині 1939–1945” (вийшла у світ 2000 року за широкої підтримки Адміністрації президента Республіки Польща і багатьох міністерств). Прикро, але такий підхід до питання колективної пам’яті з польського боку превалює. Зважена польська позиція можлива, мабуть, лише за чіткої української; на жаль, на даний час про це говорити ще важко.

Народний депутат України Іван Драч відзначив: “На початковому етапі розбудови незалежної держави я висував таке гасло: “Дорога до Європи лежить через Польщу”. Для нас польсько-українські відносини були і є дорожочінними. Я думаю, коли є якісь проблеми між чоловіком і жінкою, але вони знають, що хочуть зберегти подружжя, то воліють якомога менше розбиратися в тому, в чому хтось винний, бо це “розплутування” ситуації призводить до унеможливлення подальшого життя. І українці, і поляки використовувалися і Берліном, і Москвою. На сучасному етапі поляки, як нація більш державотворча і організована, використовують будь-яку ситуацію активніше, ніж українці. Ми приречені жити поряд. І можемо вижити лише за умов, коли будемо шанувати і прислухатися один до одного”.

А заступник голови Верховної Ради України Олександр Зінченко під час зустрічі з депутатом польського Сейму Яном Бірою, що був учасником конференції, зауважив: важливо “не змішувати історію з поточною політикою”, оскільки це негативно відобразиться не тільки на сучасному стані двосторонніх відносин, але й на майбутньому співробітництві між двома країнами. Саме ця думка є наскрізною темою двох шпальт “Дня” “Історія та “Я” за 15 березня цього року, присвячених Волинській трагедії.

Станіслав Пантелюк, *gazeta "Dziennik Kijowski"*, Київ

WOŁYŃ WOŁA

Notatki z jednej konferencji

Pod patronatem Przewodniczącego RNU Wołodymyra Łytwyna w dniach 20-21 marca 2003 r. w Kijowie obradowała ukraińsko-polska konferencja na temat „Ukraińcy i Polacy w okresie II wojny światowej: wewnętrzne i międzynarodowe aspekty stosunków”. W konferencji organizowanej przez instytuty historii akademii nauk obu krajów uczestniczyło blisko 60 naukowców, parlamentarzystów, przedstawiciele organizacji państwowych i społecznych.

Dwa spojrzenia na to samo

Za tak szeroko określonym tematem faktycznie stała jedyna (ta drażliwa) kwestia mordów wołyńskich, 60. rocznica których przypada w tym roku. Konferencja nie jest pierwszą na ten temat. Pierwsza odbyła się w Łucku w roku 1994. Teraz, w przeddzień tej historycznej daty, temat ten nie schodzi ze szpalt prasy polskiej i ukraińskiej.

Nie będę powtarzał wersji tych wydarzeń, które prawdopodobnie są już znane wielu czytelnikom (patrz np. „DK” 4/2003). Na razie nie udaje się Polakom i Ukraińcom porozumieć i dojść do wyważonej oceny tych tragicznych wydarzeń. Jednak już teraz można przynajmniej wyodrębnić dwa najbardziej rozpowszechnione podejścia (które można było dostrzec i na tej konferencji) do tego historycznego i politycznego dyskursu na temat relacji polsko-ukraińskich.

Podejście pierwsze, tak zwanej zawodowej historiografii, ilustrują podane niżej wypowiedzi niektórych prelegentów polskich w czasie konferencji.

„Jeśli chodzi np. o Wileńszczyznę - mówił profesor Włodzimierz Bonusiak z Rzeszowa - tam, gdzie dochodziło do spalenia wsi, wymordowania ludności to my wiemy, kto to zrobił, kiedy i dlaczego. To były akcje typowo odwetowe, np. za to, że policjanci litewscy wymordowali polskich partyzantów czyniono w odwecie napad na posterunek tych policjantów, a ci z kolei przeprowadzali pacyfikacje polskich wsi. Natomiast jeśli chodzi o Wołyń, to nie wiemy dokładnie, a jedynie domyślamy się, dlaczego tak się stało". Czyżby wykrycie sprawców masowych mordów dziesiątek tysięcy ludzi - Polaków, Ukraińców - jest równie trudne jak wykrycie, powiedzmy, morderców Johna Kennedy'ego czy Olafa Palme?

Ta wypowiedź zabrzmiała jeszcze bardziej pesymistycznie: „Z tych wszystkich wypowiedzi wynika, że jesteśmy przede wszystkim Polakami, jesteśmy Ukraińcami i odczuwamy inaczej pewne fakty, chociaż jako naukowcy staramy się o ich obiektywność. Musi upłynąć nie pięćdziesiąt a sto i więcej lat, żeby doszło do uzgodnienia poglądów...".

Do grupy zawodowych historyków dołącza się też wielu polityków i działaczy społecznych. Powstanie niepodległej Ukrainy i opinia znacznej części polskiej elity politycznej mówiąca o tym, że Ukraina wymaga polskiego wsparcia i że należy zrobić wszystko, aby doprowadzić do dialogu i współdziałania, doprowadziła znaczną część polityków do przeświadczenia, że sprawy Wołynia lepiej nie poruszać. Że może ona jeszcze poczekać. Lepiej mówić o wzorowej współpracy Polaków i Ukraińców w XIX wieku, niż o tym, co może razić, co może dzielić.

Pojawiają się też głosy próbujące pogodzić potępienie OUN-UPA w Polsce z ich gloryfikacją w zachodniej części Ukrainy, na terenie której oskarżenia OUN-UPA o zbrodniczy charakter traktowane są jako atak na tradycję niepodległościową. Wśród tych polityków-ukrainofilów nie wszyscy jednak rezygnują z oskarżeń pod adresem OUN-UPA, jak to np. czyni nadal Jan Nowak Jeziorański, legendarny kurier AK.

Natomiast istnieje inna ocena tragedii wołyńskiej - ocena środowisk kresowych, z których wywodzą się świadkowie wydarzeń na Wołyniu i w Galicji. Uważają oni, że odpowiedzialność za zbrodnie spoczywa na nacjonalistach ukraińskich skupionych głównie w rady-

kalnych odłamach OUN-UPA, ideologią których jest integralny nacjonalizm Dońcowa, spokrewniony z ideologią nazistowską.

„Nie może też się dziwić - mówił na konferencji Włodzimierz Medzecki, naukowiec z Instytutu Historii PAN - że pamięć świadków gehenny polskiej na Wołyniu i w Galicji związana była i jest z poczuciem obowiązku upominania się o to, by świadkowie owi uzyskali choć symboliczne zadośćuczynienie w postaci jednoznacznego potępienia zbrodni, by w miarę możliwości ukarać winnych ich dokonania, wreszcie by w sposób godny upamiętnić miejsce kaźni i wiecznego spoczynku”.

Są jednak krytycy takiej postawy „kresowiaków”, która dokładnie opisana została w znanej monografii Władysława i Ewy Siemaszko. Zawodowi historycy, (nie wszyscy) mówią, że świadkowie mają „doświadczenie traumatyczne”, nie pozwalające im obiektywnie oceniać tego, co widzieli na własne oczy.

Pozycja naukowców ukraińskich różni się od pozycji ich kolegów z Polski tylko znakiem. Tzn. o zbrodni przeciwko Ukraińcom na Wołyniu i w Galicji oskarżają oni Polaków i AK. Nie zaprzeczają jedynie, że większa ilość ofiar była po stronie polskiej. Wszystkich dyskutujących łączy też konceptualne ujęcie tych wydarzeń, jako ważnego elementu pojednania polsko-ukraińskiego. I na tym prawdopodobnie polega sprzeczność w podejściu do tego tematu, bowiem z jednego strony i Polacy, i Ukraińcy nie uznają stosowania odpowiedzialności zbiorowej, a z drugiej strony - mówią o konflikcie etnicznym „ukraińsko-polskim”, wręcz o wojnie „polsko-ukraińskiej”. Ale o jakiej tak naprawdę wojnie „polsko-ukraińskiej” można mówić, kiedy mniej niż 1% ludności ukraińskiej (takie są dane) brał udział w akcjach skierowanych przeciwko polskiej cywilnej ludności. Przy czym często ludzi zmuszały do udziału w tego typu akcjach organizacje, które nie posiadały na to mandatu od całego narodu ukraińskiego.

I co odczuwają tysiące Ukraińców, którzy walczyli z nazizmem ramię w ramię z Polakami (nie za komunę - przeciw Hitlerowi) po stronie koalicji antyhitlerowskiej, gdy słyszą o ujawnionej nagle rzezi „polsko-ukraińskiej” na Wołyniu? Po cóż więc chować za plecami całego narodu ukraińskiego prawdziwych zbrodniarzy? A może należałoby nazwać ich po imieniu?

OUN-UPA także prawdopodobnie mogłyby być częścią tradycji niepodległościowej, gdyby znalazły „swego Chruszczowa” i przepro-

wadziły swój XX zjazd, po którym wykrystalizowałby się jakiś „nacjonalizm o ludzkiej twarzy”. Tym bardziej, że nie grozi im ani Norymberga, ani Haga...

Konferencja czy wiec?

Konferencja była sprawnie zorganizowana przez stronę ukraińską, zapewniono synchroniczne tłumaczenie etc. W pierwszym dniu obradowała w Sali Konferencyjnej RNU, w drugim w Instytucie Historii NANU. Atmosfera obrad była przyjazna, demokratyczna, pełna tolerancji.

Gdyby tylko nie pewien incydent w finale, kiedy to w czasie ostatniego posiedzenia zabrał głos deputowany RNU Wasal Czerwonij (z obwodu rówieńskiego) - były pracownik fabryki nawozów azotowych. W swoim wystąpieniu stosował obraźliwe, polonofobistyczne, nieuczciwe argumenty, wprost analfabetyczne z punktu widzenia prawa międzynarodowego. Krócej mówiąc, według opinii obecnych przekształcił konferencję naukową w spontaniczny wiec.

Pozwolę sobie tylko zacytować wybrane frazy z jego leksyki, która mówią same za siebie: „Żadnej lojalności ze strony Ukraińców na Wołyniu wobec państwa polskiego jako okupanta być nie mogło”; „Ukraińcy bili Polaków na swoim terytorium etnicznym: Wołyniu, Galicji i Chełmszczyźnie(!)”; „Polacy - kolonizatorzy”; „ Nie bywa zbrodni we własnym domu” etc, etc.

Może nie warto było w ogóle odpowiadać podobne bzdury i reagować na ton, jakim je wygłoszono, jednak profesor Instytutu Historii PAN Andrzej Ajnenkel pozwolił sobie na odpowiedź: „Jest mi przykro - mówił - bo po tym, co mówiliśmy na dziesięciu naszych konferencjach wydawało się, że istnieją pewne oczywiste prawdy. Teraz dowiaduję się, że z punktu widzenia pana deputowanego Polska była okupantem Wołynia i jak dowiedziałem się również - Chełmszczyzny! Czy oznaczało by to, panie deputowany, że kwestionuje pan obecne granice polsko-ukraińskie? I co to za pojęcie „ziemie etniczne”? Jeśli sięgniemy bardzo głęboko, do kroniki Nestora, to przeczytamy: „I poszedł Włodzimierz na Lachy i odebrał im Grody Czerwieńskie” (terytorium między Bugiem a Wieprzem razem ze Lwowem - przypisek autora).

Po tym wystąpieniu Czerwonija profesor z Berlina, znany autor paryskiej „Kultury” Bohdan Osadczyk powiedział, że gdyby zmar-

twychwstał Jerzy Giedroyc i to wszystko usłyszał - natychmiast by ponownie umarł.

Obecny na sali deputowany RNU Mykoła Żułynskyj złagodził nieco sytuację. Poinformował, że razem z posłem na Sejm Janem Byrą (również uczestniczącym w konferencji) podczas wizyty u wiceprzewodniczącego RNU Oleksandra Zinczenki doszli do zgody odnośnie wspólnego ukraińsko-polskiego komunikatu w sprawie obchodów 60. rocznicy tragedii wołyńskiej.

Kolejną dyskusję ukraińskich i polskich historyków zaplanowano na maj 2003 r. w Łucku.

Сергій Махун, *газета “День”, Київ*

ОСТРОЗЬКІ ДІАЛОГИ
Трагедія на Волині 1943-1944 рр.:
пошук балансу інтересів триває

Минулих п'ятниці і суботи в Національному університеті “Острозька академія” відбувся перший раунд Форуму українських і польських експертів та журналістів “Події на Волині: як жити з цим тягарем?” З різних регіонів України і Польщі до Острога приїхало близько 70-ти осіб, і серед них відомі науковці — Мирослав Попович, Гжегож Мотика, Максим Стріха, Анджей Фрішке. Організатори Форуму: Посольство Республіки Польща (посол РП в Україні Марек Зюлковський був присутнім на всіх сесіях), НУ “Острозька академія” (ректор, професор Ігор Пасічник) і польсько-український клуб журналістів “Без упереджень”.

Дискусія велася у чотирьох сесіях. Умовно їх можна розділити так: історичний блок (“Аналіз стану досліджень українських і польських істориків на тему Волинських подій”), публіцистичний (“Аналіз публікацій та політики ЗМІ навколо волинської проблематики”), політологічний (“Вплив історичних конфліктів на нинішні польсько-українські двосторонні відносини”) та соціологічний (“Чи можна боротися зі стереотипами, страхами, упередженнями, які є наслідком негативних історичних конотацій”).

Нагадаємо, що є домовленість про участь президентів України Леоніда Кучми і Польщі Александра Квасневського в заходах, присвячених трагічним подіям на Волині, що заплано-

вані на 11 липня. Спікер Верховної Ради Володимир Литвин у ході свого візиту до Італії попросив Папу Римського Івана Павла II звернутися до українського і польського народів у зв'язку з річницею Волинських подій 1943 – 1944 рр. Як завірив Папа Римський, реакція Ватикану з цього питання обов'язково буде.

Всі чотири сесії (а найбільш вдалими були політологічна та соціологічна) викликали жваву дискусію у актовій залі Острозької академії, але поки що варто акцентувати увагу на найважливіших моментах, що вийшли на поверхню. Сесія, присвячена ролі і участі ЗМІ у висвітленні Волинських подій (в першу чергу з української сторони, що її репрезентував львів'янин Андрій Павлишин) викликала чимало запитань. Так, скажімо, про центральні ЗМІ взагалі було згадано побіжно (стаття К.Бондаренка у “Дзеркалі тижня” і у “Дні” – лише стаття голови СДПУ(О) Віктора Медведчука). Складається враження, що львівський журналіст далі Замкової гори нічого не бачив. Навіть за останній місяць у “Дні” вийшла ціла серія статей таких шановних авторів – академіка Ярослава Ісаєвича (Львів), професорів Юрія Шаповала (Київ), Тараса Гунчака (США), кандидата історичних наук Ігоря Ільюшина (Київ), а також кореспондентів “Дня” Віктора Зам'ятіна, Сергія Махуна, Наталі Малімон... Читачі ознайомилися і з позицією польських авторів Марека Сівця і Яцека Куроня (читайте №№ 47, 51, 53, 57, 60, 66, 67). Так, львівські ЗМІ, безумовно, не відображають всю ситуацію в Україні, але й у Києві, треба визнати, лише декілька видань і телевізійних каналів підключилися до висвітлення теми Волинських подій.

Морально-етична складова в оцінці Волинських подій також залишається на маргінесі нашої свідомості. І тут на допомогу історикам повинні прийти психологи і філософи, але аж ніяк не політики. Як відзначив академік НАН України Мирослав Попович: “...Кожен народ має право на боротьбу з тиранією і має право підняти проти неї зброю... Але не можна при цьому робити військового злочину. Бо військові злочинці були у будь-якому мундирі і в будь-якій армії й мають отримати покарання... Ми вирішуємо не автоматично, нас не веде якась невідома сила. Вирішуємо самі і маємо ж нести відповідальність за свої рішення. Але ще більшого значення набуває та справжня

будова психіки людини, яка і може зумовити спектр доступних для цієї людини рішень”.

Мабуть, лише зараз як польська, так і українська влада починають усвідомлювати, що змішувати академічний і політичний бік справи — то є дорога в глухий кут. Потрібна добра воля, бажання зрозуміти аргументи іншої сторони. На жаль, аргументи польської сторони базуються, як це не прикро, в основному на двотомному фоліанті Анджея і Єви Семашків “Геноцид українських націоналістів щодо польської людності Волині 1939 — 1945”, що є яскравим прикладом “чорно-білого” сприйняття історії.

Безперечно, разом із позитивами ми можемо знайти чимало сумних дат нашої спільної українсько-польської історії. Тому, як відзначив доктор історичних наук Сергій Кот, — “серед формул, які прийнятні для обох сторін — спільний жаль, скорбота. На той момент українці боролися за національні права і державну незалежність, а поляки — за свою державу. І все це відбувалося на теренах Волині”.

І українцям, і полякам треба беззастережно засудити обопільне насильство (ніякі мотивації не можуть закрити очі на багатотисячний кривавий рахунок протистояння між двома народами в роки Другої світової війни), але й відсторонити від цієї справи політичних спекулянтів. І робити ці кроки виключно на обопільних засадах. Будь-які односторонні узагальнення (наприклад, планується встановлення монумента 27-й дивізії Армії Крайової у Варшаві із написом: “У результаті терору і геноциду, здійсненого українськими націоналістами, переважно з ОУН-УПА, серед польського населення на Волині в 1939 — 1945 рр. замучено близько 60-ти тисяч поляків”; а в Острозі вулицями крокували українські хлопці, які розвішували листівки: “Польща — покайся!”) без розгляду українсько-польських відносин, як мінімум, в широкому контексті історії 10 — 30-х рр. ХХ століття, наражаються на нові небезпеки. Одна з найбільш актуальних небезпек — актуалізація Волинської трагедії в душі, неприйнятному і для Києва, і для Варшави.

Станіслав Пантелюк, *gazeta "Dziennik Kijowski", Kiïw*

WYDARZENIA NA WOŁYNIU: JAK ŻYĆ Z TYM CIĘŻAREM?

Pod takim hasłem w połowie kwietnia 2003 r. w prastarej Akademii Ostrogskiej spotkało się nadzwyczaj szanowne grono historyków, publicystów, politologów, socjologów, ludzi znających ten bolesny temat, ludzi o otwartym sercu, otwartym rozumie, takich, którzy posiadają swoje zasady, swoją dumę, ale potrafią także słuchać innych.

Niestety, wśród prowadzących Forum zabrakło jednego z jego organizatorów - prezydenta Ukraińsko-Polskiego Klubu „Bez uprzedzeń” Oleksandra Krywenki (zginął w wypadku samochodowym 9 marca). Jednak w myśl jego koncepcji Forum składało się z czterech bloków tematycznych.

W pierwszym dr Grzegorz Motyka i dr Igor Iliuszyn przedstawili zebranym analizę stanu badań ukraińskich i polskich historyków dotyczących wydarzeń na Wołyniu. Drugi blok zawierał odpowiedzi na pytanie, jaki wpływ wywarły konflikty historyczne na dzisiejsze dwustronne stosunki naszych krajów. W bloku trzecim Andrij Pawłyszyn ze Lwowa i Bogumiła Berdychowska z Warszawy mówili o podstawowych tendencjach dających się zauważyć przy naświetlaniu problematyki wołyńskiej w środkach masowego przekazu Polski i Ukrainy. Zaś w bloku czwartym rozważano kwestię: „Czy można walczyć ze stereotypami, lękami i uprzedzeniami, wynikającymi z negatywnych konotacji historycznych”.

Należy przyznać, że gospodarzom Forum, w tym także osobiście rektorowi Akademii Ostrogskiej Igorowi Pasicznykowi, udało się stworzyć na sali obrad i w kularach spokojną i życzliwą atmosferę.

Rzeczowe i wyważone wypowiedzi z trybuny i z sali dowodzą jednak, że punkt widzenia obu stron, który szczegółowo przedstawiliśmy naszym Czytelnikom w artykułach „Notatki z jednej konferencji” (Nr 206) i „Echo Wołyń” (Nr 203), nie uległ istotnym zmianom.

Przedstawiciele zachodnioukraińskich mediów podkreślali, iż Polacy przez dziesięciolecia badali wydarzenia na Wołyńcu i mają na ten temat wyrobiony pogląd. Tymczasem dla przeważającej większości Ukraińców sprawa ta, będąca przez długie lata tematem tabu, do dziś jest mało znana. Konieczne jest przedstawienie całej prawdy o wydarzeniach sprzed 60. lat, lecz póki co - twierdzili - na Ukrainie oprócz chaosu informacyjnego mamy bezład organizacyjny i jest to szczególnie przykre w zetknięciu „z umotywowaną, konsekwentną i upartą polityką Warszawy”.

Publicystka „Ukrainy Młodoj”, Olena Zwarycz, podkreślała stanowczo, że póki żyją świadkowie tamtych wydarzeń, to Wołyńcu nie można pozostawiać tylko historykom, „oddać im do interpretacji zaschniętą krew przeszłości i pozostawić ciężar wniosków. Nie można, bo póki żyją świadkowie - to nie jest jeszcze historia, lecz w pewnym sensie - współczesność”.

Prawda o Wołyńcu jest jedna

A oto co w imieniu współorganizatora Forum, Ambasady RP na Ukrainie, powiedział m.in. Ambasador RP na Ukrainie Marek Ziółkowski:

„Dyskusja, w której uczestniczycie w ukraińskich i polskich mediach jest bardzo dramatyczna, różnorodna a jednocześnie bogata, pokazująca, że problem jest żywy, że odsłaniamy nową, bardzo ważną kartę historii stosunków między naszymi narodami. Ta dyskusja w gruncie rzeczy decyduje i pokazuje politykom, co jest możliwe do osiągnięcia w tym roku odnośnie zorganizowania uroczystości 11 lipca w jednym z miejsc, które niedługo wybiorą prezydenci. Wskazaliście Państwo tą dyskusją główny sens tej uroczystości, a mianowicie uszanowanie, uczczenie pamięci ofiar wołyńskiej tragedii.

[...] Chciałbym, by udało się odsłonić kwestie zasadnicze. Chciałbym, abyście Państwo pokazali nam, jak Polacy i Ukraińcy mają postępować, aby nie pozostali przy swoich prawdach. Oczywiście jest to absurdalne, aby były dwie prawdy, ale często od niektórych ukraińskich polityków słyszymy, jakoby są dwie prawdy.

[...] Nie chodzi tu o osądzenie historii, konkretnych osób, o policzenie ofiar z obu stron. Tym zajmują się historycy, co udowodnili nam również na tej konferencji. Ale na co nie możemy czekać (i na co nigdy nie jest za późno), to na upamiętnienie ofiar tej tragedii. Tego domagają się ich rodziny i jako przyjaciele Ukrainy mamy prawo sądzić, iż moralnym obowiązkiem Ukraińców jest umożliwienie przeprowadzenia uroczystości, poświęconych pamięci ofiar tej tragedii".

Co, gdzie i jak?

Uczestnicy Forum mieli niepowtarzalną możliwość zapoznać się z lakoniczną, lecz precyzyjną analizą sposobu podejmowania tych niełatwych tematów w mediach polskich. Uczyniła to znakomita znawczyni tematu Bogumiła Berdychowska. Jej zdaniem media polskie można podzielić na dwa podstawowe segmenty.

Pierwszy to tzw. prasa niszowa („Nowa Myśl Polska”, „Nasz Dziennik” i „Na Rubieży”). W pismach tych wydarzenia na Wołyniu przedstawiane są w sposób następujący:

Po pierwsze, w ich opisie stwierdza się, że w 1943 roku doszło na Wołyniu do ludobójstwa. Po drugie, przedstawionym faktom towarzyszą bardzo naturalistyczne opisy przestępstw, masakr, tortur etc. Inicjatorem i odpowiedzialnym za ludobójstwo jest ich zdaniem banderowska frakcja OUN, która kierowała się skrajną formą ukraińskiego nacjonalizmu integralnego. Celem podjętych działań nie było wypędzenie ludności polskiej, lecz jej fizyczna eksterminacja. Źródła te nie wspominają o ukraińskich ofiarach konfliktu, o stratach, jakie poniosła ludność ukraińska pod koniec II wojny światowej i w pierwszych latach powojennych.

Bardzo znamiennej cechą, typową dla tego segmentu jest to, że nie dopuszcza on jakiegokolwiek polemiki. Każdy autor, który posiada chociażby nieco odmienny punkt widzenia na wydarzenia na Wołyniu, nie ma szans na opublikowanie w tych pismach swego materiału. Poza tym prasa ta bardzo często posługuje się inwektywami w stosunku do polityków, dziennikarzy, osobistości życia publicznego, którzy myślą inaczej. Takie osoby uważane są za „agentów OUN”, „zdrajców narodu polskiego” etc.

Drugi segment to prasa posiadająca duży nakład, radio i telewizja.

Tu podstawowa ocena historyczna wydarzeń sprowadza się do stwierdzenia, iż na Wołyniu miała miejsce zorganizowana, celowa i

zakrojona na szeroką skalę antypolska akcja. Doszło do masowych mordów. W tych mediach bardzo rzadko używa się terminu „ludobójstwo”. Nie zdarza się również, aby autorzy egzaltowali się, szokowali czytelnika lub widza naturalistycznymi opisami zbrodni. W tym segmencie mediów nie pomija się kwestii polskich akcji odwetowych.

Myślę, że powyższa charakterystyka mediów pomoże naszym Czytelnikom dokonać właściwego wyboru lektury na ten temat.

Są i tacy...

Nieprzyjemnym zgrzytem w życzliwej atmosferze obrad stało się wystąpienie deputowanego RN Wasyla Czerwonija, który zresztą w drugim dniu Forum zorganizował pikietę i akcję rozwieszenia plakatów przed miasteczkiem uniwersyteckim. Już po zamknięciu dyskusji, dzięki wsparciu ze strony wprowadzonych na salę klakierów, zmusił zebranych do tego, by udzielono mu głosu. Oświadczył m.in., że jeżeli na pomniku, który 11 lipca będzie odsłonięty w Warszawie, znajdzie się napis „Ofiarom zbrodni OUN-UPA na Wołyniu”, to na pomniku, który stanie w Łucku, wyryte zostaną słowa „Ofiarom zbrodni AK”.

Антон Борковський, газета “Поступ”, Львів

ХТО ПІДСТАВЛЯЄ “НАШУ УКРАЇНУ”?

З наближенням сумних роковин українсько-польського конфлікту на Волині 1943 року активізується діяльність з вшанування жертв трагедії, позаяк такі були з обох боків. Активнішими та організованішими виявляються поляки, які краще сформували громадську опінію своєї країни. Польське суспільство надзвичайно болісне реагує на цей конфлікт, який щораз більше стає перевіркою на зрілість та толеранцію України у взаєминах двох народів. За великим рахунком перед Україною вкотре постають питання: “Чи прагне вона жити за європейською ліберальною шкалою вартостей? З ким вона прагне будувати своє майбуття — з Росією чи з Польщею?”

Для спільного аналізу тих трагічних подій воєнного періоду 11-12 квітня 2003 р. у Національному університеті “Острозька академія” було проведено українсько-польський експертно-журналістський форум на тему “Події на Волині: як жити з цим тягарем?”. Напередодні форуму трагічно загинув Сашко Кривенко, який був одним із ідейних натхненників та співорганізаторів цієї зустрічі, яка стала не суто науковою конференцією, а радше намаганням досягнути порозуміння між журналістами, науковцями, громадськими діячами та політиками двох країн.

У перший день із доповідями виступили фахівці з проблематики українсько-польського протистояння на Волині Гжегож Мотика (Польща) та Ігор Ілюшин (Україна). Вони висвітлили різні методологічні підходи до тлумачення подій, назвали

основні причини, що призвели до різанини, та встановили приблизну кількість жертв. Йдеться про цифру від 60 до 100 тисяч загиблих з обох боків. Такі великі розбіжності пов'язані зі складністю підрахунку загиблих та тих, хто був змушений переїхати до інших районів Польщі чи Советського Союзу. Історики намагались, не вдаючись до емоцій, з'ясувати перебіг подій та встановити сили, що брали участь у відкритому збройному протистоянні, найбільше в якому постраждало мирне населення, зокрема жінки та діти.

Про волинський конфлікт було вже багато написано і, безперечно, напишуть ще більше. Проте маємо пам'ятати про висновки істориків, що трагедія польського населення на Волині справді мала місце, і жертви були з обох боків. Щоправда, поляків загинуло значно більше, а розпочали збройне протистояння українці. Але не все так просто — перед тим була жорстка колонізація “кресів” зі значними утисками місцевого православного населення.

Проте другий день роботи форуму був значно пожвавлений малозрозумілою присутністю осіб, вірогідно запрошених народним депутатом України Червонієм. Ранковими вулицями невеличкого Острога провели погано організовану колону, що буцімто претендувала на парамілітарність. У порівнянні з добре вишколеними загонами УНСО, ця зменька підлітків та дітей у маскувальних одностроях, яка не в ногу крокувала під барабанний дріб, викликала лише відверте глузування присутніх. Щоправда, можливо, цього якраз і домагалися організатори цієї атракції, якими попередньо були наклеєні агітки від імені рівненських громадських організацій з вимогами, аби Польща показала?

Роботу другого дня форуму відкрили виступи Андрія Павлишина (Україна) та Богуміли Бердиховської (Польща), які аналізували висвітлення українсько-польського конфлікту в польській та українській пресі. У своєму виступі Богуміла Бердиховська зачепила проблему журналістської відповідальності, зокрема, як журналісти витлумачать у мас-медіа послання цього зібрання, чим Форум стане для них — намаганням досягнути порозуміння у спільній польсько-українській трагедії чи при-

водом запустити до телеетеру ксенофобський фарс провокаційного характеру.

Після того як частина присутніх відїхала на похорон О.Кривенка, нагнітання антипольських настроїв активізувалося.

Після виступу народного депутата України Червонія (фракція “Наша Україна”) постає питання: кому вигідне замовчування волинської трагедії, фальшива інтерпретація її та нагнітання антипольської істерії, що може призвести до антиукраїнського дисбалансу в польській зовнішній політиці? Сумнівно, аби це було пов’язано лише з недостатньою обізнаністю чи ура-патріотизмом. Сумнівно, аби фракція “Наша Україна” мала потребу ототожнюватись з противниками україно-польського порозуміння. І навряд чи фракція одного з кандидатів у наступних президентських перегонах потребує налаштованої проти нього Польщі.

Олена Зварич, газета "Україна молода", Київ

СПИ СПОКІЙНО, УКРАЇНСЬКИЙ ГАМЛЕТЕ...

Чому не навчилися українці й чому навчилися поляки, слухаючи голоси привидів своїх предків.

А що буде опісля, коли мине 11 липня і президенти України та Польщі покажуться у волинському селі Павлівка за все содіяне й несодіяне? Що буде після цієї дати, якою дипломати окреслюють вшанування 60-річчя волинської трагедії? Поляки отримають цілковиту сатисфакцію? Українці усвідомлять своє минуле? Заживемо душа в душу, якщо не народами, то політичним елітами й друзями-президентами? Ці питання – спробую обґрунтувати – не риторичні, бо навіщо ж тоді Києву та Варшаві бентежити цвинтарну тишу і ворушити дебелим патиком у вуликах правих організацій по обидва береги Бугу?

Розмірковуючи над проблемою, із неї треба винести якийсь бодай морально корисний вантаж.

Пам'ять – дорога

Пам'ять справді дорога. В обох розуміннях цього слова. Коли люди забувають щось надто важливе, або ж коли помирають ті, хто пам'ятає, за збереження національної пам'яті беруться ентузіасти і держбюджет. За пам'ять бажано платити. Цю фразу, напевно доволі цинічну, прошу все-таки читати в позитивному значенні. Моя держава, на жаль, за збереження національної пам'яті не платить, амнезія ж у нас – безкоштовна. А у Польщі з червня 2000 року існує Інститут національної пам'яті –

установа, що досліджує злочини проти нації, проти людства, фінансована державною казною в карколомних масштабах – близько 5 млн. доларів на рік. Чи треба пояснювати, що Інститут цей ретельно вивчає і волинську трагедію 60-річної давнини.

Основні функції Інституту національної пам'яті – дослідницька, освітня, але є ще й право провадити слідство, і для реалізації цього права існує ціла слідча комісія у справах злочинів проти польського народу в складі 95 слідчих та її голови з відповідно статусу суворою, “фортечною”, зовнішністю – паном Антоні Курою. Комісія не вдається в жахи сивої давнини і провадить справи, час життя яких не довший за людський вік – з 1939 року. Нині в роботі, розповідає пан Кура, - 1260 справ, 51 з них стосується злочинів, учинених проти поляків на Волині, ще 7 – проти українців на цій же території.

“Слідство – найкращий засіб для з'ясування істини, – вважає суворий голова комісії, – адже свідки знаходяться під загрозою карної відповідальності, вони знають, що у разі неправдивих свідчень відповідатимуть перед законом”. Утім, сам визнає, що свідки волинських подій – здебільшого старі люди, а старість – не радість, хтось ослаб на пам'ять у силу літ, та й давно все це було, якісь деталі, дати, прізвища стерлися в голові.

Але слідство, однак, триває, реєструє потерпілих (а такий статус надано тисячі поляків), зокрема потерпілими вважаються, згідно з польським законодавством, і діти жертв волинської різанини. Чого хочуть потерпілі, може, й відшкодування матеріальних збитків? На моє запитання Антоні Кура реагує дещо перестрашено: “Ні, що ви, вони хочуть тільки моральної сатисфакції – щоб те, що сталося на Волині з їхніми батьками, було названо злочином і засуджено”.

Однак сам “верховний прокуратор” з Інституту національної пам'яті не впевнений, що у найближчі рік-два хоч якась із “волинських” справ потрапить до польського суду – слідство вести дуже складно, пояснює, кілька справ, напевно, доведеться закрити наступного року – за браком доказів. До того ж українські колеги ставляться до таких вислідів з помітною професійною прохолодою: на запити щодо дев'яти справ, переданих в Ге-

неральну прокуратуру України ще в 1997-98 роках, відповіді у Варшаві чекають донині.

Не думайте, що поляки тільки вдовольняються у спробах матеарілізувати таке поняття, як суд історії, і результатами роботи керованої паном Курою комісії лишень збагатяться підручники чи наукові монографії. Минулого року 12 справ, розслідуваних цією комісією, було доведено до судового розгляду, щоправда, всі вони стосувалися чиновників колишнього комуністичного режиму.

“Ми робимо це не для того, щоб знайти покарання винним, а щоб встановити справедливість, – красиво резюмує директор Інституту національної пам’яті Леон Керес. – Ми не стверджуємо: ОУН-УПА – шляхетна чи злочинна організація, це доведе слідство. Зрештою, ми не ставимо питання відповідальності всього українського народу за ті злочини, за них мусить відповідати навіть не конкретна організація, а конкретний виконавець”. Охоче погоджуємося. Але, втім, з цього приводу існує й інша думка.

Стильна помста

Примирення й покаяння – аж зовсім різні поняття. Гадаю, українсько-польські непорозуміння з приводу оцінки та відзначення 60-річчя волинської трагедії живляться саме різністю цих понять: поляки – що би там не говорили витончені раціональні варшавські політики – хочуть, аби українці покаялися, українці ж хочуть історичного примирення, або, якщо бути чесним перед собою, взагалі нічого не хочуть у цьому сенсі, принаймні зараз. Не наш це рік, може, і не наше десятиліття, зорі від нас відвернулися, стали поперек неба кособоко, як пишуть дешевенькі астрологічні журнали – “несприятливо для вас”. І все ж.

Якщо звернутися до офіційної дипломатичної лексики, історичне примирення (так намагаються називати прогресивні політики і цей, “волинський”, етап у стосунках між Україною та Польщею) виглядає дещо інакше, ніж ті страждання над документами та пам’ятниками, що постануть 11 липня.

Звернувшись до європейського досвіду, ми знаходимо найяскравіший приклад історичного примирення – між Німеч-

чиною та Францією, котрий мав разючий оздоровлюючий ефект для міждержавних політичних, економічних, соціальних взаємин, що, власне, дало початок тому утворенню, яке нині зветься Європейський Союз. Обидві держави зуміли знехтувати національними амбіціями, аби прийти до справді примирення. Чи настільки зараз очищена від емоцій польська мета?

“Найважливіше – щоб заходи 11 липня відбулися без емоційних бур”, – говорить Анджей Пжевознік, секретар Ради охорони пам’ятників – установи, створеної державою як аполітична, аби тільки вона опікувалася пам’яттю, втіленою в надгробках, а це 60 тисяч об’єктів по всьому світові. У сфері уваги відомства пана Пжевозніка – і пам’ятник жертвам волинської трагедії, що постане у Варшаві, в досить віддаленому від центру польської столиці районі Маримонт.

Монумент у вигляді 11 колон-свічок, що символізують найбільші села, винищені українцями в 1943-ому, зводиться на громадський кошт, держава не дала ні злого, але вона все одно “контролює процес”. В Україні обурювалися написом, який поляки планували викарбувати навіки на тому пам’ятнику, – “Жертвам ОУН-УПА”. Не пам’ятаю точно, це буде метафоричний напис, ні, нічого такого, що б зачепило за живе ваші почуття, ухилиється від відповіді пан Пжевознік. Він здається стомленим, йому хочеться вірити, він не хоче ображати українців.

Коли за тиждень вдалося через колег роздобути текст того напису, він і справді здався мені досить розлогим навіть для людини з чималими кілобайтами пам’яті, і я б теж не зуміла процитувати цей напис без шпаргалки, однак висновок склала зовсім протилежний від Пжевознікового. “Ми бігли, але смерть була ближче, бо йшла від співвітчизників...” (Войцех Кейне), – скаже варшавський пам’ятник. І далі, – Десяткам тисяч поляків з Волині, яких нам не дано було врятувати від трагедії в 1943 році, а також тим, хто залишив свої домівки, рятуючись від терору та знищення від рук ОУН-УПА, – у 60-ту річницю трагедії – співвітчизники, солдати Самооборони та підрозділів Армії Крайової”.

Очевидно, що ні згадка про терор ОУН-УПА, ні тонкі алюзії на польську територіальну приналежність Волині (адже “смерть йшла від співвітчизників”) не сприятимуть ейфорії “іс-

торичного примирення”, боюсь – навпаки. Так чого ж хочуть поляки?

“Облаштування цвинтарів на Волині, адже існує приблизно 500 місць, де лежать наші мертві, на яких зараз колосяться поля чи пасеться худоба, – кажуть помірковані, як наприклад, цей шановний історик – пан Пжевознік. – Невпорядковані могили також створюють образ держави”. “Вичистити історію, – кажуть любителі чистоти й справедливості, як, наприклад, заступник керівника Департаменту Європи польського МЗС пан Рачинський. – У нас теж створювався міф про безгрішність нашого народу, тому ми хворобливо сприймали проблему Єдвабного (Селище, де в часи війни поляки знищили близько тисячі євреїв, за що через понад півстоліття покаявся президент Квасневський. – *Ред.*)”.

Завдяки емоційному аспекту волинська проблема може якщо не зашкодити, то щонайменше загальмувати швидкий і добрий розвиток українсько-польських взаємин. Але водночас ця проблема – момент істини”. “Українці мусять усвідомити, що вони жорстокий народ”, – кажуть непримиренні, як пані Ева Семашко, найвідоміша дослідниця-аматорка, автор резонансної книги “Людовбивство на Волині”, людина, яка у своїй сумній долі так і не усвідомила, що, вивчаючи десятиліттями тільки жертви, легко перетворитися на помічника ката.

Усі разом ці, а також інші люди, з якими мені довелося розмовляти під час недавньої поїздки до Польщі, люб’язно влаштованої амбасадю Республіки Польща в Україні, створили враження розмаїтої, але навдивовижу цілісної картини ставлення поляків до волинської трагедії. Вони не можуть просто так узяти та й забути тих 40-60 тисяч людей своєї нації, яких повбивали люди своєї нації 60 років тому. Те, що до поляків не прийшла амнезія, здається мені і нормальним, і справедливим. Інша річ – у якій формі ця пам’ять зараз виривається назовні.

І трошки розсіяного склерозу

Що зміниться в українсько-польських відносинах після 11 липня? Відповідь банальна: та нічого, пожуримося та й переведемо тему в минуле, звернемо погляди в конструктивне сьогодення. Але чи винесуть Україна й українці якийсь урок з цих

подій? Адже це буде перший у нашій історії прецедент покаяння-примирення.

В Україні доволі писалося про те, що для політичного й, якщо хочете, історичного реваншу Польща обрала зручний час внутрішньополітичної слабкості нашої держави, її соціальної апатії. І це правда. Моя держава слабка. А коли, втім, вона була сильною? Так із розмаху й не згадаєш. Хіба в часи Ярослава Мудрого чи трохи в козацьку добу, коли хвацько ганяли вітриганом по степу, жахаючи полчища сусідів, – босі, злі, немиті романтичні гопачники.

Але все те надто далеко, все те так давно, що аж у підручнику страшно зазирнути: князь Ярослав, на картинках схожий на Бога, – що тобі “цар Панько”, однакові; словом, казки сивої давнини, такої сивої й неправдоподібної, як їхні бороди. І оця забудькуватість про силу, а скоріше відсутність історичного досвіду сильної держави, потужної нації, й привели нас до народження і вживлення в сьогодні кравчукового “Маємо те, що маємо” – формули апатії й непорушності.

Народ, для котрого голодомор не став національною трагедією, хоч жахи його й досі зберігаються у сімейних оповідках від Хмельниччини до Полтавщини, коли проста селянська сім'я вечереє коло хати гаврилівськими курчатами й бабуся, змітаючи крихти зі столу, за звичкою, набутою в 1933 році, кладе їх у рот, – такий народ гідний щонайменше подиву. (Не хочу висловитися не так м'яко, бо сама ж до нього, оцього народу, належу).

Якось напрочуд швидко примирилися з тим, що в 30-х їли хрущів, що над вишнями гудуть. Кажемо собі: ми народ працьовитий і терплячий, а по-західному це красиво звучить – толерантний, от і тішимося з того. Терплячі ми, терплячі й наші мертві, не блукають їхні тіні над поліськими болотами так, щоб уся Україна чула, не волають про помсту, як привид датського короля, а тільки шепочуть щось тужно, – українські “гамлети” сплять спокійно. Хіба що хтось із волинян час-по-час вигукує: “Так бути чи не бути, чорт забирай!?”

На тлі таких розмірковувань годі й говорити про глибоке вивчення, усвідомлення, нарешті відчуття локальної волинської трагедії, яка зачепила не всіх суцільних в Україні, а лишень

якусь десяту їх частку. Україна, а зокрема українська влада, ні емоційно, ні, інформативно не була готова до польського історичного виклику. Справді, нація, яка тихцем, не так для світу, як сама для себе, вважалася пригнобленою впродовж усієї історії, раптом була покликана відповідати за бузувірство, за винищення людей і розбиратися, чому вона це зробила! Це справило ефект на зразок того, як коли б зґвалтованій повідомили, що вона проходить у слідчій справі під прізвищем Чикатило.

Думається, і після 11 липня ми так і не усвідомимо, у чому покаялися, в чому винні були, а в чому – ні, коли нападали, а коли відстрілювалися. Так, трошки розсіяного склерозу і невитравний присмак прикрості.

Наталя Чернишова, газета “Донбас”, Донецьк

КАМІННЯ, ЩО РОСТЕ КРІЗЬ НАС...

Чи зможуть український і польський народи
забути про “волинську різню”?

Поряд із прикладами щирої дружби та взаємоповаги українці та поляки пережили драматичні й навіть трагічні періоди. Один з них – українсько-польське протистояння на Волині у 1943-1944 рр., жертвами якого стали тисячі невинних людей. Ця трагедія залишила у пам’яті обох народів глибокий слід...

Є така давня легенда, яка розповідає про мешканців остро-ву Кріт. Вони відзначали радісні дні білим камінцем, а сумні – чорним, а потім, підрахувавши камінці, бачили, скільки днів на рік було радісних, і лише ці дні вважались прожитими по-справжньому. Чомусь саме ця легенда прийшла мені на згадку в Острозі (Рівненська область), а якщо бути точною, в славетному Національному університеті “Острозька академія”, де нещодавно був влаштований українсько-польський експертно-журналістський форум на тему: “Події на Волині: як жити з цим тягарем?” Мова йде про жахливу трагедію 1943-1944 рр., яка в Польщі зветься не інакше як “волинська різня”. В цьому році виповниться 60-річчя з того часу. Мабуть, це буде той день, який варто було б за стародавнім звичаєм відзначити чорним камінцем...

Польський історик Анджей Фрішке зазначив, що краще відкривати правду, якою би вона не була, ніж жити з прихованою. Інша справа – якою мовою описувати цю правду. Чи вживати такі міцні слова як “геноцид”, чи використовувати помір-

ковану мову? Річниця волинських подій може статися надзвичайно важливим пунктом для подальшого перебігу українсько-польського діалогу. Відзначення шістдесятої річниці трагедії Польща призначила на 11 липня, отже, від українського народу очікується крок назустріч: визнання Україною волинської трагедії як жакхливої, кривавої сторінки в українсько-польських відносинах на етнічному рівні і публічне вибачення від імені держави. У травні 1997 року під час візиту Президента Польщі в Україну А. Квасьневський і Л. Кучма підписали сумісну заяву "До порозуміння та єднання", це говорить про рішучість розвинувати стратегічне партнерство двох держав. А. Квасьневський сказав: "Глибока людська формула "вибачаємо і просимо вибачення" має сенс навіть тоді, коли ні над ким не тяжіє безпосередня відповідальність за те, що відбулося у минулому."

Ця трагедія, що забрала десятки тисяч людських душ, досі ніби тінню лежить на українсько-польських стосунках. Згідно з підрахунками польських істориків, загинуло від 80 до 100 тис. поляків, зокрема на Волині від 50 до 60 тис., з українського боку – від 15 до 20 тис. осіб. Точна кількість жертв не встановлена і зараз, можливо, тому що в Україні зовсім недавно почали досліджуватися ці питання, і ми небагато знаємо, скажімо, про кількість замучених волинських українців. А в чому була причина цієї трагедії? У польських і українських істориків немає однозначної відповіді на це питання. Безперечно, витоки взаємин двох народів тягнуться у сиву давнину, однак зупинимось на конкретних періодах. Після Першої світової війни і української революції 1917-1921 рр., як зазначають українські дослідники, для Волині відкривається нова сторінка в історії. Край опиняється під владою Польщі, і починається активна польська колонізація Волині, це сприяло невдоволенню корінного населення. "Кількість поляків тут завжди була високою, але в умовах Російської імперії (особливо після повстань 1830-1831 і 1864 рр.) поляки перебували в пригніченому стані, вони масово втрачали старі привілеї і звання, іноді русифікувалися або (рідше) українізувалися" (Кость Бондаренко, Центр досліджень політичних процесів "Експерт"). Після 1921 року польські сім'ї масово переселяються на Волинь зі споконвічних польських територій. За словами історика Ігоря Ілюшина, до українця ста-

вилися як до нерівноправного партнера, місцеві поляки намагалися відігравати роль господарів: проникали в адміністративну систему, суди, освіту.

Польський історик Гжегож Мотика зазначає, що поляки хотіли відродити свою незалежність, а українці – побудувати свою державу. Тобто обидві сторони не хотіли і не могли відійти від своїх традицій, вони мали одні і ті самі права. В 1939 році на Волинь прийшла радянська влада, а в 1941 вона змінилася окупаційним нацистським режимом. На Волині був особливий режим нагляду за місцевим населенням. Поляки в Галичині та на Волині почали активно створювати свій рух опору – Армію Крайову. Для існування партизанської армії поляки проводять реквізицію продуктів у місцевого населення. “Тепер спробуйте зрозуміти психологію місцевого селянина або інтелігента. Ось вона – ваша рідна Волинь. Ваші родичі стали жертвами або радянського, або нацистського режиму. Вночі приходять АК-івці і відбирають продукти чи уводять в ліс скот. У вас один шлях – теж йти в ліс і захищати свою землю, своє майно, свою сім’ю, своїх рідних, їхнє життя і честь” (Кость Бондаренко). На думку Гжегожа Мотики, треба врахувати місцеві обставини, які могли мати вплив на ситуацію. Отже, 30 червня 1941 р. бандерівська ОУН проголосила незалежність України. Німці не визнали цього акту і заарештували 80 відсотків керівництва ОУН, постало питання: що далі? Який шлях обрати? І вони обрали наступне – розрахунок на свої сили і боротьбу з усіма ворогами, зокрема з поляками, які надалі стояли на позиції збереження східного кордону Польщі 1921 року. Як вважає кандидат історичних наук, доцент Волинського державного університету ім. Лесі Українки Микола Кучерепа, в роки Другої світової війни поляки і українці опинилися у становищі завойованих народів і вели боротьбу за своє визволення. В цьому краю діяли щонайменше чотири ворогуючі між собою і причетні до “волинської різни” сили: німецькі окупанти, радянські партизани, польське націоналістичне підпілля з Армією Крайовою і Українська повстанська армія. Інші збройні сили – польська Армія Людова, “Польська Січ” Тараса Бульби-Боровця, мельниківські загони самооборони відігравали у польсько-українській боротьбі другорядну роль. Логіка подій штовхала польські і українські

сили до порозуміння між собою, до ведення спільної боротьби з окупантами. Такі намагання були і з однієї, і з другої сторони. На перших порах вони мали певний успіх. Зокрема Т. Гунчак у книзі “Україна: перша половина ХХ століття” (Київ, 1993) наводить наступну цитату з протоколу українсько-польських переговорів: “Обидві сторони визнають, що існування самостійних держав, української і польської, лежить в інтересах обох народів, українського та польського та для подальшого майбутнього обох народів є історичною необхідністю”. Проте українсько-польські контакти ні до чого не привели, оскільки ані українські, ані польські політики не бажали зректися своїх претензій на західноукраїнські землі. І як наслідок, розігралася кривава міжнаціональна війна, жертвами якої стало цивільне населення, безвинні українські і польські жінки, діти, люди похилого віку.

“Чи можна було уникнути трагедії?” – задається питанням український історик. А ось і досить фатальна і, можливо, справедлива відповідь: “З висоти сьогодення мусимо сказати: ні, не можна. Джерел конфлікту було багато. Насамперед вони коріняться у нашому спільному минулому, вони є наслідком давніх обопільних упереджень, взаємних кривд та непорозумінь”. Справжні причини міжнаціонального польсько-українського конфлікту, як стверджують дослідники, надзвичайно глибокі і складніші, тому дати зараз відповідь на питання – чому відбулася “волинська різня”, як вона проходила надзвичайно важко, і це справа істориків. Зрозуміло одне – цей конфлікт потягнув за собою невинні жертви, яким належить пам’ять, а їх нащадкам – співчуття.

Українські вчені-історики наголошують на тому, що волинські події 1943-1944 років були тривалим міжнаціональним конфліктом, у ході якого гинули представники обох народів, а українці і поляки застосували як оборонну, так і наступальну тактику. Саме тому немає підстав вживати в спеціальних історичних дослідженнях, офіційних документах і оцінках волинської трагедії таких термінів як “геноцид”, “етнічні чистки”. Вшанування пам’яті жертв подій на Волині мають слугувати подоланню негативних стереотипів у поляків і українців, примиренню народів обох держав. Українській і польській сторо-

нам слід засудити міжетнічний конфлікт, що призвів до волинської трагедії, і висловити співчуття родинам загиблих у часи Другої світової війни і перші повоєнні роки. Прийнятною формулою для обох сторін, вважають історики, можуть бути слова: “Пробачаємо і просимо вибачення”. Необхідно також скоординувати дослідження історії українсько-польських відносин у ХХ столітті, створити повний банк даних щодо жертв взаємного конфлікту 40-х років ХХ століття. З цією метою започаткувати на базі Волинського державного університету роботу Центру українсько-польських студій. Це повною мірою відповідає духу Спільної заяви Президентів України і Республіки Польщі “До порозуміння та єднання”, підписаної в Києві 21 травня 1997 року. У ній зазначається: “Інтерпретацією нашої спільної історії, її непростих періодів мають займатися фахівці, які у атмосфері відкритості ретельно вивчать події минулого й дадуть їм об’єктивні оцінки”.

Однак напрошується питання: якщо на сьогодні в історії залишається ще багато білих плям з приводу волинської трагедії, та існує стійкий і далеко не позитивний стереотип сприймання поляками українця, то чи зробить це вибачення що-небудь для добрих стосунків українців і поляків? Чи не є передчасним це вибачення? Можливо, слід зачекати? На форумі прозвучала відповідь з польської сторони: “Для чого чекати? На вибачення ніколи не буває передчасно. Крім того, що скривдженими були всі, і боліло всім однаково”. Посол Республіки Польща в Україні сказав, що взяття на себе відповідальності за власну історію лише додає такому народу авторитета.

Польський соціолог Барбара Шацька, яка займається питаннями громадської пам’яті та впливу її на розвиток суспільства, висловила таку думку: “Правда існує одна, і її мають встановити історики. Правда історії – це відповідність до джерел, а правда колективної пам’яті – це правда нашого загального сприйняття. Одне є правдою розуму, а інше – правдою серця...”

Хотілося б додати, головне – щоб пам’ять минулого не перетворилась на каміння непорозуміння між двома народами, на каміння приреченості, що росте кризь нас...

Наталія Чернишова, газета “Донбас”, Донецьк

“НУ ЩО Б, ЗДАВАЛОСЯ, СЛОВА...”

Українсько-польський діалог з приводу волинської трагедії наблизився до фіналу?

У поляків існує особливе ставлення до померлих. Нещодавно, відвідуючи Варшаву, почула цікаву розповідь про День померлих, який святкується в Польщі першого листопада. Більш точно в українському перекладі назва свята звучить так: “День молитви за душі померлих”. У цей день споконвіку поляки запалюють свічки і не обов’язково на могилах померлих родичів та близьких, а й в місцях, де відбувалися трагічні події. Людині обов’язково треба запалити хоча б одну свічку – це данина пам’яті близьким. Якщо вона цього не зробить, тоді, за давнім звичаєм, протягом року буде бачити погані сни... Тепер ще один день стане особливим днем вшанування пам’яті тих, хто загинув.

Проблема спільного відзначення 60-ї річниці трагічних подій на Волині (про які ми вже писали 15 травня) наблизилася до свого кульмінаційного моменту. Одинадцятого липня в с. Павлівка (у минулому – Порицьк) відбудеться зустріч президентів України і Польщі, де українська сторона повинна буде визнати факт вбивства на Волині в 1943-1944 рр. багатьох тисяч невинних поляків, і буде відкрито пам’ятника, присвяченого жертвам цієї трагедії. За словами Генерального секретаря Ради охорони пам’яті боротьби і мучеництва Анджея Пшевозьніка, це буде пам’ятник 27 дивізії Армії Крайової у вигляді свічок по кількості повітів у Волинському воєводстві II Речі

Посполитої. Свічки ніби палатимуть в пам'ять загиблих. Щодо напису, то він повинен буде мати більш поетичний характер, ніж інформативний і не зіпсує стосунків між державами. Передбачається також вшанувати пам'ять українців, які допомагали полякам в ті страшні часи. Все залежить від того, в якій атмосфері відбуватимуться ці заходи, які слова будуть сказані. Бо навіть досить добрі українсько-польські стосунки при невдалому емоційному підході можуть змінитися.

Питання каяття – це питання сповіді, мабуть, тут нікого не можна примушувати. З цього приводу Володимир Трофимович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії Національного університету “Острозька академія”, член робочої групи експертів з проведення додаткових наукових досліджень трагічних подій на Волині у 1943-1944 рр. зазначив: “На мою думку, шире порозуміння, певною мірою історичне примирення настане тоді, коли це усвідомлять найширші верстви населення, а не лише політична еліта. Його не можна штучно прискорити, нав'язати згори, приурочити до певної дати, пов'язати з нинішньою політичною ситуацією і з політичним становищем України і Польщі, воно має визріти в умах і настроях, в душах і серцях українців і поляків і йти знизу. А це далеко не просто і не так швидко і зовсім не безболісно; але я переконаний, такий час настане...” Ярослав Ісаєвич, академік Національної академії наук України, директор Інституту українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України (Львів) вважає, що наївно було б думати, що висновки істориків автоматично дійдуть до свідомості народів. “Для взаємного порозуміння, – говорить він, – потрібні не лише знання про минуле, а й добра воля, бажання зрозуміти аргументи всіх інших, а не лише власні. Поліпшення клімату міжнаціональних і міжлюдських відносин можливе як наслідок свідомих зусиль обох суспільств, а не як результат кон'юнктурних політичних кампаній.”

В Польщі працює Інститут національної пам'яті (ІНП) – комісія з переслідування злочинів проти польського народу. Інститут був заснований на базі закону від 18 грудня 1998 року, його головний офіс знаходиться у Варшаві. Там упорядковують збирання документів органів державної безпеки, складених у період від 22 липня 1944 р. до 31 грудня 1989 р. , управля-

ють ними, ведуть слідства у справах нацистських та комуністичних злочинів, а також виконують навчальну діяльність. Інститут працює задля повернення правди і пам'яті про польську історію періоду 1939-1989 років. Ми мали можливість зустрітися з президентом ІНП Леоном Кересом, який, відповідно до закону, здійснюючи свої повноваження, залишається незалежним від органів державної влади. За його словами, для комісії не є важливою національність жертв і винуватців, – а оцінка заподіяного: “ Ми не говоримо лише про злочини, скоєні на поляках, але також про ті, винуватцями яких були поляки. Велике відлуння мало слідство, що нами велось, щодо вбивства в м. Єдвабне, яке вчинили в 1941р. поляки до своїх польських єврейських сусідів. Можна задуматися й над тим, що слідства ведуться також тоді, коли є малі шанси на те, щоб результати роботи прокурорів завершилися покаранням винуватців. Переважна більшість із них вже не живе. Проте ми виходимо із того, що не менш важливим аніж покарання винуватців є правова оцінка заподіяного чи зібрання й впорядкування документації, якою згодом зможуть скористатися історики”. На думку Леона Кереса, цю тему волинської трагедії не можна віддати в руки лише політиків, перш за все нею повинні займатися історики та журналісти. Події, що відбувалися шістдесят років тому, слідча комісія оцінює за Польським кодексом 1932 року та за сучасним 1997 року.

Мене зацікавила думка колеги, завідувача відділу “Історія та “Я” київської газети “День” Сергія Махуна. Я запитала про його власні міркування і враження з приводу волинських справ і зустрічей, які відбувалися у Варшаві напередодні вшанування роковин, і ось що він відповів: “Важливо, що поляки з часом трохи змінили акценти. І якщо Леон Керес усвідомлює той факт, що і українці , і поляки були задіяні у збройних акціях на Волині у 1943-1944 рр., то Єва Семашко одна із авторів книги під назвою “Геноцид українських націоналістів щодо польської людності Волині 1939-1945 рр.” часто переводила розмову у площину геноциду. Ті цифри, що наводила вона і Леон Керес, кардинально різняться, тим більше, що і вони фактично не доведені. В цій справі є багато емоційних моментів – і комбатанти

Армії Крайової, і вояки Української Повстанської Армії й до цього часу перебувають у полоні стереотипів. Польське суспільство готове вже поговорити і про Єдвабне, і про злочини проти українців на Холмщині у 1942-1943 рр."

Марек Сівець, державний секретар в Канцелярії Президента Республіки Польща, голова Бюро національної безпеки зауважив, що не знає, яким буде ставлення українців до відзначення 60-ї річниці вбивств польського населення, що мешкало на Волині, і які слова промовлять українці над могилами жертв. "Нехай совість кожного з нас підкаже, як ми повинні себе поведсти, маючи перед собою річницю відзначення цієї трагедії. Наш польський досвід підказує нам, що слова правди допомагають сміливо дивитися один одному в очі."

Тут пригадується шевченківське "Ну що б, здавалося, слова..." Так, слова та емоції часом можуть відігравати вирішальну роль. Будемо сподіватися, що питання спільної трагедії в історії не стане яблуком розбрату наших народів. Хоча, безумовно, розходження, які є в поглядах і подіях, стануть темою обговорення майбутніх поколінь.

Анатолій Свідзинський, *Луцьк*

ДО ТРАГІЧНИХ ПОДІЙ НА ВОЛИНІ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Одразу хотів би відвести закид, що в обговорення проблем, пов'язаних з польсько-українським конфліктом 1943-1944 рр., включається автор, який не є істориком. По-перше, ці проблеми, як вони поставлені на обговорення сьогодні, не є чисто історичними: вони, скорше, є морально-етичними та політичними. По-друге, ще достатньо живих свідків конфлікту, від яких автор отримав основну інформацію про тогочасні події, знайомство ж з історичною літературою хіба що дещо впорядкувало картину, але не привнесло в неї чогось суттєво нового. І нарешті, ще одне, загальне, міркування.

Слово “історія” використовується в двох основних значеннях: історія як процес розвитку країни, людства чи якоїсь спільноти та історія як наука про цей процес. Історія в другому сенсі слова намагається бути об'єктивною, хоч це і важко: йдеться не лише про упередженість, якої важко уникнути, бо участь в історії як процесі неминуче формує певні інтереси. Сам відбір фактів, як значущих і важливих, з усього масиву “того, що було” привносить суб'єктивний елемент. Внаслідок цього кожна наука є проєкцією дійсності на когнітивний апарат людини, і наукова картина, в даному разі історична, не може не містити елементів, пов'язаних з кутом зору, методологією осмислення дійсності. Що ж до історії як процесу, то вона намагається бути суб'єктивною, бо кожна особистість, група, партія, країна хоче втілити свої ідеали, однак їй важко уникнути підкорення де-

яким об'єктивним передумовам, бо люди приходять в світ, уже сформований попередниками, і не можуть творити все наново. До того ж процеси, приведені в дію попередниками, підкоряються своїм внутрішнім закономірностям, які мають об'єктивний характер.

Всі ми, а не лише власники відповідних дипломів, є більшою чи меншою мірою істориками у першому сенсі слова, бо всі ми, кожен на своєму місці, будуємо нове життя, спираючись на набутий досвід минулого. Тих, хто реально визначає хід історії, можна назвати "активними істориками" на відміну від тих, хто її тільки вивчає; останніх можна назвати "пасивними істориками". З цієї точки зору фізики, а останнім часом і біологи, є дуже активними істориками, оскільки вони створюють могутні технічні засоби, які потрапляють до рук політиків і військових, що приймають і реалізують важливі історичні рішення. Хід історії був би оптимальним, якби внески всіх дійових осіб були належно збалансовані, якби у історії як науки сумлінно вчилися, а головне, при творенні історії підкорялися бодай основним засадам моральності. На жаль, поки що так не є.

Виходячи зі сказаного, тобто намагаючись спиратися на історичну істину і на принципи моральності, спробую сформулювати своє бачення польсько-українського конфлікту 1943-1944 рр.

Перше, що стає цілком очевидним, це неможливість задовільно зрозуміти цей конфлікт, обмежуючись вузькими рамками 1943—1944 рр.; тільки діахронний підхід, і при цьому за умови достатньої глибини ретроспекції, може таке розуміння забезпечити.

Мінімально необхідним є відхід до 20-х років ХХ століття, коли Найвища Рада союзних держав передала Польщі землі Західної Волині і Східної Галичини із зобов'язанням забезпечити населенню цих земель автономію, політичну, релігійну та особисту свободу. Ці зобов'язання Польща зігнувала, негайно розпочавши колонізацію довірених їй територій, придушення політичних свобод українського населення, всіх форм українського культурного життя, зокрема і особливо релігійного, утилки української мови. До цього долучився також нестерпний

економічний визиск, поглибилося загальне безправ'я українців.

Пізніший конфлікт виник на волинських землях, визнаних на міжнародному рівні українськими етнічними. Цей конфлікт спалахнув у ситуації, коли Українська Повстанська армія вела тяжку визвольну боротьбу з двома ворогами українського народу (як також і польського) — нацистською Німеччиною та комуністичним СРСР. Здавалося б, поляки в цій боротьбі мали всі підстави виступити на стороні УПА проти спільних ворогів. Справді, Німеччина і СРСР у війні 1939 року розчленували Польщу, ліквідували державність польського народу. Фактично, однак, значна частина польських військових чи, скорше, воєнізованих формувань використовувалася як німецькими окупантами, так і большевицькими партизанами для боротьби з національно-визвольними силами українського народу і з мирними жителями. Без визнання цих історичних фактів годі й мріяти про розуміння передумов польсько-українського конфлікту. Він був стимульований спритною роботою нацистських та советських розвідок та інших спецслужб, яка була спрямована на взаємне нацькування українців та поляків. До речі, відомо, що відповідні ворожі органи організували фальсифікацію сутичок, творячи так званий “український слід”, щиро вірити в який можна лише за наявності великої дози наївності. Але ця злочинна діяльність, безумовно, потрапляла на сприятливий ґрунт. Через зазначені вище причини українське населення Західної України сприймало поляків як поневолювачів. Польська ж політична еліта плекала імперські амбіції, прагнула увічнити окупацію західноукраїнських земель і відповідно орієнтувала польський народ. Саме ця настанова пояснює парадоксальний факт співпраці багатьох поляків з ворогами: польські пріоритети були визначені вкрай хибно, на перше місце серед ворогів були поставлені українці як той елемент, який міг би стати на перешкоді планам післявоєнного польського облаштування незалежно від висліду советсько-німецької війни. З цією метою з самого початку німецької окупації поляки докладали зусиль для проникнення не лише в підпорядковану німцям поліцію, а й в окупаційну адміністрацію, що штовхнуло їх до колаборації з гітлерівцями, зокрема до участі у спільних з

ними каральних акціях проти УПА та українського населення. Безпосередньою причиною збройного зіткнення стало небажання поляків виконати вимоги УПА щодо припинення їхньої участі у боротьбі проти українців, яку вони вели разом з нацистами, а часом і разом з большевицькими партизанами.

Цей конфлікт, трагічний як для українського, так і для польського народу, викликав спалах жорстокості з обох сторін, його жертвами стали також невинні люди. Це з гіркотою і жалем мають усвідомити і українці, і поляки.

Читаючи сучасну історичну літературу, присвячену подіям на Волині 1943–1944 рр., бачимо, що на нинішньому етапі дискусії польські історики звинувачують українців, а українські історики — поляків. Отже, історична істина уявляється в цьому випадку доволі відносною; суб'єктивні інтереси явно домінують над об'єктивною реальністю. Найгірше, однак, навіть не сам цей факт, а те, що ці суб'єктивні інтереси хибні і тимчасові. З огляду на життєво важливу мету примирення і розвитку співробітництва між обома народами слід було б чинити якраз навпаки: кожна сторона мала б з найбільшою об'єктивністю і правдивістю шукати своєї провини. Тоді можна було б вірити встановленим у цей спосіб фактам.

Чи можна все-таки зробити певні висновки сьогодні, не чекаючи побудови повної картини конфлікту в усіх його подробицях? Справа не може відкладатися надовго. Час не чекає. Без зміцнення дружби і тісного співробітництва між Україною і Польщею обом народам не пощастить успішно здолати тяжкі випробування, які готуватиме майбутнє. Про нові виклики і загрози йтиметься нижче. Сьогодні в обох країнах багато людей доходить думки, що взаємні звинувачення слід припинити і скерувати свої погляди не в минуле, а в майбутнє. Це відрядно.

Як це здійснити?

Висувається принцип каяття, взаємного прощення за формулою: “Вибачаємо і просимо вибачення”. Поділяю прагнення до взаємного прощення, але маю певні застереження щодо згаданої ритуальної формули. Щоб пояснити їх, варто окреслити фундаментальну етичну парадигму, якої дотримується автор, ясна річ, суб'єктивну.

Вірю в Бога не лише внаслідок інтуїтивного прозріння, а й тому, що ця моя віра витримала критичні атаки з боку скептичного раціоналізму та сцієнтизму. Як фізик-теоретик, вважаю, що сучасна наука не суперечить релігії, що більше, вона подає глибокі і вагомні підстави для віри. Маю на цю тему низку публікацій, де ці підстави проаналізовані.

Вірю в каяття як надзвичайно суттєвий елемент моральної поведінки і як найважливішу основу християнської етики. Але, на мою думку, категорія каяття є суто індивідуальною, і звернене воно передусім до Бога. Каяття, як і відповідальність, не може бути чимось груповим, колективним. Від принципу колективної відповідальності, так широко застосовуваного у сталінські часи, сучасна українська влада, здається, вже майже відійшла, про каяття ж, під впливом силоміць насадженого в советські часи атеїзму, призабули. Каяття — акт спілкування людини з Богом, воно настільки ж особистісне, інтимне, як і молитва. Бог прийме тільки гранично щире каяття, Він хоче, щоб людина глибоко усвідомила свою провину, зрозуміла, що саме вона вчинила правильно, а що — ні. Каяття, зроблене без такого глибокого пізнання, лишень про око людське, перетворюється на шаманське заклинання, воно означатиме лицемірство перед Богом, а це великий гріх. Каятися ж у гріхах несодіяних — це також лукавство, здебільшого це означає приховувати гріхи содіяні.

Чи може хтось каятися за мене? Думаю, лише за умови, що ця людина свята, якщо вона має глибше розуміння моїх гріхів, ніж я сам, якщо вона здатна передати мені глибше розуміння моєї провини, ніж те, яке здобув я сам. Ці якості ми побачили у Папи Івана Павла II, пізнали глибину і благодетворність його слова, сказаного нам під час його візиту до України.

Чи припустимо, щоб каяття або слова вибачення довірялися політикам, людям кон'юнктури? Тим більше — такій людині, яка постійно міняє свої твердження на прямо протилежні, людині, якій народ не вірить, яка сама загрузла в гріхах? Питання, очевидно, риторичне. Думаю, що групове каяття та колективне вибачення — речі некоректні.

Інша категорія, яка має бути чіткіше схарактеризована, — прощення. Часто чуємо, що прощення — це забуття. “Забудьмо

все це”, — незрідка кажуть на знак замирення. В якомусь метафоричному сенсі це справедливо. Але якщо говорити точно, це не так. Простити це почати поводитися з людиною так, немов би того, що ми вважаємо поганим вчинком з її боку, не було. Однак довгострокова пам'ять пов'язана з виникненням в мозку певних білкових структур, які навряд чи можна знищити вольовим зусиллям. Та й прагнути цього не варто. Негативне і позитивне, добро і зло краще пам'ятати, ніж забувати, бо вони становлять життєвий досвід, який збагачує і окрему людину, і народ.

Важливо розібратися також у понятті вибачення. В побутовому сенсі воно достатньо зрозуміле. Однак його починають розширювати, застосовуючи як до провин, так і до злочинів, а також не лише до окремих індивідів, а й до спільнот. За яких умов цей переніс може бути правочинним? Очевидно, що лише у випадку спільнот, які мають доволі високий рівень монолітності, аби вони могли виступати як певна цілісність. В справах міжнародних поняття вибачення видається сумнівним, а таке словосполучення, як вибачення за злочин, взагалі суперечить усталеній семантиці цих слів. Нормальними є інші словосполучення: злочин і осуд, злочин і кара. Справді, вибачаються за неправильні, хибні вчинки, а не за злочини. Злочин підлягає осудові. Я можу прийти до сусідів і вибачитися, що через забудькуватість залив їх квартиру водою, але навряд чи можна прийти і попросити вибачення за те, що вбив їхню дитину. В останньому випадку, коли скоєно злочин, то навіть за наявності щирого каюття слід зголошуватися до міліції, мати мужність стати перед судом.

Митрополит Андрей Шептицький за велінням совісті і християнської етики засуджував вбивства, прояви жорстокості, зокрема, це було зроблено ним в його пастирському посланні до українців 10 серпня 1943 року. Він не вживав слово “вибачення”.

Але приймемо як факт, що відтоді семантика слова “вибачення” змінилася. І в такому разі для досягнення ясності необхідний аналіз. Справді, говорячи про вибачення, слід брати до уваги різні рівні в залежності від того, хто є суб'єктом вибачення: особа, народ (етнос), нація, держава.

На особистісному рівні проблеми провини і вибачення розв'язуються доволі просто. Особа має бути щирою перед Богом, має усвідомити суть своєї провини (якщо ця провинна взагалі є), покаятися і на основі цього усвідомлення будувати свої стосунки з людьми, виходячи з власних переконань і згідно з вимогами власної совісті.

Щодо названих спільнот, то вони формуються на основі визнання особами, які їх складають, певних цінностей. Цінностями народу (етносу) є освоєна територія, культура (зокрема, такі її важливі компоненти, як релігія, мова, традиції). Нація формується, коли до етнічних цінностей додається держава, незалежна від сусідів і така, що контролюється народом шляхом демократично створених інституцій.

Переважна більшість людей в Україні, особливо серед молоді, ставить проблему вибачення у зв'язку з польсько-українським конфліктом 1943–1944 рр. в особистісному плані, а відповідно до цього не вбачає жодної особистої провини перед поляками, отже, відкидає і необхідність у вибаченні. Якщо прийняти особистісний рівень, то інакше і бути не може, адже молодь не була учасником подій, які відбувалися 60 років тому, бо її просто не було на світі. На особистісному рівні вибачатися могли б тільки окремі, ще живі учасники подій, якщо б вони відчували провину.

Переходячи на рівень етнічний, мусимо зауважити, що оскільки етнос формується спільністю території, культури та ін., а українці не відбирали у поляків їхню етнічну територію, не накидали їм своєї мови та віри (насправді все було навпаки), то перед конфліктом вони не чинили зла полякам. Лише примушені захищати свою землю, майно і саме життя, ображені в релігійних почуттях, позбавлені державного захисту, українські селяни вдалися до стихійної, неконтрольованої боротьби, в якій ніхто і ніколи не дотримувався норм, бо в таких випадках люди діють виходячи з інстинкту самозбереження. При цьому сукупність індивідів швидко перетворюється у натовп, в якому діють доволі специфічні закони. Звісно, і в цьому випадку прояви жорстокості, звірства завжди підлягали осуду.

Паралельно з розгулом народної стихії відбувалися й самоорганізаційні процеси: загострювалося відчуття національної

єдності, формувалась армія, підкорена дисципліні, зростало усвідомлення потреби у власній державності.

На рівні національному, коли розгорталася боротьба за національне самовизначення, за незалежну державу, в цій загальносправедливій боротьбі також могли бути факти перевищення необхідної міри захисту національних інтересів, і вони справді були з обох сторін.

Виникає складне питання: хто має виступати суб'єктом осуду чи, як пропонують, — вибачення? Від чийого імені, якщо йдеться про рівень державний? Складність зумовлена тим, що, як відомо, УПА була армією без держави, точніше, це був чи не єдиний тоді зародок державності. Яка ж держава сьогодні може взяти на себе відповідальність за провини чи злочини, скоєні в ті роки?

Щоб краще пояснити суть проблеми, розгляньмо випадок Німеччини, а також прецедент вибачення, який вона подала. За часів Бісмарка Німеччина постала як об'єднана держава німецької нації. Тяглість національного буття відтоді не переривалася протягом подальшої німецької історії. В 30х роках ХХ ст. в країні почали визрівати реваншистські настрої, на хвилі яких прийшов до влади Гітлер, зауважимо — цілком легітимно. З цього факту, а також з того, що він користувався підтримкою переважної частини німецької нації аж до перелому у ході війни на користь супротивників Німеччини, очевидно, що німецька нація як цілісність несла відповідальність за злочини гітлеризму. Після поразки в Другій світовій війні тяглість існування німецької нації і держави не переривалася. Оновлена німецька держава, як і сама нація, переглянула свої орієнтири, вступила на демократичний шлях розвитку, але збереження тяглості зумовило й збереження відповідальності. На цьому ґрунті й виник прецедент вибачення, підкріпленого доволі солідними матеріальними компенсаціями.

Неважко побачити, що ситуація з Україною кардинально відмінна. Перш за все Україна не виступала і не могла виступати як агресор. В 1920 році вона втратила незалежність, була розділена між кількома державами. Утворення під назвою УРСР являло собою державну фікцію. В роки 1943-1944 частина українського народу вела національно-визвольну боротьбу, пе-

реважно на західних теренах. У ССР як складова частина ССР ставилася до цієї боротьби вороже і намагалася її придушити. Коли після розвалу ССР в 1991 р. Україна здобула незалежність, вона не стала спадкоємницею ані У ССР (хоч багато законів останньої зберігали чинність аж до прийняття нових), ані УНР (хоча Президент Леонід Кравчук прийняв повноваження від Президента УНР в екзилі і декларував при цьому певну правонаступність від УНР, але дальшого розвитку ця його заява не отримала). Нова Конституція України зафіксувала утворення нової держави.

В такій ситуації природно поставити питання, від чийого імені чинний Президент мав би вибачитися? Інакше кажучи, відповідальність за чії дії він взяв би на себе? Справа ускладнюється й тим, що Верховна Рада України не визначила свого ставлення до УПА як до учасниці Другої світової війни, як до військового формування, що вело національно-визвольну боротьбу за державну незалежність українського народу.

Отже, в Україні не виникли правові підстави для оцінки боротьби УПА, з усіма наслідками, що з цього випливають; немає, таким чином, ґрунту для вибачення на державному рівні.

Можна поставити питання про відповідальність інших держав за події, про які йдеться, а також про дії, які їх зумовили. З 1939 р., коли ССР “взяв під захист життя та майно населення Західної України та Західної Білорусії” (цей “захист” призвів, зокрема, до вивезення на Сибір близько 1,5 млн. українців та масових розстрілів), уряд ССР взяв на себе відповідальність перед своїми новими громадянами. Втім, через німецьку окупацію він тимчасово втратив над ними контроль (але не відповідальність!). Після відновлення советського контролю велика кількість цього населення, і в першу чергу учасники визвольної боротьби, поповнили табори ГУЛАГу, де більшість репресованих знайшли свою смерть. Зауважу, що ті, хто вцілів, уже відбули жорстоке покарання як за содіяне, так і за несодіяне. Нині правонаступницею ССР є Росія, отже, вона перебрала на себе й відповідальність за дії всього населення Західної України як колишніх громадян ССР. За цієї логікою виходить, що фактично вибачитися мав би президент Росії. Парадоксальність такого висновку демонструє сумнівність побудов, спертих на по-

няття колективного вибачення, особливо у цілком нестандартній ситуації, радикально відмінній від німецької. Але правдою є те, що Росія має значно більше підстав спокутувати свою провину перед дуже багатьма народами, чого вона не робить, на відміну від Німеччини. Думаю, що одна з вагомих причин такої поведінки з її боку полягає у тому, що злочини комунізму не були засуджені міжнародним трибуналом, як це було зроблено щодо нацистських, хоч злочини комуністичного СРСР за своїми масштабами багатократно перевершують злочини нацистської Німеччини. Тут доводиться визнати велику помилку всієї світової спільноти. Сталіна і його поплічників треба було судити міжнародним судом, хоча б і посмертно.

Як бачимо, непослідовність у справі визначення державної спадкоємності, нерішучість при виробленні адекватної реакції світової спільноти на поведінку злочинних режимів ще й нині породжують правовий хаос. Все це утруднює сьогодні налагодження дружніх стосунків між державами. Серед цієї плутанини очевидним є одне: за всі злочини, скоєні СРСР, нацистською Німеччиною, за злочинні імперські наміри і дії Польщі, за помилки провідних держав світу має вибачатися хто завгодно, але не український народ, який поніс найбільші втрати від терору, голодомору, військових дій у Другій світовій війні — десятки мільйонів людей.

На мою думку, сумний 60-літній ювілей польсько-українського конфлікту може бути гідно відзначений спільним українсько-польським богослужінням в пам'ять жертв цього конфлікту. Це, безумовно, об'єднало б наші народи. Інші дії, такі як формальне вибачення, не будуть позитивно сприйняті українським народом, особливо молоддю. Справді, хто може взяти на себе вибачення перед поляками від імені українця, у якого вони вбили батька і матір, згвалтували сестру? І так само: хто візьме на себе вибачення перед українцями — від імені того поляка, сім'ю якого вирізали українці тільки за те, що уряд призначив йому роль осадника на волинських землях? Це було б проти-природно, означало б наругу над пам'яттю знищених людей, а таке "замирення" залишило б тяжкий слід в душі, досягло б скорше протилежного ефекту.

Не так треба миритися! Подаймо один одному руку! Ходімо разом вперед назустріч новим викликам життя, а про минуле пам'ятаймо лише для того, щоб воно не повторилося. Приймемо на майбутнє бодай два чітких постулати, справедливість яких підтверджена історією.

1. Кожний народ має святе право на самовизначення на своїх етнічних землях. Але цього замало: він має не лише право, а й обов'язок перед Богом і перед людством це самовизначення здійснити. І ми, українці, мусимо зізнатися, що цим своїм обов'язком надто часто нехтували заради дрібних амбіцій, через незлагоду між собою, спокушаючи сусідів безладдям у своєму домі. Це безладдя продовжується і понині. Замість того, щоб заводити суперечки про багатовекторність, двомовність і т. ін., ми мусимо нарешті навести лад в державі, побудувати її справді українською, демократичною, а значить — сильною, такою, що здатна міцно стати на межі двох цивілізацій як єднальний чинник між Заходом і Сходом.

2. Полякам слід остаточно і необоротно засвоїти чітку історичну закономірність: кожний поділ України призводив — і при тому щоразу швидше — до чергового поділу Польщі. Чи варто наступати на граблі вп'яте?! Час нарешті подолати спокусу щодо імперії “од можа до можа”, навчитися поважати українську державність, яка завжди була для Польщі щитом від великих загроз, що насувалися з Азії.

Сьогодні, на початку ХХІ століття, вже стало очевидним, що воно може виявитися ще жорстокішим, ніж жорстоке двадцяте. Людство йде хибним, самобивчим шляхом. Тільки слабкість сил зберігала його досі від самознищення. Нині його сила незмірно зросла і продовжує стрімко зростати. За умов нерівномірності її розподілу в світі виникають різні спокуси. Наприклад, у США — вирішувати свої проблеми і проблеми інших країн світу на власний розсуд, ігноруючи міжнародне право і думку міжнародних організацій. При цьому американці припускають, що нема жодної сили, яка могла б їм протиставитися. Це не зовсім правильно. Такою силою є самі США, які власною поведінкою можуть прискорювати процес саморуйнації.

Світові накидається застаріла ідея боротьби за ресурси, особливо енергетичні, як джерело могутності і багатства. На-

справді найціннішим, справді незамінним ресурсом є сама людина з її творчим розумом, яка може стати джерелом достатку для кожної, найменшої країни, джерелом могутності та стабільності людства за умови вільного розвитку кожної особистості в суспільствах демократії і свободи.

Грядуть великі зміни. Спостерігаємо неухильний зріст економічної могутності та рівня науки в Китаї. Домінування цієї країни є справою найближчих десятиліть. Занепадає Російська імперія. На її великі, але безлюдні і неосвоєні азійські простори впевнено і, найімовірніше, мирно вступить Китай. Що означатиме цей перерозподіл сил для України, Польщі? Чи не викличе відкат Росії з Азії спроб нової експансії на Захід? Сказати важко. Зрозуміло одне: перед обличчям невідомих загроз стосунки України і Польщі мають бути на найвищому рівні взаємопорозуміння.

Антон Борковський, журнал "Ї", Львів

УРОКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГІДНОСТІ

Маємо наголосити, що і в Україні, і в Польщі волинська трагедія таки набула виразного чіткого політичного забарвлення. Наукові принципи у цьому питанні, якщо і не були забуті, то принаймні відсунуті на другий план. Небагато істориків змогли зберегти свою наукову цноту та вірність історичній справедливості – суспільний тиск був величезний.

В Україні майже всі обіцянки дотримуватись об'єктивності в інформаційних ресурсах були провалені, а суспільство не захотіло сприймати інформацію від політиків, що не мали ані всенародної підтримки, ані довіри. Політики, які намагалися залагодити (чи використати) вшанування волинської трагедії наражались на опір, пов'язаний із підозрами у черговій зраді національної гідності. Тут уже як ведеться: не важливо, що доводять, – важливо хто. На жаль, це твердження спрацювало й цього разу. Опиралися не вшануванню пам'яті невинних жертв, а насамперед тим силам, що вирішили скористатися з функції національної "совісті і честі". Водночас, не все так просто...

Маємо не лише ніби добру волю певних політичних сил і не лише чіткий політичний розрахунок, пов'язаний із підтвердженням демократичних орієнтирів. Спостерігається чітке бажання дискредитувати представників правих сил, а насамперед представників так званого "правого центру" – блоку "Наша Україна". У цій грі підставляється конкретна особа – майбутній кандидат у президенти В.Ющенко. Електорат західних областей України вже показав свої симпатії у парламентських вибо-

рах і, враховуючи консерватизм населення, збереже ці самі симпатії до президентських виборів. Політичні сили боротимуться насамперед за електорат східного та південного регіону, який так само відзначається політичною штивністю, незмінними пріоритетами та простотою у передвиборчих маніпуляціях. Цього разу, зрозуміло, опудалом, стане УПА та сили, з якими вона асоціюється у пересічного східняка.

У разі спроби виправлення ситуації компромісними заявами та поступками польській стороні представників національно-демократичного центру необхідно звинуватити у непатріотичності, зраді національних інтересів, пропольськості, проте вже на заході України. Українська правниця була досить активна і сліпо кинулась у вир відстоювання тих, хто “здобув нашу свободу своєю кров’ю”, використовуючи аргументи, які часто лише шкодили справі.

Представники правого сектора у Польщі прагнуть реанімувати “труп” у чужій “шафі” та максимально глорифікувати трагедію, а відповідно, аналогічні організації в Україні – не дозволити їм цього. І хоча з одного і з іншого боку – це доволі маргінальні середовища, які кількість компенсують політичною активністю, ми не маємо права забути, що жажливі події на Волині дійсно мали місце і що кривавий польсько-український конфлікт Другої світової війни справді був. Проте якщо українське суспільство досі мало заангажоване у волинську трагедію, то польське демонструє однотайність у прагненні вшанувати жертви і покарати винних.

Пам’ятаймо

Україна не наважилась визнати: у 1943-44 на Волині сталася кривава трагедія, яка досі є незагоєною раною для поляків і навіть через 60 років потребує ліків. Проте ці події болять і українцям.

Незважаючи на гріхи військового лихоліття, на можливі злочини з українського боку – ми проти колективної відповідальності. Ми готові позбутися сліпої ідеалізації солдатів, проте це не означає заочного визнання їх злочинцями. У Східній Європі, зокрема на територіях сучасної Польщі та України, Друга світова війна відзначилася винятковою жорстокістю, і це не мо-

гло не відбитись на суспільній свідомості людей, що не були особливо освіченими. Тим паче, важко, а то й неможливо було контролювати загони, які у своїх діях керувалися хижими воєнними інстинктами, а не християнськими почуттями. Ніхто не наважиться припустити, що вбивство невинних несе свободу, проте хто скаже, що злочин месника менший?

Кривавий вир польсько-українського протистояння не розпочався і не завершився на Волині. Сліпа ненависть часто заступала розум і перешкоджала роззирнутися навколо. Селяни прагнули майна та землі багатшого сусіда, а владні амбіції ставали на заваді як українським, так і польським підпільникам своєчасно шукати компромісу та шляхів до можливого примирення. Тому лилася кров, а села перетворювалися на братські могили. Фонтан крові не перестав бити на Волині, він перемістився на Захід, де поляків була більшість, але там він також не перетворився на християнський струмок живильної скорботи та всепрощення. І не українцям про це забувати, проте вшанування мертвих, впорядкування могил та сльози родичів ніколи не принизять національної гідності.

Безконечно можна перебирати причини і наслідки, проте ще живі учасники тих подій. Маємо родичів загиблих на Волині, яким за часів комуністичних режимів у Польщі та Україні було відмовлено у християнських ритуалах та не надано можливості вшанувати пам'ять невинно убієнних. Часом одна сумнівна публікація викликає гострий біль. Ті, чиї близькі загинули у цій, зазвичай нічній, війні проти цивільних, ніколи не зможуть погодитись із поясненнями, що тата чи маму було вбито людьми, які не погоджувалися із дискримінаційною політикою ІІ Речі Посполитої або яких спровокував німецький окупаційний уряд та провокаційна політика Москви. Українцєві з Лемківщини чи Холмщини не збагнути, що його родичів вбивали чи просто виганяли, бо був повоєнний переділ кордонів, або що невинно вбиті під час акції "Вісла" стали заручниками помсти за чужі смерті. Цей ланцюг злочинів немає ані виправдання, ані кінця.

Польська правиця і уряд

У Польщі маємо певне коло у взаєминах між правицею, суспільством та урядом. Польська громада одностайно радикаль-

на в оцінці волинських подій (панує тенденція на виокремлення “волинського злочину” із польсько-українського конфлікту Другої світової війни і перекидання всієї відповідальності на членів боївок ОУН та солдатів УПА). Проте уряд прагне зберегти добрі стосунки з Україною і готовий до компромісних формулювань. Проте часто не в змозі уникнути інших думок у формуванні офіційної позиції, пропонованої добре організованими правими. Крім громадської підтримки, вони мають кілька харизматичних постатей, що відчують священний біль за замордованих та волають про помсту.

Праві середовища у Польщі є основним експертом і водночас суспільним контролером за діями влади, яка, незважаючи на всю свою проукраїнську спрямованість, не може зробити “неправильних” кроків, бо одразу згадають всі “непатріотичні” гріхи: від комуністичності президента до видурювань на адресу Святішого Отця, Папи Римського Івана Павла II. Тому польський уряд намагається балансувати в такий спосіб, аби і пам'ять вбитих поляків вшанувати, і живих українців не змушувати відхрещуватися від одного з етапів державотворення, прагнучи зберегти своє акторське лице в умовах, коли партнерський акторський колектив з України грає на диво зле, постійно фальшивить, забуває текст та інколи, кокетуючи, навіть погрожує не вийти на сцену.

Об'єднання вихідців з “кресів” та братства різноманітних воїнів за незалежність Польщі мають серйозний вплив на польський уряд не тому, що постійно радикалізують вимоги, а тому, що польське суспільство провело декомунізацію ідеології і змусило свій державний провід зважати на свої потреби. Польське суспільство гідно вшанувало Армію Крайову, в той час як українське, мало того, що не вичистило совєцькі основи з історії та суспільної теорії, але й досі влаштовує огидні торги з приводу вшанування пам'яті воїнів УПА, які на межі людських сил робили все — і правду, і кривду, — аби дати шанс своїм політичним наступникам одержавитись.

Протистояння часом набуває гротескних форм. Добре організована польська правиця як речник постраждалих у волинській драмі тисне на уряд та використовує потужні політико-наукові інституції, у той час як українська правиця спирається на

розрізаних істориків націоналістичного вишколу, зле організовані громадські об'єднання й апелює до багатовікового гноблення українського народу польськими панами та до світлої державницької мети українських націоналістів, а за аргументи визнаються покатоличення, Ризький договір та пацифікації. І тут ми виходимо на ганебну непідготовленість української держави як до формування своєї національної позиції, так і до ведення гідного польсько-українського діалогу.

Вкотре... не підготувались

Непідготовленість якнайяскравіше проявилась у відсутності дієвих інституцій між урядом – парламентом та нагальними проблемами національного значення. Це і проблеми національної пам'яті, і можлива потреба у адвокатській діяльності у справах подібних до волинської. При погляді на тих, хто обстоює позиції української сторони, вражає різнобарвність персонажів – від депутатів до політв'язнів, проте напозір – брак істориків, що у фаховий непараноїдальний спосіб тлумачили б конфлікт. Безперечно, не можна не відзначити праці Інституту українознавства ім. І.Крип'якевича, очолюваного академіком НАН Я.Ісаєвичем, проте ця установа наукова і вирішити всі політичні проблеми порозуміння з минулим їй забракне потужностей.

Польща ж має два потужні механізми, що опікуються вшануванням та обстоюванням свого історичного минулого й національної гідності. Це Інститут національної пам'яті та Рада охорони боротьби та мучеництва. Обидві структури спрямовані на створення виваженої державної позиції та впорядкування минулого. Перша займається проблемою, з якою зустрінеться й українське суспільство, – розслідуванням злочинів, які були вчинені проти польських громадян, незалежно від їхньої національності. І тут варто чекати на різноманітні несподіванки, бо кримінальні справи відкриватимуться незалежно від позицій уряду, українського чи польського, бо “прокурорський” відділ інституту працює політично незаангажовано, і це доводять засуджені нацистські злочинці. Слідчі справи відкрито і з приводу волинських подій, щоправда, злочинців все одно каратиме суд. Допитуються не лише свідки, великий комплекс робіт триває в архівах. І тут вже виникає внутрішня українська проблема

— не лише відсутність українських інституцій, що мали би досліджувати подібні злочини у своїй історії, — непокоїть відсутність суспільної потреби покарати своїх колишніх катів, які отримують замість принаймні пониження у правах (на більше наївно сподіватись) добре забезпечення.

Інститут національної пам'яті необхідний Україні як повітря. І не лише тому, що варто готуватись до можливих скандальних судових позовів, наприклад, з боку єврейських організацій. Бо варто нарешті сформулювати претензії і почати збирати докази щодо злочинів Советського Союзу, аби пізніше ознайомити з ними його правонаступника — Російську Федерацію. І тим мають перейматись не ентузіасти з Верховної Ради, а фахівці, знайомі з усіма бюрократичними процедурами. Те саме стосується і взаємин з Польщею: за наявності претензій українського народу з приводу акції “Вісла”, ця інституція збирає свідчення, формує доказову базу, а за ознак злочину — передає справу до суду. В разі виявлення злочинців — притягає їх до кримінальної відповідальності. І все тихо так, — без галасу, голодувань і пікетів. А то ми маємо постійні підміни тези: замість виявлень народного гніву, обурення та незгоди з приводу невизнання УПА воюючою стороною, одержуємо народно-маргінальні погрози, проте щодо... жалобних процедур. До речі, річний бюджет Польського інституту народної пам'яті складає 12,5 мільйонів доларів. І хто скаже, що цього забагато для обстоювання національної гідності?

Окрім вищеназваної інституції маємо Раду охорони пам'яті боротьби та мучеництва, очолювану паном А. Пшевозніком. Львів'яни мали змогу зіткнутися з її гідним дітищем — впорядкованим цвинтарем “Орльонт Львувських”. У той час як меморіал воїнам Української Галицької Армії досі перебуває в явно програшній ситуації, і не тому, що проти уряд, і не тому, що не було виділено коштів. А тому що так як завжди...

Світ не цікавлять українські поховання. Всі мають своїх героїв, свої могили і свої “трупні шафи”, за якими треба приглядати. Необхідно забути абсурдне припущення, що національно стурбовані поляки мають турбуватись також і за розвій української національної пам'яті. Ініціативи на державному рівні мають йти з українського боку. Не треба бігати за представниками

польських комітетів із вимогами “скромніше” вшанувати своїх мертвих, погрожуючи обтраскати фарбою надгробки. Треба тиснути на своїх урядовців і вимагати впорядкувати українські пам’ятки національної боротьби та мучеництва. Бо ж відсутність польських хрестів не означає автоматичної появи українських, а впорядкованість польських цвинтарів не означає, що українці не розкрадатимуть коштів.

Богдан Олексюк, газета "Українське слово", Волинь

ІСПИТ СУМЛІННЯ

Останнім часом інформаційний простір України заповнили матеріали, пов'язані з подіями 60-літньої давності на Волині. Вирвався довгі роки тамований біль тих, хто постраждав у братовбивчому українсько-польському конфлікті. Спокійно і вважено можуть говорити ті, хто цього не пережив – українці з центральних та східних областей. Та, на жаль, їхня точка зору не завжди є об'єктивною і зверненою у майбутнє.

Стало очевидним, як мало ми знаємо свою історію. Про "волинську різанину" багато українців довідалися ...від поляків. Зрозуміло, за радянських часів ця тема була забороненою, як, зрештою, й інші теми, пов'язані з діяльністю ОУН і УПА. Однак ці інші теми давно вже опинилися в центрі уваги істориків і громадськості, видано чимало спогадів учасників героїчної боротьби за самостійну Україну. Чому ж Волинську трагедію ціле десятиліття нашої незалежності оточувала щільна мовчанка? Може через сором чи почуття вини?

Адже в комуністичній Польщі ця тема також була забороненою. Але поляки добре пам'ятали про Волинь і передавали цю пам'ять молодшим поколінням. Відтак, сьогодні ми з поляками виявилися в нерівному становищі.

Попередження про заплановані заходи із вшанування пам'яті польських жертв протистояння на Волині в 1943 році надійшло від польського керівництва, стурбованого активністю радикальних сил в Польщі і не зацікавленого в роздмухуванні

міжнаціональної ворожнечі. Представники ж України, схоже, навіть не одразу зрозуміли про що, власне, йдеться...

Треба вибачитися? Добре, не за себе ж. Адже вина лягає на ОУН-УПА, яка й досі не визнана державою за воюючу сторону в Другій світовій війні. Мабуть, такою логікою керувався президент Кучма. А шкода. Бо просити в поляків вибачення справді необхідно, але тільки від імені народу, який усвідомлює свою провину і розуміє всю складність ситуації, що склалася на той час в Західній Україні. Це нелегко, але той, хто сам пережив і пам'ятає заподіяну йому кривду, повинен зрозуміти також почуття іншої сторони, повинен піднятися понад ворожнечю.

Немає жодного сенсу в неусвідомленому визнанні чужих гріхів. За християнськими нормами кожне щире каяття супроводжується усвідомленням вагомості заподіяного. Це важкий іспит сумління.

Історики ще довго з'ясовуватимуть причини й обставини Волинської трагедії. Та беззаперечним фактом, що не має виправдання, є загибель від рук українців мирних польських сімей на землі, де вони жили віками. Жорстокість, що мала там місце, не підлягає сумніву. Тому вибачитися нам є за що, і це нині зробити необхідно. Шукати ж хто більше завинив, спровокувавши конфлікт, на чиїх руках більше крові, чи хто має вибачитися першим – сьогодні немає сенсу. Цей шлях не приведе нас до примирення і порозуміння. А воно ж тепер так потрібне і українцям, і полякам!

Нечасто в наших народів настільки співпадали стратегічні інтереси, як тепер. І поляки, і прогресивні українці зацікавлені в тому, щоб Україна стала економічно розвинутою демократичною державою, політично зорієнтованою на Європейський Союз, як її майбутній повноправний член. Серед еліт наших країн шириться думка про перспективу утворення співдружності трьох держав – Польщі, Литви і України, яка мала б стати дуже впливовою силою в новій Європі.

Очевидно, існують також сили, що мають протилежну мету: в російських інтересах переорієнтувати Україну в своєму напрямку і встановити над нею цілковитий економічний, політичний і культурний контроль. На жаль, значною мірою їм це вже вдалося. І кожній розумній людині зрозуміло, що коли ви-

никають проблеми навколо могил Львівських Орлят чи архівів і могил жертв Волинської трагедії, скористають на погіршенні українсько-польських відносин тільки проросійські сили.

Тому дивно бачити, як таким чином певна частина українських націоналістів фактично грає на руку російським шовіністам. Сьогодні вони виступають проти всякого вибачення, звинувачуючи поляків у терорі проти українського населення в 1938-1944 роках і називають відплатні акції самозахистом, на який мав право український народ. Вони забувають, що ці конфлікти часто провокувалися і розпалювалися німецькими або радянськими окупантами, які були зацікавлені у взаємному послабленні наших народів.

Справді, не можна розглядати окремо операції українців проти поляків, чи так само поляків проти українців, бо це буде підбірка фактів, вирваних із історичного контексту. Мусимо взяти до уваги жорстоке переслідування, яке чинили польські шовіністичні організації та поліція проти української інтелігенції та православних священників на теренах Холмщини і Підляшшя. Як відомо, ще з 1938 року поляки почали тут масово руйнувати православні церкви. Але найбільші та найжорстокіші відплатні акції поляків сталися наприкінці 1943-го і в 1944 роках, тобто вже після кривавих подій на Волині.

Багато з тих, хто це пережив, взяли участь у науково-практичній конференції “Депортація етнічних українців Польщі в ХХ столітті та її наслідки”, яка нещодавно відбулася у Волинському державному університеті. Вона була організована Волинським громадсько-культурним товариством “Холмщина” і науковцями університету. Холмщаки з болем оповідали про пережитий жах, про масові вбивства, які чинили вояки Армії Крайової та інших польських воєнізованих угруповань. Про те, як аківці ночами оточували українські села, дощенту палили будинки і нищили місцевих українців. Свідчення ці задокументовані, і можна сподіватися, що вони стануть підставою до визнання депортованих за Буг українців потерпілими із визнанням усіх впливаючих із цього прав.

Товариство “Холмщина” звернулося до голів Волинської облдержадміністрації та облради із зверненням, у якому, зокрема, йдеться: “Просимо подбати, щоб під час Міжнародної нау-

кової конференції (у Луцьку в травні) українсько-польський національний конфлікт розглядався не тільки в межах колишнього Волинського воєводства, а в межах історичної Волині, до якої належить і Холмщина, де в роки Другої світової війни польські бойові формування тільки в одному Грубешівському повіті спалили понад 50 українських сіл, по-звірячому вбили і замордували тисячі невинних мирних жителів, дітей, матерів, людей похилого віку”.

Все це правда. Чи визнають свою вину поляки? Це їхня дилема. В майбутнє треба йти із чистим сумлінням. Поляки вже визнали свою провину за акцію “Вісла”, а також за участь у знищенні євреїв у Єдвабному. Логічним був би і цей крок. Але рахунок їхнього сумління платити їм.

Повертаючись до проблеми вшанування жертв Волинської трагедії, процитую слова Державного секретаря канцелярії президента Польщі, Голови Бюро національної безпеки Марєка Сівця: “Польща не чинила і не має наміру чинити тиск на українську владу, а також в будь-який спосіб змушувати до слів вибачення за злочини, скоєні ОУН-УПА на Волині. Керівництво Республіки Польща ніколи не заявляло через своїх представників, що український президент повинен „покаятися і від імені українського народу попросити вибачення у поляків”. Але кожен жест був би високо оцінений, особливо родинами жертв, вбитих на Волині, та ще живими свідками тих кривавих подій. Вибір слів залежить від людей. Їхніх представників. Їх поваги і мужності.

Мирослав Левицький, газета "Наше слово", Київ

РІЧНИЦЯ ВОЛИНСЬКИХ ПОДІЙ Є ЗРУЧНИМ МОТИВОМ, ЩОБ ЗНЯТИ З ОБГОВОРЕННЯ ПРОБЛЕМУ УПА...

До зустрічі президентів України та Польщі, яка присвячена 60-річчю трагічних подій на Волині, залишилося півтора місяця. З приводу формату цієї зустрічі та форми піднятих на ній питань в Україні поки що немає єдності як серед політиків, так і серед громадськості.

Про брак такої єдності серед політиків, точніше владної номенклатури, свідчить факт, що статті керівника президентської адміністрації Віктора Медведчука та керівника робочої групи з відзначення роковин волинської трагедії, заступника секретаря Ради національної безпеки та оборони України Валентини Говшовської були різні за змістом та тональністю.

Свою лепту у розв'язання цієї проблеми намагається внести Церква. Глава УГКЦ кардинал Гузар сказав, що готується спільна декларація глави УГКЦ та примаса Польщі, присвячена складним історичним та політичним проблемам, у тому числі і волинській трагедії. Має це бути церковний відповідник політичної декларації Президентів України та Польщі з 1997 року.

Коли слово президентів не зняло усіх складностей у польсько-українських стосунках, то чи зніме їх слово духовних керівників? Для постановки такого питання є щонайменше дві підстави. По-перше, після спільної молитви кардинала Любомира та патріарха Філарета в соборі Володимира перед Турин-

ською Плащаницею російська гілка українського православ'я своїми каналами розкручує скептичний погляд щодо особи глави УГКЦ. По-друге, вже є одна декларація з закликом до поєднання і підписана між главою Української католицької церкви та примасом Польщі. Однак вона не тільки не діє, але про неї знає лише вузьке коло дослідників.

Можливо, бо над питаннями нормалізації українсько-польських стосунків працюють цілі інститути. Серед них є Інститут історії України Національної Академії Наук України. Я попросив заступника директора Інституту, відомого вченого, члена робочої групи з відзначення роковин волинської трагедії професора Станіслава Кульчицького висловити своє бачення проблеми.

Професор Кульчицький нагадав, що наприкінці березня у Києві відбулася польсько-українська конференція істориків, присвячена проблемі волинської трагедії, про яку "Наше Слово" згадувало. Важливий є тут факт, що фінансовий тягар конференції взяв на себе парламент. І це – його частка вкладу у розв'язання проблеми. За пропозиції польської сторони йде підготовка спільної заяви парламентів обох країн, присвяченої подіям на Волині. З українського боку за її підготовку відповідає заступник Голови Верховної Ради Олександр Зінченко. А ось Голова Верховної Ради Володимир Литвин на одній з останніх своїх широких прес-конференцій заявив, що бачення проблеми обома сторонами є настільки різним, що скоріше усього будуть дві різні заяви. Хоч не перестає він вживати заходів, щоб вийти на спільний документ.

Під час недавньої зустрічі в Римі з Папою Римським Володимир Литвин звернувся до Івана Павла II з проханням висловити свою позицію щодо волинських подій, яка б сприяла поглибленню порозуміння і примирення і в Польщі, і в Україні. "Ми, пам'ятаючи наше минуле, зробивши висновки, повинні здійснити крок у майбутнє, і я просив Його Святість звернутися з приводу цих подій до українського і польського народів", – сказав журналістам після повернення до Києва В. Литвин.

Професор Кульчицький, розповідаючи про підготовку до акції вшанування жертв волинської трагедії, сказав, що в Інституті історії готується до видання фундаментальна книжка, при-

свячена волинським подіям. Пише її Володимир Ілюшин, який багато років займається цією проблемою. Окрім цього у Львові готується до друку праця Ярослава Царука, яка є певного роду відповіддю на двотомну працю Семашків.

І хоч заступник директора Інституту історії працю Царука відносить до розряду підготовлених аматорськими силами, проте відзначає, що її цінність полягає у тому, що автор поїхав, після виходу праці Семашків, велосипедом по одному тільки районі, про який пишеться у книжці, і виявив, що в книзі є не просто ряд неточностей, але і відвертих перекручень. Царуком були зібрані дані з 82 населених пунктів і порівняні з даними у книжці Семашків. Виявляється, що у цій книжці кількість поляків, які загинули у волинському конфлікті, завищена у 4 рази, а кількість українців — занижена у 25 разів.

Проте сам вихід книги, незважаючи на усі історичні перекручення, свідчить, наскільки ретельно польська сторона готується до відзначення роковин трагедії на Волині.

Але чи арифметикою жертв можна розв'язати проблему? — питаю професора.

Нас схиляють до арифметики, каже він, і це найгірший із варіантів, який може бути. Тим паче, що серед польських вчених є особи, які твердять, що багато поляків почало виїжджати з Волині раніше початку конфлікту. Як приклад професор Кульчицький наводить історика Тожецького, який багато пише на тему українсько-польських стосунків і каже, що для в'яснення повної картини того, що було на Волині, ще треба вивчати, як, коли і що насправді відбувалося.

Висловлюючи своє бачення проблеми, С. Кульчицький відзначив, що нині волинським подіям надається суто етнічна характеристика, мовляв, це була етнічна чистка: українці винищували поляків, де на Волині їхні позиції були більш ґрунтовні, а поляки винищували українців на Холмщині, де їхні, поляків, сили були більш ґрунтовні. Водночас він звертає увагу, що і з боку поляків було кілька таборів, які по-різному дивилися на співпрацю з Польщею, і з українського боку було кілька таборів, які на цю проблему дивилися інакше і навіть воювали між собою з цього приводу. Тут йде мова про Бульбу-Борівця, про мельниківців, про бандерівців.

У конфлікті, наголошує вчений, була ще третя сторона — радянські партизани та четверта — німці. Однак, він зауважує, що можна однозначно твердити: німці не були зацікавлені у розвитку тих подій, бо це створювало анархію в тилу Вермахта. Анархії добивалися радянські партизани, які саме у той час вели так звану війну на рейках. Це було літо 1943 року, розросталася Курська битва і їм треба було порушити усі комунікації німців.

Конфлікт мав також і місцеві причини. Саме тоді творилася УПА. Ми у жовтні минулого року відзначили 60-річчя утворення УПА, однак мушу вам сказати, що армія насправді творилася весною 1943 року. І була повна безконтрольність на цій території. На цю ситуацію наклалося чимало чисто побутових проблем, таких, як боротьба за землю, справа осадників, тощо. Правда, багато з них на той час вже пішли з Волині, твердить вчений.

Ігор Мельник, газета “Поступ”, Львів

ПОМІЖ ДВОМА ІМПЕРІАЛІЗМАМИ

Зима 1942-1943 років вважається початком “корінного перелому” в ході Другої світової війни. Оточення німецьких військ під Сталінградом, наступ британських частин під Ель-Аламейном, висадка британців та американців в Алжирі та Марокко, початок тотального авіаційного наступу союзників на Німеччину — означали, що німцям та їхнім сателітам доведеться перейти від захоплення нових територій до оборони на всіх фронтах та поступового відходу до своїх кордонів.

Фактично Гітлер програв війну вже на її третій день, у вересні 1939 року, коли після атаки на Польщу Англія та Франція оголосили Німеччині війну. Були, щоправда, після того ще успіхи німецької зброї в Польщі, Скандинавії, на Балканах, в Африці і на Сході. Але час уже працював проти нацистського режиму. А втягнення у війну 1941 року СРСР та США з їхніми величезними ресурсами стало тим “другим дзвінком”, що означав поразку Гітлера. Хоча на неї довелося чекати ще кілька років та покласти задля її досягнення мільйони життів.

Нові реалії

У січні 1943-го на конференції у Касабланці президент США Франклін Делано Рузвельт та британський прем'єр Вінстон Черчіль прийняли рішення, що кінцевою метою війни має стати повна та безумовна капітуляція Німеччини, Японії та Італії. “Які б перешкоди не стояли на нашому шляху, в нас є непе-

реборна воля добиватися безумовної капітуляції злочинних сил, які втягнули світ у сум'яття та розорення”, — сказав Черчіль 24 січня 1943 року на завершальній прес-конференції у Касабланці.

Отже, Німеччину було позбавлено “золотого мосту для відступу” та шансів на якусь домовленість з британським та американським урядами. Про жодний сепаратний мир уже не могло йти мови. А оскільки “дядечко Джо” з Червоною армією мав зробити всю чорну роботу з розгрому гітлерівської армії, то міг розраховувати на дивіденди в післявоєнній світобудові.

У цій ситуації українським національним силам необхідно було визначитися зі своєю стратегією в умовах неминучої поразки Німеччини. До того ж, у перші місяці 1943 року фронт знову наблизився до України і радянські війська перетнули східні кордони УРСР. 16 лютого вони навіть зайняли на короткий час Харків, з якого за кілька тижнів їх було вибито внаслідок німецького контрнаступу — останньої успішної наступальної операції III Райху на Східному фронті.

Проти Москви та Берліна

Тому й не дивно, що саме 17-21 лютого відбулася III конференція Організації українських націоналістів (ОУН), точніше, її революційного крила, яке ще звалося бандерівським. Саме на цій конференції було прийнято рішення змінити назву на ОУН СД (самостійників державників).

Але не зміна назви стала головним завданням конференції. Насамперед йшлося про визначення стратегії українських визвольних змагань у нових реаліях. Адже треба було визнати, що чисто національні гасла не знайшли належного відгуку за Збручем і похідним групам ОУН, незважаючи на героїчні зусилля та жертви, не вдалося підняти на боротьбу під синьо-жовтими прапорами Наддніпрянську Україну.

До того ж, треба було однозначно визначитися з методами боротьби з загарбниками, позбутися останніх ілюзій щодо зацікавленості якоїсь зі сторін в існуванні незалежної української держави. Якщо до кінця 1942 року ще виправдовувала себе тактика накопичення сил та в основному пропагандистської роботи, то в новій ситуації посилення гітлерівського окупаційного

режиму вимагало збройної боротьби. Причому не лише оборони, але й наступу.

У постановах конференції, зокрема, написано: “Сучасна війна на сході, що її розпутано в ім'я імперіалістичних інтересів німецького націонал-соціалізму і московського більшовизму, ведеться за протинародні, реакційні сили, за обернення країни і народів у предмет колоніальної експлуатації та грабунку... Це першою чергою війна за Україну, яку обидва імперіалізми трактують у своїх загарбницьких планах як центральну проблему їх імперіалістичної політики на Сході Європи та випадову базу для дальших підбоїв...”

Стоїмо на становищі, що передумовою організації всіх політичних і національних сил України до боротьби проти московсько-більшовицького імперіалізму та приєднання до неї всіх зовнішньо-політичних сил, зокрема поневолених народів, є боротьба українського народу проти німецького імперіалізму.

Таким шляхом боротьби проти німецького імперіалізму можна:

а) відірвати від впливів Москви ті елементи українського народу, які під загрозою з боку німецького імперіалізму шукають охорони в Москві...

б) здобути для українського народу і для його національно-визвольної боротьби незалежну позицію на зовнішньому міжнародному відтинку...

Визнаємо, що тільки організований, політично-узброєний чин українського народу під керівництвом його революційно-визвольного проводу доведе до створення Української Самостійної Соборної Держави, а назверх принесе Україні визнання і респект всіх інших народів і держав”.

Ці постанови сприяли розгортанню відділів Української повстанської армії (УПА) та Української народної самооборони (УНС), які до літа 1943 року стали реальною збройною силою, здатною контролювати цілі райони.

Непотрібний третій фронт

Треба визнати, що ОУН довго йшла до цієї “незалежної позиції”, не покидаючи ілюзії, що Німеччина є зацікавленою в підтримці національно-визвольних змагань. Треба було пережити

розчарування, викликане здачею Карпатської України Угорщині, пактом Молотова—Рібентропа, забороною відновлення української державності влітку 1941 року, терором проти національних сил та населення, щоби розпочати відкриту збройну боротьбу проти гітлерівських окупантів на переломі 1942-1943 років.

Щоправда, ті ж поляки, незважаючи на дієву підтримку Лондона, не дуже поспішали до розгортання збройної боротьби проти Німеччини. Звичайно, існувало багато польських підпільних організацій найрізноманітніших орієнтацій, створювалися підпільні органи влади, що збирали податки та контрибуції, формувалися дивізії, накопичувалася зброя, проводилася активна пропаганда, здійснювалася розвідка, але, за винятком нечисленних атентатів та диверсій, поляки не проводили активних збройних операцій. Кількасот тисяч підпільних вояків Армії Крайової (АК) чекали “зі зброєю біля ноги” слухного часу, щоби заявити про свою волю до боротьби з окупантом та права на довоєнні кордони Польщі на Сході.

Деякі польські історики вважають, що саме на III конференції ОУН СД нібито було прийнято рішення “генеральної розправи з польським населенням”. Однак при цьому не наводять жодних переконливих доказів на користь цієї гіпотези.

Треба сказати, що в умовах збройної боротьби проти двох основних ворогів — Німеччини та Москви — ОУН і УПА не потребували створювати собі ще одного ворога — поляків.

Протягом 1942-1944 років неодноразово проводилися переговори між представниками ОУН та АК щодо спільної боротьби та врегулювання українсько-польських взаємин. Однак внаслідок незгоди поляків з основною вимогою ОУН щодо права українців Галичини та Волині на життя у власній державі, ці розмови були безплідними.

Поляки категорично стояли на засаді непорушності своїх східних кордонів з часу перед вереснем 1939 року, хоча й висловлювали свою згоду на існування України “від Києва до Ростова”. Позиція польського еміграційного уряду була проголошена у Лондоні 31 березня 1943 року.

Її автори обіцяли забезпечити українському населенню в польській державі “повне юридичне і фактичне рівноправ'я в

політичній, культурній, мовній, економічній та громадській галузях”, відкриття у Львові українського університету, фінансову підтримку НТШ... Навіть “спільну протидію новим імперіалістичним домаганням Совецької Росії”.

Однак те саме поляки обіцяли українцям ще від 1919 року, а за двадцять років існування міжвоєнної Польщі жодну зі своїх обіцянок не виконали. Навіть значно зменшили український стан посідання в Галичині, який вдалося здобути за часів Австро-Угорщини.

Та навіть і такі поступки лондонського уряду викликали несприйняття з боку керівництва АК, зокрема на “східних кресах”. Наприклад, комендант львівського округу АК генерал Казімеж Савіцький подався у травні 1943 року до димісії, бо вважав, що розмови з ОУН можна вести лише на засадах “застереження інтегральності земель Східної Малопольщі та Волині, підпорядкування справ національних меншин на цих землях польським інтересам...”

Тож не дивно, що польські політики та генерали самі створювали собі проблеми у польсько-українських взаєминах. І до сумного досвіду галичан і волиняків з 1919-1939 років з пацифікаціями, забороною мови, шкіл та культурних установ, нищенням церков, осадництвом та випиханням українців в еміграцію додавали свої недалекоглядні вимоги.

Причини і наслідки

А основні вороги, гітлерівці і більшовики, зробили все, щоб українці та поляки взаємно винищували одні одних. І не так уже й важливо, хто і де зробив перший постріл. Скоріш за все це були провокатори, переодягнені в українські чи польські однострої. А в результаті десятки тисяч українців та поляків загинули на Волині, Холмщині, в Галичині та Закарпатті...

Звичайно, будь-які злочини проти мирного населення, навіть якщо вони здійснювалися в ім'я найшляхетніших цілей, мають бути засуджені. Однак це не повинна бути “гра в одні ворота”, що одних робить героями, а інших злочинцями. Бо винні були з обох боків. Тепер можна лише сперечатися, чия вина “більша чи менша”.

А на закінчення кілька слів, написаних польським дослідником Л.Ковалевським ще 1990 року у варшавському часописі “Зустрічі”: “З одного боку виступив визвольний рух нації, яка історично належала до кола народів, що панували над українцями. З іншого ж – виступав визвольний рух уярмленого народу. Навіть якщо вважатимемо грубо, що в роки війни серед польського населення це спричинило в три рази більше жертв, ніж серед українців, то ми не повинні забувати, що з одного боку це було прагнення зберегти панування, а з іншого – його повалити. Якщо визвольний рух поневоленого народу чинить злочини щодо панівного народу, то причиною є національне гноблення, а не бажання звільнитися від нього...”

Галина Левицька, газета “За вільну Україну”, Київ – Львів

ПАРЛАМЕНТСЬКІ РОБОЧІ ГРУПИ УКРАЇНИ І ПОЛЬЩІ УЗГОДИЛИ СПІЛЬНИЙ ТЕКСТ ЗАЯВИ ПРО 60-ТІ РОКОВИНИ ВОЛИНСЬКОЇ ТРАГЕДІЇ

Вже менше місяця залишилося до 11 липня, коли у селі Павлівка на Волині (передвоєнний Порицьк) зустрінуться президенти України та Польщі, щоб вшанувати пам'ять жертв трагедії, яка сталася 60 років тому. Окрім консультацій, які відбуваються на рівні представників національної безпеки обох держав до вироблення спільних документів долучилися і парламентарії.

Член робочої групи з підготовки спільної заяви парламентів України і Польщі, народний депутат України Борис Загрева зауважує, що досить важко було погодити спільний текст заяви. За словами Б. Загреви, проєкт заяви, поданий депутатами польського Сейму не може бути прийнятий українською стороною тому, що там є такі проблемні вислови, як, наприклад, “геноцид” на означення дій українців щодо поляків на Волині. Ми, зокрема депутати від Волині, хотіли утриматися від будь-яких оцінок (як дій української, так і дій польської сторони). Моя позиція — якщо і робити якісь спільні заяви парламентів двох країн, присвячених цій даті, то тільки схилити голови в пам'ять про тих, хто загинув у ті роки, — вважає Борис Загрева.

І все ж 12 червня проєкт українсько-польської парламентської заяви у зв'язку з 60-ою річницею волинської трагедії був

узгоджений у Варшаві українськими та польськими парламентарями. До цього узгодження мають відношення М. Жулинський, а також, за деякими даними, і депутат від Львівщини А. Шкіль. Цей текст, що починається з речення “Напередодні 60-ї річниці трагічної для обох наших народів екстермінації, жертвами якої стало цивільне польське населення Волині та Галичини, де постраждало рівно ж мирне українське населення...”, не відповідає історичній правді й визначенню національно-визвольної боротьби кожного народу на своїй етнічній території проти окупантів за свободу та незалежність, як справедливої і законної боротьби, заявив народний депутат від Волині Василь Червоній. Заява в такій редакції буде принизливою для України і її борців за незалежність, вважає член фракції “Наша Україна” Василь Червоній.

Парламентарій зазначив, що слово “екстермінація”, згідно з словником-енциклопедією під редагуванням Поповича, визначається як “винищення, масове вбивство людей, злочин проти людства, метою якої є цілковите знищення певної групи людей через їхню расу, національність та віросповідання”. “Зрозуміло, що таку мету ставили перед собою загарбники, в даному разі німці та поляки, але не окуповані народи, тобто українці”, – наголосив депутат.

Василь Червоній твердить, що до поляків і їхніх дій, як “окупантів та прислужників окупантів можна вжити такий термін, як екстермінація.” Він нагадав, що в 1941 році до складу німецьких військ входили каральні шуцманшафт-батальйони, сформовані виключно з поляків. Окрім того, на Волині в допоміжній німецькій поліції та жандармерії служило 11 тис. поляків, на їх рахунку сотні спалених українських сіл та десятки тисяч безневинних цивільних жертв. “Якщо під прапори Гітлера всього стало близько 1 мільйона поляків, то в Україні лише 15 тисяч бійців дивізії “Галичина”, – зазначив парламентарій.

“Українці чинили опір на своїх етнічних територіях, вони із зброєю в руках боронили свою землю, а в цей час польських колоністів-осадників німці тотально озброювали, а їхні колонії перетворювали на озброєні “пляцуфки”. З допомогою німецької зброї поляки намагалися збудувати майбутню Польщу на

чужій, українській землі і на українських кістках”, – підкреслив Василь Червоній.

“Тому слово “екстермінація” в даній заяві може бути застосована лише до польської сторони, яка чинила геноцид на території України. Але в ім’я майбутнього ми готові йти на компроміс, знявши термін “екстермінація” і додавши фразу, що “трагічні події на Волині розгорнулися внаслідок провокацій окупаційних властей”.

Народний депутат повідомив, що після розгляду проекту заяви на засіданнях відповідних комітетів вона синхронно має прийматися в один день в польському Сеймі та Верховній Раді України.

Звичайно, в погодженому тексті заяви, коли б пан Жулинський думав головою і мав рівний, а не гумовий хребет, можна було записати: “напередодні 60-ї річниці трагічної для обох наших народів екстермінації, жертвами якої стало цивільне як польське так і українське населення Волині та Галичини...” – і такий текст заяви був би прийнятний навіть із терміном екстермінації. Але ці проблеми не для пана Жулинського, який до нинішнього дня є заступником голови Ліберальної партії, яку очолює Щербань. В кулуарах парламенту подекують, що за прохідне місце в списку саме Щербань заплатив за Жулинського.

Сергій Махун, газета “День”, Київ – Варшава – Вроцлав – Казімеж Дольни – Люблін – Київ

ДВІ ПРАВДИ

Як позбутися стереотипів
“чорно-білого” бачення історії?

Студійний візит українських журналістів до Польщі, що проходив наприкінці червня, мав на меті ознайомити громадськість обох країн з поглядом польської сторони, а також версіями українських ЗМІ щодо двох питань. По-перше, це підготовка до вшанування загиблих під час кривавого конфлікту між українцями та поляками в 1943 – 1944 рр. на Волині (11 липня у селі Павлівка запланована зустріч Президентів України Леоніда Кучми і Республіки Польща Александра Квасневського). По-друге – вступ Польщі вже 2004 року до Європейського Союзу за результатами національного референдуму, що пройшов 7 – 8 червня.

Найважчий період українсько-польських відносин у ХХ столітті – це майже три десятиліття – з листопада 1918 року до кінця 40-х років. Він увібрав чимало болючих епізодів, що складають строкату картину. Тож розглядати трагедію на Волині без урахування попереднього контексту українсько-польських відносин, на чому наполягає значна (і достатньо впливова) частина польських політиків і науковців, як мінімум, недоречно.

Тому й історична довідка не завадить. Друга Річ Посполита постала в листопаді 1918 р. на руїнах колишніх імперій – Російської, Германської та Австро-Угорської як найважливіша

складова Версальської системи на сході Європи (“Мала Антанта” стала тим буфером, який відокремив “цивілізований Захід” від більшовиків; одночасно він виконував роль стримання майбутніх агресивних устремлінь знекровленої й приниженої після Першої світової війни Німеччини). Україні на мапі Старого Світу місця не знайшлося. Розколота політично й соціально, незконсолідована країна стала ареною громадянської війни і була розділена між СРСР, Польщею, Чехо-Словаччиною і Румунією.

Спроби українців здобути омріяну незалежність як на сході, так і заході завершилися катастрофою. Одна з найчисельніших націй Європи стала об’єктом, а не суб’єктом політики. Волинь, Східна Галичина (на цих землях українці склали більшість населення) увійшли до складу нововідродженої Польської держави. Майже десять місяців (листопад 1918 — серпень 1919 рр.) існувала Західно-Українська народна республіка; нерівний поєдинок із поляками, які мали значну допомогу європейського співтовариства, в першу чергу Франції, завершився анексією українських земель до Збруча.

Після польсько-більшовицької війни 1920 року і підписання Ризького договору 1921 р. на Волині і Східній Галичині настала епоха панування поляків. “Східні креси” на цей час стали ареною конфліктів, які торкалися буквально всіх сторін життя. “Полонізація”, особливо за режиму “санації” маршала Юзефа Пілсудського (з травня 1926 р.), постійні утиски національної освіти, закриття греко-католицьких і православних церков, зухвала діяльність численних польських напіввійськових товариств, проблема “осадників” (сотні тисяч поляків, в основному військових, у рамках державної програми переселялися на Волинь і, меншою мірою, на Східну Галичину, отримували кращі землі і обіймали абсолютну більшість посад в державному секторі), контрибуції, ревізії на селі і в кооперативному русі, придушення культурно-автономістських устремлінь і, нарешті, просто кричуща соціальна нерівність — усе це викликало спротив українців і, як результат, акти громадянської непокорі.

Відповіддю радикальних елементів українського суспільства стало створення у 1929 році Організації українських націоналістів. Фактично ОУН знаходилася у стані війни з Другою

Річчю Посполитою. Спроби знайти порозуміння серед поляків і українців (діяльність Волинського воєводи Генріка Юзефського, митрополита УГКЦ Андрея Шептицького) знаходили розуміння серед пересічних громадян, але нашттовхувалися на шалену опозицію радикалів по обидві сторони барикад. Польський публіцист Збігнєв Залуський писав: “Ніколи міжвоєнна Польща не була інтегрованою країною. Завжди в ній була Польща “А” і Польща “Б”. Це стосувалося не тільки економічної політики держави, але й позиції всіх політичних сил. Усі вони ігнорували у своїй діяльності східні окраїни”. Додамо, ця проблема стосувалася і білорусів, і литовців. Політика Варшави підживлювала ідеологію українського інтегрального націоналізму, фактично кидаючи ОУН в обійми Берліна.

1 вересня 1939 року – найтрагічніший день в історії людства. Напад нацистської Німеччини і розпочатий 17 вересня “Визвольний похід радянських військ” в Західну Україну і Білорусію (події ці освячені злочинним пактом Ріббентропа – Молотова) призвели до втрати Польщею незалежності. Ілюзії українців на покращення свого становища за радянської влади не справдилися. Масові депортації до Сибіру поляків, а потім і українців стали відповіддю на запитання, який порядок принесли із собою більшовики. ОУН у цій ситуації продовжувала спиратися на нацистів, як органічних супротивників і Польської держави (уряд Польщі діяв у еміграції у Лондоні), і Радянського Союзу. Польсько-український конфлікт на деякий час опинився на периферії, але, як влучно сказав професор історії Юрій Шаповал, “фермент протистояння ніколи не зникав”.

22 червня 1941 року ситуація кардинально змінилася – успіхи нацистів на радянському фронті і просування їх далеко на схід викликали у значної частини українців надію на відновлення незалежної держави. “Медовий місяць” ОУН (Бандери) з окупантами продовжувався лише до вересня 1941 р.; через два місяці поза законом опинилася і друга фракція ОУН – мельниківці. Фактично ці внутрішньо антагоністичні сили вели боротьбу на всіх можливих фронтах – з німцями, радянськими партизанами та формуваннями, що підтримувалися польським урядом в еміграції (в основному частини Армії Крайової). Все

це, підкреслюю, відбувалося на теренах Волині, Галичини, Холмщини.

Восени 1942 року на теренах Волині постала Українська Повстанська Армія. Саме цього року проаківське польське підпілля розпочало насильницькі акції проти українців на Холмщині; значна частина українських дослідників вважає, що винищення і депортації українців стали “детонатором” подій на Волині.

Розміри кривавого протистояння від Збруча до Бугу важко уявити без всього комплексу причин — політичних, етнічних, соціальних, військових. Польський історик Гжегош Мотика вважає, що “поляки хотіли відродити контроль над землями Другої Речі Посполитої, а українці — незалежність на тих самих землях” (нагадаємо, що поляків на Волині було не більше 17%. — С.М.). На теренах Волині діяли різновекторні сили: АК, Народові збройні сили, Воля і Незалежність... — у поляків, ОУН (Бандери), меншою мірою — ОУН (Мельника), “Поліська Січ” Бульби-Боровця — в українців; підживлювали конфлікт радянські партизани і німецька поліція, що проводили політику збереження і поглиблення антагонізмів серед українців і поляків.

Питання про кількість жертв з обох боків і досі залишається відкритим: за різними даними, як польськими, так і українськими, — загинуло від 18 до 100 тисяч поляків та від 2,5 до 30 тисяч українців. Достовірних джерел, що погоджені обома сторонами, не так уже й багато. Потрібні розмови з фактами в руках. Причому майже увесь післявоєнний час (із середини 50-х рр.) поляки вели дослідження; здобутки українських істориків набагато скромніші. Дослідження ведуть лічені науковці з Києва, Львова, Луцька. Дуже часто емоції, чутки й припущення стають “допоміжним” засобом при “доведенні” своєї правоти. Цей закид однаковою мірою стосується і поляків, і українців.

І от уже на першій зустрічі на польській землі — в Інституті національної пам’яті (IPN) його директор Леон Керес окреслив те величезне коло проблем, якими опікується ця державна, підкреслюю, установа зі штатом понад 1000 осіб в десяти містах Польщі: “IPN — це нова установа, яка започаткувала свою діяльність 2000 року рішенням Сейму; є три організаційні підрозділи — архівний, науково-навчальний і слідчий. Хочу підкрес-

лити й запевнити, що коли ми проводимо слідчі дії, то не керуємося принципом національності... Для нас важливою є оцінка заподіяних злочинів. Важливим елементом нашої роботи є виставка, яку ми відкрили рік тому, — “Поляки і українці в роках 1939 — 1947”. Під час її демонстрації проходять всілякі освітні презентації, конференції. Пан Керес, відповідаючи на запитання кореспондента “Дня”: “Чи не вважаєте ви, пане професоре, що, чекаючи на політичну оцінку подій 11 липня 1943 р. (а зробити це треба раз і назавжди, щоб сусідні народи перестали “готувати” примирення) до якоїсь дати, нарешті необхідно перевести дискусію з суто політичної площини в історичну, визнавши, що “останнім часом польсько-український діалог просувається дуже важко... Ми намагаємося говорити про кривди не тільки поляків, але також і українців, хоча, безумовно, масштаб цих кривд був різний по обидва боки, зокрема в 40-х рр. поляки таки більше потерпіли... Вважаю, що не можна залишати якнайважливіші справи двох народів виключно в руках політиків. Зацікавленість і декларації політиків — це щось не дуже глибоке і не дуже промовляє до нашого суспільства. Натомість більш глибока дискусія, яка насправді могла б дати добрі для наших народів результати, повинна вестися між істориками і журналістами, які мають великий вплив на громадську думку”.

Як відзначив Кшиштоф Голашевський, диктор секретаріату IPN, “зараз проводиться по Волині і Східній Галичині 51 слідство, де потерпілими були поляки, і 7 — українці. У світлі польського закону, потерпілими вважаються не тільки ті, хто був безпосереднім учасником подій, а й їхні спадкоємці. Ми працюємо у дуже важких умовах, через те що свідки, по-перше, надто емоційно ставляться до всього, що відбувалося; по-друге, це люди, які через вік і здоров’я, можливо, не завжди об’єктивно розповідають про справу. Тому ми й намагаємося перевіряти свідчення за допомогою архівних документів... Через те, що події відбувалися 60 років тому, ми оцінюємо емоційний бік справи на основі Польського кодексу 1932 року, але одночасно беремо до уваги кодекс РП 1997 року, який дає нам можливість кваліфікувати, оцінювати злочин як геноцид, тобто вбивство, що скоєне з причин релігійних, національних... Взагалі IPN розслідується 1260 справ про злочини проти людства (справи про

нацистські злочини, злочини комуністичного режиму, злочини під час міжнаціональних конфліктів. — С.М.). У 2002 році розглядалося 12 справ проти представників польської комуністичної влади. Обвинувачувані були покарані ув'язненням до 5-ти років”.

На думку відомого польського історика Гжегожа Мотики, “конституція Другої Речі Посполитої гарантувала всім націям, у тому числі й українцям, рівні права, та на практиці українці були людьми другої категорії. Але я не вважаю, що то була система на кшталт тоталітарної. І антиукраїнські акції — пацифікації, викликалися терористичними акціями ОУН. Політика Другої Речі Посполитої щодо українців — образлива, але жодним чином вона не виправдовувала акцій українських націоналістів на Волині”.

Є в Республіці Польща інституція, якій дуже важко (якщо взагалі можливо) знайти аналог в Україні. Це Рада охорони боротьби і мучеництва, яка опікується об'єктами національної пам'яті, музеями, могилами поляків по всьому світу (від Сибіру, України, Литви, Білорусі, Франції, Великої Британії до Іраку, Ірану, навіть країн Африки); крім цього завдяки Раді в належному стані утримуються могили німців, радянських солдатів, що загинули в Другій світовій війні. Для нас, українських журналістів, було важливим почути від генерального секретаря Ради Анджея Пшевозніка, що “таких питань, як трагічні події на Волині, не можна розв'язати лише протягом двох-трьох років. Ще треба працювати над менталітетом і поляків, і українців. Ми — інституція абсолютно аполітична, що не має жодних зв'язків із партіями.

Пан Пшевознік (до речі, за освітою професійний історик, який не полишає роботи з архівними матеріалами доби Другої світової війни) зазначив, що в Польщі “література і преса за комуністичної влади намалювали образ українця-різуна і польських праведних воїнів, які боролися з українськими бандами. Важко змінити цей образ. З іншого боку, учасники цих подій мають дуже емоційний підхід до справи. Найважливіше, що дискусія відбувається. Хотілося б, щоб 11 липня вшановування жертв пройшло в атмосфері уваги, спокою, пошани до тих, хто

загинув. Важливим для поляків є те, що буде сказано, але на те ми вже мусимо почекати.

На запитання журналістів, як буде виглядати пам'ятник, пан Пшевознік відповів, що “не буде окремої споруди з антиукраїнським текстом; це будуть свічки, що символізують повіти міжвоєнної Польщі. Текст на монументі — узагальнюючого поетичного змісту (на час розмови він ще не був утверджений ані в Варшаві, ані, тим більше, в Києві. — С.М.). Була пропозиція написати на монументі про кількість людей, які загинули, спалених сіл, костьолів; але дані істориків — українських і польських — різні! Буквально кожен історик має свій погляд на цю трагедію. Довести якісь цифри вже, мабуть, ніколи не вдасться. І пам'ятник будується з ініціативи людей, які втратили на Волині близьких, держава не має ніякого відношення до його встановлення.

Пан Пшевознік відзначив, що “погано, коли науковці — і польські, і українські — на сторінках преси залишаються у меншості. Часто цим питанням займаються публіцисти, які не мають справи з матеріалами, фактами з архівів, а керуються емоціями.

З українського боку залишається невирішеним украй болюче питання — держава досі не визнала УПА воюючою стороною в Другій світовій війні, і цей факт “грає” і проти порозуміння між поляками і українцями. “Важко спілкуватися з поляками на рівних, поки ми не пройшли болісний тур внутрішнього діалогу”, — підкреслював Юрій Шаповал у “Дні”.

Також журналісти зустрілися з пані Євою Семашко, співавторкою (разом із батьком — Владиславом Семашко) двотомної (1434 стор.) праці “Геноцид українських націоналістів щодо польської людності Волині 1939 — 1945”. Але книга ця, видана, до речі, чималим накладом (5 тисяч примірників — для наукової монографії це просто вражаюча цифра), фактично розглядає події на Волині без урахування всього складного комплексу протистояння українців і поляків на території спільного проживання в роки Другої світової війни (1939 — 1945): на Східній Галичині, Волині, Холмщині, Підлящиці, Лемківщині, Надсянні. Наклад книги підкреслює радше політичне, аніж наукове значення книги. На зустрічі прозвучала вимога односторонньо-

го вибачення української держави (як співвідноситься це з тим, що УПА чи ОУН не є репрезентантами сучасної України; як не були ними і в роки Другої світової війни, на відміну від 27-ї дивізії АК, що підпорядковувалася законному уряду РП у Лондоні і брала безпосередню участь у кривавому протистоянні на Волині?).

Одностороннього каяття бути не може апіорі. Існували і існують дві національні правди; тому, мабуть, час вимагає засудити насильницькі дії з обох сторін (без намагання виявити більш чи менш винну — політичні екстремісти тільки і чекають такого кроку). Тож і пам'ятник українцям, що загинули в кривавій різанині на Волині в 1943 — 1944 рр., має стояти поряд із польським. Чи не найвищий у Польщі авторитет Яцек Куронь писав у “Дні”: “На такі роковини я дивлюся зі змішаними почуттями. Загиблим ми повинні віддати честь; ми мусимо про них пам'ятати. Однак якщо це робити у ритмі річниць, то ми захоплюємо кожен подію з її історичного контексту і таким шляхом даємо сфальшовану картину польсько-українських взаємин”. Прислухаємось до його слів.

Про враження від Польщі, що торує шлях до Європейського Союзу (і не тільки), читайте в одному з найближчих номерів “Дня”.

Автор дякує Посольству Республіки Польща в Києві за допомогу при підготовці матеріалу.

Людмила Пустельник, газета "Слово просвіти", Київ - Чернівці

ЩОБ ПОПІЛ КЛААСА НЕ СТАВ КАМЕНЕМ ЗА ПАЗУХОЮ

Мені кажуть, що про це не треба писати, бо спогади дуже болючі для обох сторін. І що ця трагедія не має шансів стати оптимістичною хоч би через те, що її свідки живі, і попіл Клааса стукає їм у груди. Але це не лише той попіл, що волає про помсту – ті, хто вижили під час етнічних чисток 1940-50 років на Західній Україні (трагедія, на жаль, не обмежувалася тільки Волинню), сьогодні говорять про минуле і для того, щоб, остаточно розставивши крапки над "і", до нього більше не повертатися. Аксиома про те, що забуту історію доводиться пережити знову – дуже банальна, але від того аксіомою бути не перестає.

– Всі знали, що від "хлопців з лісу" не сховаєшся, і тому щодень були готові до найгіршого. Вояки УПА знищували поляків масово – і тільки за те, що ті поляки, і у відповідь на каральні акції проти українців Армії Крайової, – моя мама, яка згадує про ті події, тоді була школяркою.

Не можна сказати, що жорстокими були тільки одні, але не інші. Так само як і того, що поляки й українці, живучи в одному селі чи на одній вулиці, все життя вовком дивилися одне на одного. Інакше чого б це мій дід, поляк, переконаний римо-католик, одружився з моєю бабусею, українкою? Одруження, до речі, відбувалося не в костелі, як вимагав звичай, а в греко-католицькій церкві, віру якої сповідувала наречена. В новоствореній сім'ї розмовляли українською, вона зовсім не була винят-

ком – змішані польсько-українські шлюби на Галичині тих років були традиційними.

В 1940-х, батьки, йдучи на поле і залишаючи дітей вдома, показували на два клунки з продуктами: “Цей, що за дверима, віддасте, коли прийдуть ”стрибки” (себто енкаведисти, їх називали “яструбками” за характерні відзнаки на уніформі – авт.), а он той – партизанам” – продуктові дотації для ворогуючих сторін слугували своєрідним доказом політичної благонадійності і ським-таким гарантом безпеки. Гарант, звичайно, був дуже умовним – село Лозова на Тернопільщині було до ноги вирізане упівцями в 1945-му, село Шманьківчики тієї ж області – перебраними на повстанців енкаведистами.

Врешті, стереотип про повстанця – класичного героя-захисника чи такого ж класичного “винищувача ляхів” – швидше притаманний сьгоднішньому поколінню, ніж учасникам драматичних подій.

Мій батько розповідав про несподіваний візит нічних гостей до його дому десь наприкінці 40-х. П’ятеро партизан заявили з порога: “Нам сказали, що тут живуть поляки”. Ситуацію врятувала прабабуся-українка, про зятя-поляка говорила як про свого сина, а доньку довелося назвати невісткою. Для прибулих одразу ж зарізали кількох курей, почастивали вечерю і дали харчів на дорогу. Один з них, що назвався студентом Київського університету і відрізнявся від решти інтелігентними манерами, прощаючись, поцілував прабабусі руку. Інший на її побажання “йдіть, хлопці, здорові” відповів грубою лайкою.

Через кілька днів треба було приймати інших гостей – місцевому НКВД хтось доніс, що “до тої хати приходили бандерівці”. Два десятки російських солдатів, сподіваючись, що ті ще повернуться, сиділи на обійсті більше тижня, залишивши після себе стійкий перегарний дух і купи сміття.

Інший мій дід, материн батько, раз чи два, нікому нічого не пояснюючи, запрягав коней і їхав кудись сам проти ночі. Лише кілька десятиріч по тому, перед смертю зізнався, що тоді перевозив до лісу поранених вояків повстанської армії і саме це, мабуть, врятувало його родину від загибелі. Хоч з українцями ніколи не сварився, більше того, вони теж допомогли його родині уникнути страшної долі. Сім’я була першою у списку “на

розкуркулення”, себто подорож до Сибіру. Голова сільради Батенчук через вірних людей попередив, щоб на якийсь час Ходзіцькі залишили свій дім. Що й було зроблено.

Документальних свідчень взаємної жорстокості не бракує. У Польщі недавно побачила світ книга дослідника Канаса “Польські корені”, в Україні – “Трагедія Волині” Сергійчука. Напевне, буде ще чимало монографій, розвідок і книг на згадану тему. А історії, що трапилися в моїй родині, чи подібні, вам можуть розповісти в багатьох інших галицьких родинах, якщо, звичайно, побажають їх розповідати – переважно бояться, усвідомлюючи драстичність теми і неоднозначне ставлення до неї у суспільстві.

До того ж і статус вояків УПА державою досі невизначений. Тим часом, не дуже додає оптимізму назва науково-практичної конференції, яку недавно провели державний архів Тернопільської області і Тернопільське обласне об’єднання ВУТ “Просвіта” – “Польський терор на Тернопільщині в 1920-50 рр. ХХ ст”.

Один з аргументів, який називали організатори: поляки, мовляв, перші почали, піднімаючи проблему цвинтаря Орлят у Львові. Хоч як і 60 років тому, здається не надто важливим, хто перший почав. Радше те, кому може бути вигідним з’ясування стосунків на підвищених тонах з взаємними звинуваченнями. За відповіддю далеко ходити не треба – як і в 1940-х, тим, чий “яструбки” переодягалися на упівців, перш ніж розстріляти Шманьківчики чи ще десятки таких Шманьківчиків.

Все ж таки на тлі року Росії чергові українські потуги на зближення з Європою, де поляки давно виступають нашими адвокатами, дуже муляють очі спадкоємцям “яструбків”. І попіл Клааса має не так вже й мало шансів перетворитися на камінь за пазухою, яким раптом гепнуть у чужі груди. Банальна аксіома, яка, попри те, не перестає бути аксіомою.

Хто у кого попросить пробачення?

Чи мають взаємно вибачитись українці й поляки, коментують:

Левко Лук’яненко, народний депутат України

– Я не вважаю, що Україна має за що просити пробачення в Польщі. Ще в 17-му столітті Польща захопила волинські землі і

зробила їх своєю колонією, заселивши їх великою кількістю поляків. Це була імперська політика поступової асиміляції місцевого населення й знищення етносу. Минали роки, українське населення якось примирилося з поляками, і вони жили добре, без конфліктів.

Після I Світової війни польський уряд там насаджував осадників, даючи їм великі землі – знову прояв імперської політики. В 1938-му починаються польські репресії проти лемків. Однак Україна залишалася колонією і не мала можливості захищатися. В 1942-му було створено УПА, і знову ж таки - не вона почала бити поляків, а вони – українців. Не тільки сили Армії Крайової, були й окремі інші загони.

Тоді, не маючи іншого виходу, командир УПА-Північ, Клим Клячківський-Савур, дав вказівку діяти відповідно. Отже, не ми це спровокували, тому абсолютно ні за що вибачатись Україні.

Я б дуже хотів, щоб в ім'я дружніх стосунків України й Польщі поляки краще зрозуміли б нас, наше право на етнічні землі. І вони мали б вибачитись за те, що почали робити. А тоді ми готові прийняти ці вибачення, щоб будувати добрі відносини.

Я пам'ятаю слова Леха Валенси, який розумно сказав: “Без незалежної України незалежна Польща неможлива”. Бо якщо Москва проковтне Україну, то не зупиниться і потім проковтне Польщу. Польська політична еліта це добре розуміє. Але те, що відбувається нижче і чому частково потурає сама ж польська еліта, віддзеркалюється у їхніх політичних заходах, що не сприяють взаємопорозумінню.

Мойсей Фішбейн, письменник, лауреат премії ім В.Стуса:

Що таке “українські вибачення”? Що таке “польські вибачення”? Нащадки мають просити вибачення за предків? По всіх храмах – українських та польських – помолімося за душі ошуканих та убієнних. Гріхи прашурів можна спокутувати лише спільною молитвою. Помолитися, поглянути одне одному в вічі, потиснути одне одному руки і разом іти в майбуття, несучи з собою, несучи в собі любов. Наші народи, наше людство, наша планета мають єдиний порятунок, єдине спасіння: примирення.

Та повернімося до річниці волинських подій. Хтось називає конференцію “Польський терор в Україні”... Російські спецслужби роблять усе, щоб унеможливити Україні зближення з Польщею, а відтак з Європою. І комусь стало клепки опинитися в річищі стратегічної операції російських спецслужб, спрямованої на ізоляцію України від Заходу.

Якщо хтось забув, то нагадаю: “кадрові члени російської партії “ГРУша” нині мають не лише опосередкований вплив на певних українських політиків, а й очолюють управління в щонайвищих київських установах. А спробуйте-но влаштувати конференцію “Російський терор в Україні”. Дзуськи! “До Європи разом з Росією”? До Росії разом з Європою! Євроінтеграція? Косметичний євроремонт у коридорах влади! Про людські витрішки.

Перш, ніж готувати суспільство до історичної правди, треба взагалі навчитися казати правду. Нині. Щохвилини. Щомиті.

Богдан Радченко, газета “Киевский телеграф”, Киев

ВОЛЫНСКАЯ ТРАГЕДИЯ Попытки построить две независимости на одном клочке земли

К началу Второй мировой войны на Волыни сложилась весьма напряженная обстановка. И поляки, и украинцы считали Волынь своей, включая эту территорию в независимое государство, которое собирались в ближайшем будущем построить. Причем оба народа ошибочно считали, что никто не может ни оспорить вклад, сделанный им в развитие края, ни предъявить территориальные претензии. О попытках достижения хотя бы подобия взаимопонимания речь просто не шла.

Одним из главных различий между довоенными Польшей и Украиной являлось то, что первая сумела-таки выстроить свое государство, и Волынь была его полноправной частью. Польские ученые (сошлемся на них — во избежание намеков на необъективность украинских) часто сходятся на той мысли, что II Речь Посполитая уравнила в правах все населявшие ее народы, но к украинцам все же относилась как к народу “второй категории”. Причем притеснения принимали иногда уродливый характер — разрушение православных церквей и пачификации (налеты на мирное население) за короткий межвоенный период сделались привычными явлениями.

Украинские националисты военного времени были убеждены: Польша и поляки остаются важнейшим препятствием в построении в Западной Украине независимого украинского государства, все предшествующие попытки потеснить поляков

были безуспешными. Надо сказать, идея выселения последних со спорных территорий родилась вовсе не во времена Второй мировой. Лозунг “Поляки — за Сян” возник в начале века. Уже тогда среди украинских политиков блуждала идея, что два народа не могут жить рядом на одной земле.

И весной 1943 года начался активный рост партизанских подразделений украинских националистов, особенно в марте 1943 года, когда несколько тысяч украинских полицаев сбежали от немцев в лес с полным вооружением. В августе 1943 года самыми многочисленными были воинские подразделения ОУН(б). В апреле 1943 года они насчитывали 8—10 тысяч бойцов, а уже в июне того же года их число удвоилось и продолжало возрастать. Отряды Тараса Бульбы (Боровца) были второй по численности группировкой украинских партизан: в разное время они насчитывали около 4—10 тысяч бойцов. В воинских подразделениях ОУН(м) весной 1943 года было около 2—3 тысяч человек.

К лету 1943 года преимущество воинских подразделений ОУН(б) становилось все более ощутимым. Наступил процесс объединения украинских националистических отрядов. Постепенно ликвидировались другие подразделения и включались в отряды бандеровцев (причем иногда силой оружия). Заметим, само название УПА бандеровцы позаимствовали у волинских отрядов Тараса Бульбы. В конце 1943 года УПА на Волыни достигла пика своего развития и насчитывала 35—40 тысяч вооруженных бойцов.

Первые террористические акты и убийства польского населения на Волыни начались в конце 1942 года. Многие историки убеждены: они были спровоцированы немцами и большевиками. Не последнюю роль сыграли попытки польского подполья возродить польское государство на тех землях. Сначала совершались убийства отдельных лиц и польских семей, с января 1943 года такие акции обрели массовый характер, а в мае того же года начинаются массовые организованные налеты подразделений УПА на польские села и ячейки самообороны. Самая массовая акция состоялась 11 июля 1943 года, когда подразделения УПА атаковали 167 польских населенных пунктов. Сог-

ласно некоторым документам, 99 сел были полностью уничтожены.

Впрочем, есть сведения, что часть польского населения была уничтожена советскими и польскими коммунистическими партизанами, а иногда и не имеющими отношения к борьбе за независимость бандами мародеров.

Следует заметить, что, желая укрепиться на волынских землях, поляки часто совершали исключительно непопулярные, даже ненавистные для украинцев действия. Многие поляки работали в немецких администрациях, торговлю на волынских землях контролировали чиновники тоже преимущественно из поляков. Когда террористические акции обрели угрожающий размах, польское население начало искать спасение везде, где только это было возможно: убегали и к немцам, и в советские партизанские отряды, призывали на помощь Армию Крайову. Но в тот момент УПА была действительно сильнейшей на Волыни, поэтому и количество жертв с польской стороны впечатляло: ученые называют цифру в 50—60 тысяч погибших.

Необходимо отметить один любопытный нюанс. Далеко не все украинские националистические подразделения были согласны нападать на мирных жителей-поляков, убивать женщин, детей и стариков. Упомянувшийся Тарас Бульба решительно выступил против истребления поляков, внутри ОУН(б) тоже царили разногласия, известны даже случаи дезертирства и неподчинения командованию, отдававшему приказы стрелять в мирных жителей.

Митрополит Андрей Шептицкий и вовсе пришел в ужас от происходящего. Он обратился к бойцам с призывом прекратить братоубийство и издал листовку “Не убий!”. Несомненно, обращение и листовка спасли не одну тысячу поляков.

Комментарии:

Так какова же степень нашей вины, кто должен приносить извинения? Об этом говорят эксперты — участники форума, посвященного волыньским событиям.

Максим Стриха, руководитель научных программ Института открытой политики, доктор наук:

Есть такая практика — официальное принесение извинений. Поляки за операцию “Висла” принесли политическое извинение. Это было легко сделать, поскольку то были преступления уже осужденного коммунистического правительства, ситуация была более-менее очевидной: власти Польши извинялись за действия польских же властей. В украинском же случае ситуация иная, потому что преступления были действительно совершены, но представителями одного из ответвлений ООН, совершали их и простые крестьяне, доведенные до отчаяния. Да, с точки зрения простой человечности такие действия нельзя простить. Но за это не может нести ответственность ни государство, ни какая-то отдельно взятая политическая организация.

И все же извинения со стороны Украины должны быть. Это может быть моральный акт, выражение того, что мы искренне сожалеем и скорбим о жертвах.

Если честно, я как украинец не обременял бы требованиями польскую сторону. В том-то и есть мое моральное преимущество: я извинился, я сделал шаг. И не мое дело, сделает ли кто-то шаг в ответ — об этом думать не мне. Если же такого шага не последует, моральное преимущество будет у меня.

Мирослав Попович директор Института философии НАНУ, академик:

Проблему Волини нельзя обсуждать с точки зрения историка. Я вообще замечаю, что чем серьезнее берутся историки за обсуждение, тем непонятнее результат слушаний. И дело не в недостатках исторической методологии, дело в самом подходе: обсуждаемая проблема не является сугубо исторической. И если мы будем прилагать усилия только для того, чтобы выяснить причины, мы потеряем смысл обсуждения.

Я философ, а не историк, поэтому меня не интересует историческая деталь, поэтому я и обращаюсь к натуралистическим подробностям. Абстрактных разговоров не люблю еще и потому, что я уже человек пожилой, у меня есть внуки, и именно абстрактные беседы вселяют в меня страх за их судьбы. Прошу вас, господа, которые говорят, что всему есть объяснение, почитайте свидетельства очевидцев, посмотрите фотографии, и тогда у

вас отпадет охота становиться историками и не к месту вспоминать пятнадцатый век. Волынские события 1943 года нельзя ставить в один ряд с пятнадцатым или семнадцатым веком. Ведь украинцы в 43-м жили в состоянии национальной катастрофы.

Что делать украинцам сейчас? Нам необходимо просто сформулировать свое отношение к этим вещам. Я абсолютно убежден в том, что люди, которые истребляли поляков, не вспоминали о какой-то пацификации и не переживали то обстоятельство, что их, как украинцев, не приняли в университет. Это совсем другие люди, не имеющие к университету никакого отношения. Если мы изобразим историю как совокупность причин и следствий, она делается механической, а у нас так и не появится понятие ответственности. История прямолинейна только с ретроспективной точки зрения, на самом же деле я бы ее назвал волнообразной, и всюду в ней расставлены решения. Вот за конкретные решения мы и должны ответить, потому что за ними стоят конкретные люди.

Для того чтобы не резать мирных жителей, не нужно было выдумывать какие-то новые подходы или ценности, нужно было просто оставаться человеком. У многих моих знакомых взгляд на политику радикально отличается от моего, но я абсолютно убежден: никто из них не взял бы нож и не пошел бы кого-то резать.

Алексей Шевченко, журнал *“Корреспондент”*, Киев

60 ЛЕТ ТРАГЕДИИ. КТО ВИНОВАТ В РЕЗНЕ НА ВОЛЫНИ?

“Волынские события были гуманитарной катастрофой, – уверен Мирослав Попович, директор Института философии Национальной академии наук Украины. – И сегодня не нужно изобретать новые подходы или ценности, нужно просто оставаться людьми”.

События 60-летней давности на Волыни до сих пор являются камнем преткновения между украинцами и поляками. Намерение почтить память жертв на государственном уровне порождает новые споры о том, кто виноват в конфликте. Попович же считает, что следует посчитать все жертвы волынской трагедии не для предъявления взаимных счетов, а для того, чтобы такие события больше никогда не произошли.

Кто виноват?

Украино-польское вооруженное противостояние развернулось в 1943-44 годах между подразделениями Украинской повстанческой армии (УПА) и польской Армии Крайовой на оккупированных немцами территориях Волыни и Восточной Галичины. В результате конфликта погибли десятки тысяч мирных жителей, причем с обеих сторон. На долгие годы в сознании поляков укрепился образ украинца-“резуна”. А стереотип поляка-убийцы прочно вошел в сознание многих украинцев Волыни.

Поляки возлагают вину за развязывание этого конфликта на радикальное крыло Организации украинских националистов (ОУН), идеологом которого был Степан Бандера. Некоторые польские историки называют события на Волыни геноцидом, указывая, что польских жертв конфликта было в несколько раз больше.

Украинские историки считают, что изначально действия ОУН и УПА были оправданы национальными интересами. Однако позже конфликт перерос в неконтролируемое истребление украинских и польских сел.

По мнению польского историка Анджея Фришке, годовщина волинских событий может стать важным поворотным пунктом в развитии украинско-польского диалога. “Ведь еще в 1972 году известные диссиденты Яцек Куронь и Адам Михник писали о том, что нужно бороться с ксенофобией в своем народе”, – напоминает он.

Фришке утверждает, что проблема украинско-польских отношений присутствует в польской политике еще с послевоенных времен. “На протяжении советского периода про украинское освободительное движение просто нельзя было писать хорошо, – говорит историк. – А УПА представлялась исключительно как фашистская сила, сотрудник нацистов. С этим стереотипом трудно бороться”.

“Ксенофобские настроения есть и в Украине, но они скорее маргинальные, чем господствующие”, – утверждает Максим Стриха, руководитель научных программ Института открытой политики. По его мнению, некий комплекс ущемленной национальной гордости присутствует у галичан и волянян, но если бы не внимание польского правительства к теме волинских событий, она вряд ли возникла бы в этом году.

Роль государства в конфликте

Еще 13 февраля этого года президенты Украины и Польши во время встречи в Гуте Ивано-Франковской области договорились совместно почтить память жертв волинской трагедии.

Год назад Александр Квасьневский, президент Польши, попросил прощения у жертв акции Висла, в результате которой в 1947 году на северо-западные земли Польши насильно пересе-

лили около 150 тысяч украинцев. Теперь, похоже, поляки ждут ответного хода от украинского Президента Леонида Кучмы.

Однако некоторые политики в Украине категорически отрицают саму возможность признания вины за волынские события. По мнению депутата Василия Червония, члена фракции Наша Украина, действия ОУН-УПА в 1943-44 годах нельзя назвать преступными: “Поляки пришли на Волынь как оккупанты, а УПА боролась на своей земле, за свои права”. Он считает, что извиниться за невинные жертвы должны поляки, а какие-либо извинения с украинской стороны не улучшат, а лишь осложнят украинско-польские отношения. Такой же позиции придерживаются лидеры УНА-УНСО, которые пикетировали польское консульство во Львове в начале марта этого года.

Тем не менее участники Украинско-польского экспертно-журналистского форума “События на Волини: как жить с этим грузом?”, который прошел 11-12 апреля в Остроге, говорят об опасности использования трагедии в интересах политики.

“Я думаю, что ситуация требует не политической, а моральной реакции, – утверждает Стриха. – А правительство Украины вряд ли имеет право оперировать понятием “мораль”. Тем более что оно не пользуется доверием общественности. Таким образом, политические заявления могут быть превратно восприняты украинским социумом”. Отдельной проблемой, по мнению Стрихи, является то, что в Украине отсутствует государственная политика относительно событий на Волини.

Андрей Павлишин, историк и журналист, уверен, что предотвратить использование трагедии в политических целях должна общественность. “Люди, которые были очевидцами тех событий – уже старики, – подчеркивает Андрей Павлишин, историк и журналист. – Для них это последняя возможность вспомнить про события 1943-44 годов, помянуть жертв конфликта. Давайте относиться к их боли, к их ранам с уважением”.

Украинское общество должно высказать свое отношение к волыньским событиям, считает Мирослав Попович. Он не сомневается, что изменение имиджа Украины в глазах рядового поляка – одна из главных задач сегодняшнего дня. “Дорогу друг к другу можно прокладывать по-разному. Если невозможно

принять свое прошлое и посмотреть правде в глаза, жизнь становится невыносимой”.

“В отношении волинских событий не должно быть двух правд – польской и украинской, – добавляет Марек Зюлковски, посол Польши в Украине. – Истина бывает только одна”. Смогут ли украинцы и поляки постичь ее?

Кровавый июль 43-го

Украинские и польские историки имеют собственные взгляды на причины того, что произошло на оккупированной немцами Волыни в 1943-44 годах. Во многом эти причины сходны: обе стороны имели претензии на одни и те же земли, польская политика в отношении украинцев способствовала разжиганию межнациональной розни, немецкие оккупационные власти и советская пропагандистская машина всячески подстегивали антагонизм между украинцами и поляками.

До начала Второй мировой войны Волынь входила в состав Речи Посполитой. Украинцев здесь считали людьми второго сорта. Польские власти старались ассимилировать их, уничтожали украинские церкви, проводили политику “пацификации” (официальное название массовых репрессий против украинцев в 1930 году).

Польское руководство не сомневалось в том, что после Второй мировой войны Волынь должна принадлежать Польше. Позиция украинцев, которые считали эти земли исконно своими, не принималась во внимание. Такое отношение противоречило украинским планам, в том числе планам ОУН-УПА, которые подпольно действовали в тылу у немцев, и стремились к построению независимой Украины. Особенно сильным их влияние было как раз на Волыни. Их целью было построение независимого украинского государства.

Одной из главных локальных причин конфликта было то, что поляки на Волыни (всего 15% населения) проникали в немецкий оккупационный аппарат (комиссариаты, полицию, банки, лесничества) для сохранения влияния на этих территориях.

18 мая 1943 года руководство ОУН издало листовку с требованием к полякам повлиять на своих соотечественников, ко-

торые сотрудничают с немцами. В противном случае их ждала карательная акция. Позже появился ультиматум, в котором полякам на протяжении 48 часов предлагалось покинуть украинские земли. Армия Крайова (АК) – подпольное польское вооруженное формирование – издала контрприказ: не оставлять украинских земель.

Достоверно неизвестно, когда и кем именно был отдан приказ о начале антипольской акции – так это событие называлось в документах ОУН. Однако наибольшего апогея акция достигла летом 1943 года. 11-13 июля было уничтожено 99 (по другим данным – до 150) польских сел.

Поляки организовывали отряды самообороны. Многие убегали в города, под защиту немцев, или в леса – к красным партизанам. Польские отряды самообороны и подразделения АК совершали ответные акции, уничтожали украинские села.

Конфликт перерос в межнациональную бойню – с обеих сторон подавляющее большинство жертв было именно среди мирного населения. Противники не щадили ни детей, ни женщин, ни стариков.

В начале 1944 года антипольская акция перекинулась и на Восточную Галичину. А приказ об окончании акции, которым завершился межнациональный конфликт, руководство УПА издало в сентябре 1944 года.

Точных данных о жертвах с обеих сторон не существует. В разных трудах можно встретить упоминания о 15-80 тысячах погибших поляков и 12-100 тысячах украинцев. Однако чаще всего фигурируют такие официальные данные: 60-80 тысяч поляков и 15-20 тысяч украинцев.

“В то время конфликта между подпольными военизированными формированиями украинцев и поляков избежать было невозможно, – считает польский историк Гжегож Мотыка. – Но ничем нельзя оправдать такое количество жертв среди мирного населения”.

Комментарии

“Совесть Украины должна быть очищена – только таким образом мы придем к взаимопониманию.”

Мирослав Попович, директор Института философии
Национальной академии наук Украины

“Важно, чтобы почтение этой годовщины стало значительным шагом к преодолению разногласий в понимании украинцами и поляками общей истории”.

Общее заявление Леонида Кучмы, Президента Украины,
и Александра Квасьневского, президента Польши,
относительно 60-й годовщины событий 1943-1944 годов на Волыни.

“Какая бы горькая не была правда о нашем прошлом, она не должна повредить отношениям между нашими странами и народами. Преступления против человечества не могут быть оправданы никакими аргументами.”

Леонид Кучма, Президент Украины.

Антон Борковський, газета "Поступ", Львів

ПОЄДНАННЯ У СКОРБОТІ

Селище Павлівка, колись Порицьк, було обрано для зустрічі не випадково: 11 липня 1943 там було скоєно нечуваний злочин — під час недільної відправи в храмі Божому, було винищено близько 200 католиків латинського обряду, переважно поляків. До костелу вдерлися люди, які відкрили стрілянину, а потім, поклавши на соломі артилерійські снаряди, підпалили споруду. Врятувалося кілька осіб. Щоправда, число вбитих потребує деякого уточнення, проте жадливості злочину це не зменшує.

Дехто нагадає, що горіли не лише костели, але й церкви, а православні зазнали мордувань і на Волині, і на всій Західній Україні та Східній Польщі, де палав вогонь кривавого змагання. Проте трагедія волинських сіл — це окрема жадлива сторінка, яку так просто не скинеш з терезів правди і кривди поляків та українців. Те, що замовчувалося за советів, нарешті було офіційно вшановано. Безперечно, лише констатації трагедії недостатньо, а взаємними препросинами не повернеш вбитих. Проте національна гідність може проявитися лише у вибаченні, і ніколи у спазматичному підрахункові заподіяного колись.

Організація

Якщо власне жалобні церемонії знаходилися у руках влади церковної, то організація решти перебувала під орудою всіляких служб безпеки, над якими верховодила Служба президент-

ської охорони. Особливих нарікань на безпеку з боку президентів нібито не було, ексцеси, якщо й були, то не доходили до оточеного цвинтаря. Хоча інколи закрадався сумнів, чи все це не було влаштовано лише задля того, аби силові відомства змогли продемонструвати свою бадьору боєздатність.

Цвинтар, який розташований на краю села, був оточений неймовірною кількістю співробітників різних підрозділів. З них же і складалася “масовка”, яка організованими колонами прокрокувала із однотипними “першотравневими” транспарантами з невибагливими текстами, що всіляко схвалювали всі починання на ниві польсько-української дружби і пророчили світле(?) майбутнє двом братнім народам. Щоправда, звиклу совєтсько-київську ідилію дещо порушували члени СНПУ, проте виявити незгоду на контрольованій території не могли.

Асфальт було покладено нещодавно, кавалки дерну аналогічно. Апогей підготовки почався, як ведеться у постсовку, за днів чотири до початку. Щоправда, були навіть біотуалети та безкоштовна їжа — горохова чи то каша, чи то зупа. Але доступ до води та ятки з продуктами були за щільним кордоном охоронців.

Сонце припікало несамовито, а захист від нього передбачався виключно для осіб, які є гарантами конституцій, та для членів їхніх команд, тому решта засмагала, ризикуючи одержати сонячний удар. І якби не польські скавти, себто пластуни (велике їм сп’ясибі), які не відомо де брали воду, то могли би бути неприємні випадки.

Що не могло не тішити, так це толерантність охорони щодо преси. Щоправда, перетин перших контрольних застав тривав довше, ніж треба, бо запускали організовані колони усміхненого “місцевого” населення з кодовою назвою “лісники”. Поки преса невиправдано довго чекала, “лісники” в цивільному займали рубежі, з яких вони мали випромінювати щастя та невідомий інтерес до процедури, помахуючи вищезгаданими транспарантами та українськими прапорами.

Вшанування

Святу літургію відправляло католицьке духовенство, серед якого був і глава католиків східного обряду кардинал Любомир

Гузар. Зі вступним словом звернувся кардинал Мар'ян Яворський, наголосивши, що крім вшанування загиблих, метою є поєднання у правді народів України і Польщі. Було зачитано звернення Святішого Отця, Папи Римського Івана Павла II. Це звернення "Поступ" опублікував у числі від 10 липня.

Над посвяченим католицьким цвинтарем Павлівки линули слова польового єпископа Війська Польського отця Славоя Лешека Глудзя: "...Тільки зустріч з правдою, навіть з трагічною, може стати підставою для побудови кращого майбутнього, до відкриття навзаєм сердець. Настав час стати перед цією правдою, не перекручувати її, як інколи це має місце, а застосувати до неї єдину міру, гідну християн і послідовників Христа. Міру примирення. Міру простягнутої в братерському жесті руки і відкритого серця.

Для того, щоб так сталося, ми, поляки, і Ви, брати українці, повинні розпочати спільну працю, докласти спільних зусиль, щоб зберегти і зміцнити пам'ять про той трагічний епізод нашої історії. Здійснити це в ім'я справедливості і надолуження тисячам мучеників Волині [...]

Ця подія в Павлівці, якої ми свідки, є важливим свідченням наших нових взаємостосунків, які формуються в душі приязної єдності. Українсько-польська приязнь — це єдиний шанс, шанс для нашого сусідства [...]

Також і ми, прибулі з Польщі, стаємо коло цих намогильних хрестів і молимося за трагічно померлих жителів Порицька і околиць. Молимося за жертви каїнового злочину на Волині. Молимося також за Боже вибачення і милосердя для тих, хто його вчинив, щоб та жертва, та смерть стількох невинних людей, принесла плоди благодаті, прощення, братерства і любові. Молимося також за це, щоб про ті історичні події зберігалася пам'ять, — не для того, щоб ділити і ярити, а для того, щоб через подолання лихого минулого, через усвідомлення вчиненого зла, через визнання провин підготувати ґрунт під засів надії. Яку приносить Христос [...]

За декілька хвилин від Господнього престолу Ви почуєте заклик обмінятися знаком миру. Обміняйтеся ним біля цієї могили, над цією могилою, в ім'я цієї могили. І знесімо цей Божий мир незалежній Україні і незалежній Польщі".

Наслідки промов

Якщо з польського боку делегація була чимала, то українська взагалі не була сформована. Лишається тільки здогадуватися чому. Відповідно, через аналогічні причини не було прямої трансляції з місця подій. Промова Кучми, на щире переконання присутніх, була написана Василем Базівим, бо містила стару добру поетику: “Засипаючи шанці буремного минулого, нам належить зводити bastiони світлого майбутнього”.

Промови президентів, безперечно, були адресовані різним народам і складалося враження, ніби вони сподівалися, що зміст заяв до правацької преси не потрапить. Говорячи про потребу поєднатись над могилами, наголошували на різних речах. У своїй промові Квасьневський чітко назвав винуватців “злочину”, покладаючи тягар провини за Волинь на представників націоналістично-визвольних інституцій українців, а Кучма розглядав волинську трагедію виключно у контексті польсько-українського протистояння II Світової війни. Відповідь польської правиці на вшанування не забарилася : вже після прямої телетрансляції поляки відчували себе ошуканими, мовляв, Кучма не вибачився і не засудив злочинців. Польська преса та телевізія зарясніли звинуваченнями на кшталт, що констатація злочину не є вибаченнями за нього. Щоправда, були і протилежні відозви, мовляв, нарешті вдалося полякам та українцям поєднатись, а промова Кучми містить і осуд злочинців, і перепросити за гріхи минулого, з визнанням того, що від адресних звинувачень Кучма втримався, покладаючи провини на “екстремістськи налаштованих діячів, які перебували у складі національно-визвольних рухів обох народів”.

Галина Левицька, газета "За вільну Україну", Київ - Львів

ПОЛЯКИ ГАНЬБУ ЗА ЄДВАБНЕ ХОЧУТЬ ЗАХОВАТИ ЗА ВОЛИНСЬКІ ПОДІЇ?

Саме до такого висновку приводять репортажі про вшанування жертв волинської трагедії шістдесятирічної давнини, яке відбулося 11 липня поточного року, які показувалися у всіх новинах на усіх доступних у Києві телеканалах.

Про підготовку до відзначення цієї дати вже багато було сказано і написано. І багато питань залишається без відповіді. Одне із них, чому польська сторона відзначала 50-у та 55-у річницю трагедії тихою молитвою, а 60-й було надано глибокого політичного забарвлення? Одні вбачали у цьому чинник впливу Москви (після заяви комуністів з приводу трагедії у мене немає сумнівів, що він був чималим). Інші вбачали намагання політиків відвернути увагу суспільства від непростих політичних та економічних проблем, які нині переживає Польща.

Оскільки у нас переважна більшість преси і телебачення зациклена на Москву, тому мало хто навіть із політиків регулярно стежить, що відбувається у нашого західного стратегічного партнера. А там 10 липня минулого року президент Польщі Квасневський під тиском внутрішніх та зовнішніх чинників змушений був просити вибачення як перед єврейською спільнотою Польщі, так і перед світовим єврейством за те, що 10 липня 1942 року у містечку Єдвабне (північно-східна частина Польщі) при не до кінця ще з'ясованих обставинах було вбите усе єврейське населення містечка то околиць. По світу почав поширюватися непривабливий образ поляка-різуна.

Як можна позбутися цього образу? Звичайно “переадресувати” його комусь іншому. І коли у Польщі та навколо Польщі почала розкручуватися справа єврейської різанини у Єдвабному, то відразу польські шовіністично-націоналістичні кола, а за ними і влада, розпочали активну підготовку до роздмухування подій на Волині в 1943 році.

Звичайно, що українська урядова сторона була в цьому питанні пасивна, про що нині говорять і політики (зокрема, Леонід Кравчук), і історики. Лише за допомогою ентузіастів з Волині і національно-свідомих істориків вдалося дещо опублікувати із матеріалів, які мали безпосереднє відношення до тих трагічних подій. Однак у Варшаві до голосу Києва з приводу трагедії ставилися дуже скептично. І коли після закликів Папи Римського до взаємного поєднання, після сказаних у Києві слів президента Інституту національної пам'яті професора Леона Кереси, про потребу поєднання, прокурор цього Інституту по головних каналах польського телебачення кидає у бік української сторони страшні слова звинувачення, то у мене немає сумнівів, що розкручуванням справи про події на Волині 11 липня перекривається 10 липня — день, який увійшов до сучасної польської історії як їхня ганебна сторінка.

Польську політичну еліту навіть не задовольнила спільна парламентська заява, яка багатьма (і політиками, і рядовими громадянами) в Україні була сприйнята як принизливий для українців компроміс. Вони очікували, що все ж таки на рівні Президента України будуть виголошені слова вибачення. Маршалек польського Сейму пан Боровські, коментуючи в головних польських новинах прийняту Верховною Радою заяву, заявив, що вперше українці визнали, що вони мордували поляків.

І, звичайно, що про ніяке примирення пан Боровські і не заїкнувся. В цій ситуації вся увага польського націоналістично-шовіністичного люду була прикута до села Павлівка, де є поховання жертв трагічних подій на Волині в роки Другої світової війни. Там президенти України і Польщі виголосили заяви “Про примирення в 60-у річницю трагічних подій на Волині”.

Глави держав зазначили, що поділяють біль сімей жертв і вважають за необхідне продовжити спільний пошук історичної

істини про трагедії на Волині і публічно морально засудити виконавців злочинів проти українського і польського народів.

Л. Кучма і А. Квасневський “рішуче і однозначно” засудили дії, які призвели до злочинів і вигнання українського і польського цивільного населення під час Другої світової війни. Вони висловили переконання, що “жодна ідеологія, жодні політичні інтереси і порахунки за образи, які виникли в попередні десятиріччя, не можуть бути виправданням злочинів, застосування принципу колективної відповідальності, а також помсти у відносинах між народами”.

У заяві з українського боку не були названі формування, які знищували українське населення, зокрема Армія як Крайова, так і Людова. Президент Польщі відверто заявив, що частина УПА знищували польське населення і це не може бути оправданням в боротьбі за незалежну Україну.

Така заява Президента Польщі є виявом глибокої тенденційності. Адже ж коли політик найвищого рівня говорить про певні факти мовою припущень та емоцій, то це не найкраще свідчить про цього політика. І хоч польські історики намагаються покласти вину за волинську трагедію на УПА, живий свідок тих подій, останній командир Української повстанської армії Василь Кук, який на той час був членом проводу ОУН, твердить, що ніхто з проводу ОУН не давав ніяких наказів про які-небудь антипольські акції. За його словами, нині ще належить з'ясувати, хто насправді кинув сірник, від якого розгорнулося страшне полум'я.

Президент українського пен-клубу Євген Сверстюк каже, що у час волинської трагедії йому було 13 років і він ці трагічні події сприймав устами дорослих. А дорослі, які на той час були дуже релігійними і патріотами (практично з кожної хати хтось був у загонах УПА) були шоковані нападами на польські села та садиби й постійно заявляли: “Наші цього не могли зробити”. Вони пробували зрозуміти, хто міг кинути “сірник”, що розгорівся полум'ям страшною трагедії. Нинішні українські історики пробують знайти відповідь на це питання.

Заступник директора Інституту історії України Національної академії України, член робочої групи з відзначення роковин волинської трагедії професор Станіслав Кульчицький з приво-

ду цього сказав, що тоді, у 1943 році анархії на окупованих Німеччиною територіях добивалися радянські партизани, які саме у той час вели так звану війну на рейках. Це було літо 1943 року, коли розросталася Курська битва і їм треба було порушити усі комунікації німців. Багато сторінок цієї трагічної історії розкриються лиш тоді, коли Москва розкриє свої архіви для українських та польських істориків, твердить український історик.

Однак Президент Польщі не хотів чекати, коли це станеться, не хотів прислухатися до голосу українських мислителів. Він піддався кон'юктурі і кинув звинувачення на УПА, відкинувши таким чином на не один рік питання суспільного примирення в Україні.

І саме на ці слова польського президента, адресовані проти УПА, був зроблений акцент в головних новинах польського телебачення. Дуже жаль, що польські телеведучі аж тряслися від злості, що з українського боку не пролунало одностороннього вибачення, а тільки співчуття за жертви, які мали місце на Волині.

Президенти також підтримали заклик Папи Римського Івана Павла II до українського і польського народів, який наголосив: "Настав час звільнитися від болючого минулого! Нехай прощення, дароване і отримане, розвинеться як цілющий єлей в кожному серці. Нехай завдяки очищенню історичної пам'яті всі будуть готові поставити вище те, що об'єднує, а не те, що роз'єднує, щоб спільно будувати майбутнє на взаємній повазі, на братній співпраці та істинній солідарності".

На жаль, події у Польщі, які відбулися 12 та 13 липня, показали, що у Варшаві далеко не усі чують слова Папи Івана Павла II (з українськими коренями), хоч усі вдають, що їх уважно слухають. До них належить також міністр закордонних справ Польщі Влодзімеж Цімошевіч, який у цій справі емоції ставить вище раціонального підходу, про що він днями черговий раз засвідчив, виступаючи з сеймової трибуни.

І хоч хід подій у Павливці 11 липня залишив багато незадоволених як з українського, так і з польського боку, президенти України й Польщі переконані, що взаємне пробачення всіх трагічних подій історії буде першим кроком до повного примирен-

ня молодих поколінь українців і поляків. “Ми не можемо ні змінити цієї історії, ні відкидати її, не можемо її ні замовчати, ні виправдати, навпаки, ми повинні знайти в собі відвагу прийняти правду, щоб злочин назвати злочином, оскільки лише на повазі до правди можна будувати майбутнє”, – заявили Кучма і Кваснівський.

Поблизу села Павлівка на Волині, де зустрічалися президенти України та Польщі, було затримано активістів молодіжних організацій. Саме у ці дні на Волині проходив історико-краєзнавчий мандрівний молодіжний табір „Прощання-2003”, метою якого був збір свідчень про події Волинської трагедії 1943 року. У таборі було 120 осіб, які були поділені на чотири групи для збору інформації. Місцева влада перестрахувалася, і молодь змушена була зібрати свої намети і перебазуватися в інше визначене для них місце.

Богдан Олексюк, газета “Українське слово”, Волинь

НАЦІОНАЛІЗМ – ДЕМОКРАТИЧНИЙ, ЧИ ТЕРОРИСТИЧНИЙ?

В контексті підготовки до відзначення річниці трагічних подій на Волині у 1943 році виник ряд питань, на які кожен з нас має дати собі чесну відповідь. Окремі з них постараюся сформулювати у цій статті.

Ось і минула кульмінаційна дата 11-12 липня. Часто можна було почути запитання: а що далі? Це “далі” залежить від вибору українців і поляків, від слів, які прозвучали і ще прозвучать в ці дні з обох сторін. Історія з ухваленням українсько-польської парламентської заяви про 60-річчя Волинської трагедії, за словами Максима Стріхи, часом сягала шекспірівської напруги. Але український парламент склав “тест на європейскість”. В селі Павлівка президенти України і Польщі виголосили промови і відкрили пам’ятник. Цікаво, а якби там не було вжито жорстких заходів безпеки, невже, як попереджував кореспондент газети “Голос України” Володимир Королюк, місцеві жителі з косами пішли б на гостей-поляків? Яюсь в таке не віриться.

А віриться, що далі будемо творити нову історію, побудовану на єднанні, до чого і закликав українців та поляків у своєму листі Папа Іван Павло II. Далі історики матимуть кілька років напруженої роботи з нещодавно відкритими архівами. Їхні дослідження, мабуть, заставлять переглянути не один як польський, так і український, чи то пак ще радянський стереотип. В чому думки польських і українських істориків можуть зйтися, а у чому ні? Щодо фактів вони, звичайно, дійдуть згоди швидко, а

ось щодо оцінок, то тут те, що справедливо для однієї сторони, є несправедливим для іншої.

Вже сьогодні факти беззаперечно свідчать про масову загибель в 1942-1944рр. польських і українських мирних родин. Та все ж багато як поляків, так і українців намагаються заперечити ці злочини, або виправдати їх. Член Київської міської ОУН Віктор Радіонов не розуміє, про яку провину може йтися, коли ми, як господарі на своїй землі, боролися за незалежність (УС, ч.28). Чи варто пояснювати, що кожне життя – це окремий Всесвіт? Говорити про вбиті і ненароджені таланти, радощі і біль? Що ми хочемо виправдати? Очищення українських земель від польського населення шляхом жорстокого вбивства цивільного населення – жінок, дітей і старих? І це називається “священна боротьба за незалежність”? Якщо так, то скажімо про це глосно цілому світові! Але ж ні, ми починаємо говорити про власні жертви...

Про українські жертви в тій польсько-українській війні я багато разів розповідав полякам, ще починаючи з 1991 року. Вони ж не хотіли мені вірити, бо їхня пропаганда працювала не гірше за нашу, точніше радянську. Сьогодні вже можна говорити, що позитивним наслідком кампанії з відзначення 60-ліття Волинської трагедії стало просвітництво по обидва боки кордону. Тоді як в Україні широка громадськість довідалася про існування такої проблемної сторінки історії, у Польщі дізналися про те, що жакливі жертви були також і з українського боку. А це значить, що й поведінка АК була не такою вже кришталево-шляхетною, як її досі там змальовували.

Сьогодні викликає сумніви щирість і далекоглядність українських політиків, які звикли керуватися кон'юктурними засадами. Як сказав у одному з інтерв'ю верховний архієпископ УГКЦ Любомир Гузар, “є багато пустих політиканів, які вважають, що бути українцем – це значить бути проти поляків. Цим вичерпується вся їхня національна свідомість”.

Вичерпується також і їхня далекоглядність, бо ж очевидно, що в стратегічній перспективі Україна може бути або з Європою, або з Росією. І розпалювання сьогодні антипольських настроїв є не менш вигідне російському імперіалізму, ніж шістьдесят років тому.

Але сьогодні йдеться, насамперед, не про поляків, а про нас, про нашу самосвідомість. Виправдовуючи злочини минулого, ми беремо на себе відповідальність за їхнє можливе повторення в майбутньому. Засуджуючи помилки власної історії, ми зарікаємося перед світом чинити подібне. Чи можемо ми говорити про приєднання до Європи, виправдовуючи етнічні чистки? Звичайно ні.

Будьмо ж чесними перед собою. А щодо оцінок... Один відомий політик сказав: "Різали поляків і добре робили!" А як же примирення і поєднання, не кажучи вже про національний інтерес? До слова, згаданого вище В.Радіонова дратує поняття "сучасний національний інтерес". Справді, можливе й інше розуміння національного інтересу, яке по-польськи називається "рація стану". Якщо цей інтерес держави вимагає, то жоден злочин не оцінюється як злочин і жодна брехня вже не є брехнею. Чи саме так це поняття і розуміє В.Радіонов?

Натомість ми вживаємо поняття "сучасний національний інтерес" в розумінні найвищого інтересу нації в сучасній політичній і економічній ситуації. А ситуація не так вже й змінилася за останні століття. Ми мусили і мусимо шукати союзників, і маємо той самий вибір: Північний Схід, Захід і Мусульманський Південь. Ага, ще можна від всіх них відгородитися і жити по-своєму. Але сьогодні, в добу глобалізації, так може ризикувати тільки вже надто хвора нація. Отже, ми бачимо сучасний національний інтерес України в її інтеграції в структури НАТО і ЄС. Очевидно, для цього вона має стати достойним партнером – стабільною демократичною державою із здоровою ринковою економікою.

Сподіваюся, що таке розуміння в цілому співпадає з ідеологією ОУН. Але тоді постає наступне питання: чому Організація залишається на маргінесі політичного життя в Україні? Звертаючи погляд в історію, ми бачимо, що ОУН виросла на ґрунті радикалізму. "Відкидаючи демократичні цінності, Організація звернулася до ідеології інтегрального націоналізму, ... яка вважала суверенітет нації абсолютною цінністю. Націоналісти сповідували культ боротьби, самопожертви, героїзму та колективізму, що ставив націю над індивідом, а також культ "сильної особистості", – пише Олександр Карпець в газеті "День". – Дії

ОУН, які часто були спрямовані на ескалацію розбрату – вбивство поборників нормалізації україно-польських відносин: польського діяча Тадеуша Голувка та українського педагога Івана Бабія, – засуджували багато українців. Втім, поляки організовували збройні угруповання та відповідали тим же. Врешті-решт поляки та українці постраждали від власної деструктивності”, – пише О.Карпець і наводить відомі слова Еріха Фромма “Етичні принципи вищі за існування нації”.

Сьогодні цей принцип – пріоритету особистості – є загальноприйнятим в демократичних суспільствах. Натомість принцип колективної відповідальності, який застосовувався і українцями і поляками в 40-х роках і який виправдовує В.Радіонов, властивий первісно-общинному ладові. Це була, так звана, регресія в минуле. Тож, якщо сьогодні для нас національним інтересом є розбудова демократичної української держави, то мусимо пройти очищення болючою правдою. Якщо ж ми маємо на меті збудувати закриту тоталітарну державу, то можемо виправдовувати ідеологію інтегрального націоналізму і діяти тими ж методами, тільки тепер це називається – етнічні чистки і тероризм.

18 червня у стінах посольства Республіки Польща в Україні відкрилася виставка “Поляки – українці 1939-1947”, вже сама назва якої говорить про її об’єктивність, адже взято широкий проміжок часу, що включає трагедію як польського, так і українського народів. Під час відкриття відбулася важлива дискусія польських і українських істориків та ветеранів. З українського боку мені особливо запам’яталися виступи Євгена Сверстюка і полковника УПА Василя Кука. “Стихія християнства все ж таки переважала над стихією націоналізму”, – переконаний Євген Сверстюк. Згадуючи ті роки на Волині, він підкреслив, що в місцевих українців не було зла до поляків. Люди не розуміли, хто вчинив перші напади на поляків і засуджували ці злочинні акції. Сьогодні, на думку Євгена Сверстюка, потрібно знайти правду і говорити її вголос. На могилах же потрібні не порохунки, а лише молитва.

Полковник Кук нагадав про спільні акції УПА і АК, як, наприклад, звільнення в’язнів у Холмі в 1944 році. Василь Кук зазначив, що УПА була багатонаціональною армією і там не було

й не могло бути національної ненависті. Знищення польського населення засуджувалося керівництвом УПА, – сказав полковник Кук, – і жодного такого рішення не було, – переконаний він.

На відкриття виставки було запрошено багато журналістів, тижневик “УС” представляв редактор Євген Петренко. Однак на шпальтах тижневика з’явилася тільки стаття шановного Богдана Червака (УС, ч.26), в якій він критикує виставку, хоч і судить про неї лише з буклету. Подана в статті цитата про антипольську акцію УПА – вирвана з контексту задля демонстрації переконань автора. Адже вже наступний абзац звучить так: “У відповідь поляки неодноразово вдавалися до відплатних дій, під час яких гинуло українське цивільне населення. У березні 1944р. під час таких акцій знищено кількадесят сіл”. Чому ж автор не навів цих слів? Чому він так прагне довести, ніби битва за Волинь триває?

Та досить запитань. На моє переконання, ОУН варто оосучаснити свою ідеологію, виходячи з нинішніх потреб нації. При всій повазі до героїв національно-визвольної боротьби, ОУН сьогодні має дивитися в майбутнє. Тільки тоді вона матиме шанс стати справді впливовою силою в українському суспільстві.

На закінчення хотів би навести слова з книги Івана Дзюби “Пастка. Тридцять років зі Сталіним. П’ятдесят років без Сталіна”: “Нам потрібна чесна національна самокритика. Національна самокритика завжди була і буде не тільки зворотнім боком національного поступу, але – що особливо важливо – і його єдино міцним фундаментом, єдиною гарантією морального здоров’я і справжності такого поступу”.

Людмила Пустельник, газета "Молодий Буковинець", Чернівці

МОДЕЛІ ВИСВІТЛЕННЯ ВОЛИНСЬКОЇ ТРАГЕДІЇ В ДРУКОВАНИХ ЗМІ

Моніторинг вітчизняної державної та опозиційної преси вкотре підтверджує: історія вчить, що вона нічому не вчить. В тому числі й історія конфліктології на газетних шпальтах. Опозиційні видання, які прийнято вважати більш об'єктивними бо- дай тому, що не відчувають щоденного тиску офіційної цензури, тим не менш цілком солідарні з державними у спільній для обох тенденційності. Надто, коли йдеться про "чужих", які ображають "наших". Щоправда, цей поділ теж доволі умовний, як засвідчила тема Волинської трагедії в друкованих ЗМІ.

Аналіз сучасних мас-медіа перетворює у міф гасло про обов'язковість їхньої незаангажованості у висвітленні конфлікту. Йдеться не лише про українські ЗМІ, що традиційно контролюються або перебувають у сфері впливу влади чи політичних сил. Тенденційність у висвітленні конфліктів, в тому числі етнічних, спостерігається і в елітній американській пресі, як свідчить дослідження Дебори Гернер та Філіпа Шрода "Наслідки висвітлення ЗМІ для оцінювання кризи і її раннього попередження на Близькому Сході", і в більш наближених, ніж вітчизняні, до стандартів західної журналістики східно-європейських виданнях. Зокрема, "Медіа-моніторинг югославської преси" (www.mediacenter.org.yu) та стаття Ерана Френкеля "Македонія : чи можуть ЗМІ спровокувати мир?" (www.fair.org) вказують на те, що упередженість медіа у висвітленні конфліктів мо-

жна вважати традиційним явищем не лише в Україні. Однак, і за кордоном, і в нашій країні друковані ЗМІ належать до тих, яким вірять.

Згідно з підсумками опитувань громадян, оприлюднених Центром політичних та економічних досліджень ім О. Разумкова (www.uscps.com.ua) в березні 2003, серед медіа, яким довіряють найбільше, названі вітчизняні, до них належать і загальнонаціональні друковані. Саме вони, як свідчать результати дослідження “Політичні позиції та прогнози: громадська думка в Україні 2002” (автор — Ракеш Шарма, Міжнародна Фундація виборчих систем, (IFES)), є основними джерелами відомостей про політичні події в Україні (47%). Ці дані співвідносні з підсумками моніторингу Всеукраїнських опозиційних та державних газет, що був проведений автором з 1 лютого по 31 серпня 2003 року — період активного обговорення в пресі 60-х роковин етнічних польсько-українських чисток, більше відомих як Волинська трагедія.

Висвітлення конфліктів у протилежних за спектром політичних поглядів друкованих ЗМІ — загальноукраїнські державні і опозиційні — було обране для моніторингу з наступних міркувань. Саме ці групи видань, як засвідчують дані опитування 246 читачів газети “Слово Просвіти”* належать до тих, які читають найбільше — 76 респондентів висловилися на користь державних видань, 128 — опозиційних, 42 — іншої періодики. На запитання “яким виданням ви довіряєте?” 169 читачів відповіли “опозиційним”, 77 — “державним”.

Було здійснено моніторинг найбільш тиражних загальнонаціональних газет правої опозиції: “Україна молода”, “Українське слово”, “Шлях перемоги” та державних: “Голос України”, “Урядовий кур’єр”, “День” (Формально це видання не належить до державних, але є визнаним виразником офіційної точки зору). Порівняльний аналіз висвітлення Волинської трагедії визначає спільні тенденції для обох груп видань: упередженість по відношенню до політичних суперників; односторонність або надання інформації лише з одного джерела; підміна журналістського матеріалу офіційною версією події; у низці випадків знакові конфлікти привертають дуже незначну увагу преси або не висвітлюються взагалі. Аналіз публікацій у згаданих виданнях

дозволяє виділити наступні моделі висвітлення конфлікту: 1) загальна характеристика і аналіз конфлікту, позбавлені оціночних суджень; 2) оцінка учасників конфлікту з паралельним формуванням негативного іміджу одного з них; 3) презентація конфлікту від імені його учасника; 4) переведення конфлікту у русло дискусії.

Частота використання моделей 2, 3 може слугувати індикатором упередженості медіа у висвітленні конфліктів, 1, 4 — як показник збалансованого аналізу. Співвідношення цифр в згаданих групах не може вважатися показником більшої чи меншої необ'єктивності однієї із них, оскільки періодичність виходу моніторених ЗМІ різна — “Україна молода”, “Голос України”, “День” — щоденні ЗМІ, “Українське слово”, “Шлях перемоги”, “Урядовий кур'єр” — тижневики.

Отже, “Україна молода” зверталася до моделі 1 у шести випадках, до моделі 2 — у семи, модель 3 застосовувалася тричі, модель 4 — в одному випадку. “Українське слово” використовувало модель 1 двічі, модель 2 зустрічалася в чотирьох випадках, модель 3 було застосовано тричі. “Шлях перемоги” вживав модель 1 двічі, модель 2 було використано у семи випадках, модель 3 — в трьох. Жодне з двох останніх видань не зверталось до моделі 4.

“Голос України” звертався до моделі 1 у шести випадках під час презентації конфлікту. Модель 2 було застосовано двічі, модель 3 — тричі, модель 4 — в одному випадку. “Урядовий кур'єр” застосовував модель 1 тричі, модель 2 зустрічалася двічі, модель 3 не вживалася жодного разу за моніторений період виходу газети. Модель 4 вживалася чотири рази. Така ж сама кількість застосування моделі 4 газетою “День”, тим часом як модель 1 зустрічалася у восьми випадках, модель 2 — у трьох випадках, до моделі 3 “День” не звертався. Тим не менш, це не означає, що на відміну від опозиційної, державна преса зайняла позицію миротворця. Частота застосування моделей 1 і 4 у більшості випадків пояснюється підміною журналістського матеріалу офіційним коментарем про подію. Звичайно, такий коментар не може містити негативних орієнтаційних суджень.

Вплив медіа, так званих аутсайдерів медіа-ринку, на громадську думку нерідко прийнято вважати другорядним, що є стереотипом. Йдеться насамперед про опозиційну пресу, що може бути названа альтернативною в українських умовах, оскільки її тиражі не обчислюються сотнями тисяч примірників. Теж саме стосується державних газет, чий статус автоматично мав би означати низький рівень читабельності і довіри. Тим не менш, обидві групи видань мають реальний вплив на формування громадської думки. У багатьох випадках ці ЗМІ залишаються єдиним джерелом друкованої інформації для низки категорій громадян (йдеться про встановлену практику обов'язкової або примусової передплати державної періодики державними бібліотеками, організаціями та працівниками цих організацій). Відсоток читачів, що постійно цікавиться політикою, не можна назвати значним, однак саме ці споживачі друкованої інформації є реальними передплатниками опозиційної періодики і саме вони відтак формують активний електорат.

З наслідків моніторингу бачимо, що аксіома про те, що преса може займати лише сторону миротворця у висвітленні конфлікту, здобуває підтвердження частіше у теоретичній, ніж практичній площині. Сукупність даних про застосування згаданих моделей спонукає до висновків-рекомендацій стосовно висвітлення конфліктів у пресі: оптимальне викладення позицій протилежних сторін супроводжується коментарем авторитетного незалежного експерта, "третейського судді" тощо; презентація конфлікту від імені його учасника передбачає паритетний об'єм інформації від імені протилежної сторони, а також виклад історичного підґрунтя (або історичної довідки) конфлікту; оціночні судження допустимі від імені учасників конфлікту, але не від імені автора, що висвітлює конфлікт; презентація конфлікту у формі дискусії, круглого столу тощо зменшує його гостроту і сприяє вирішенню.

Марек Зюлковскі,
посол Республіки Польща в Україні

МІСТ НАД ВОЛИННЮ

(Переклад статті, надрукованої в газеті "Gazeta Wyborcza")

Відзначення 60-ї річниці трагічних подій на Волині було важливим випробуванням міцності і єдності польської політики по відношенню до України. Основи нашої політики переконають в тому, що Польща і Україна мають перед собою перспективу на сучасність та майбутнє. І успіх полягає в тому, що інтерпретація польсько-українських подій не стала головним критерієм польсько-українського сьогодення, особливо з огляду на суперечку щодо історії подій на Волині, якій ми надали шляхетну форму і спрямували зусилля до народного поєднання, так, як це було зроблено у спільній заяві Президентів Республіки Польща і України "До порозуміння і єднання" п'ять років тому.

Підготовка річниці подій на Волині показала, що правда про цю трагедію є надалі болісною як для поляків, так і для українців. Доповіді Президентів Польщі і України, проголошені ними у Павлівці заява про єднання, а також заява парламентів у зв'язку з 60 річницею Волинської трагедії залишаться у хроніці польсько-українського сусідства як одне з найбільш важливих його історичних досягнень.

Відновлення пам'яті

Майже рік в Україні інтенсивно і всезагально тривають дискусії на тему Волинської трагедії. Адже декілька поколінь

радянських ідеологів працювали, часто успішно, над тим, щоб стерти багато сторінок української історії.

У Польщі ми часто розглядаємо історію України через призму польсько-українських подій, які відбулися на Західній Україні. Сучасна Україна натомість отримала значно ширшу перспективу, для якої історія Польщі – це передусім історія сусіда. Ми не можемо очікувати, що після 12 років незалежності українці сформують єдиний і цілісний погляд на власну історію. Досить пригадати, наскільки різні політичні і культурні фактори впливали протягом останніх століть на західну, південну і східну частини України. Крім того, там, де поляки говорять, що два поляка – це три точки зору, українці говорять: де два українця – там три гетьмани. Це прислів'я має безпосереднє історичне підґрунтя: майже кожен з гетьманів проводив іншу політику. В Україні вже розпочалася дискусія на цю тему з приводу 350-ї річниці (у 2004 році) Переяславської угоди, відомої у Польщі завдяки постаті гетьмана Богдана Хмельницького і твору “Вогнем і мечем” Генрика Сєнкевича.

Без висновку, хоча з добрим вступом

Як виглядають українські дебати на тему Волинської трагедії? Починаючи з осені 2002 року – це кілька десятків повідомлень, доповідей, статей або інтерв'ю у центральній і регіональній пресі, а також щомісяця кілька десятків програм і фільмів по телебаченню. Правда про трагедію на Волині на даний момент є більш медіальним фактом, ніж обґрунтованою історичною точкою зору. Нам залишається відповісти самим собі, чи можуть здійснитися сподівання, аби через рік в Україні була відкрита і оприлюднена вся правда про трагедії 1943-1944 рр. Усвідомлюючи, що це неможливо, ми повинні з повагою прийняти таку живу і драматичну дискусію, пов'язану з початком досліджень тих подій, які впродовж довгого часу були закритою темою.

Одним з переломних моментів у цій дискусії стала зустріч Президентів Польщі і України 11 липня 2003 року і вшанування ними пам'яті жертв цієї трагедії та правди про неї. Часто запитували: а що ми почуємо від Президентів? Це не могла бути вся правда, оскільки в Україні знання про Волинську трагедію

тільки формуються. Ми повинні дати історикам обох країн більше часу для дослідження і конфронтації власних тез. Сьогодні ми повинні потурбуватися, як це зробили Президенти, про те, як представити згідну з правдою логіку подій, тобто факту, що Волинська трагедія розпочалася з винищення польського народу.

Пам'ять про жертви

Здається, що вшанування правди стало більш моральним постулатом, ніж визнанням масштабу трагедії поляків на Волині. Дуже важливою була готовність української сторони вшанувати пам'ять жертв. Донедавна це ще було неможливим.

Ми маємо право вимагати від України вшанування місць, де загинули десятки тисяч поляків, доступу до них сімей загиблих. Здається, що урочистості 11 липня у Павлівці (Порицьку) були символічним здійсненням Україною цього морального обов'язку. Поряд із вшануванням пам'яті жертв Волинської трагедії можуть тривати глибокі роздуми про те, що важливіше: моральне і політичне шанування жертв чи засудження тих, хто вчинив цей злочин. В Україні у радянські часи штучно розбудували пантеон героїв, а жертвам надавали лише номери у військових статистиках. Ми можемо завдяки вшануванню пам'яті жертв Волинської трагедії стати учасниками відновлення спільної історичної свідомості, не тільки з точки зору героїзму, а також і з огляду на цінність людського життя.

Порозуміння та примирення

Чи потрібні українцям порозуміння та примирення з поляками? Зрозуміння – напевно. Примирення – також, але з приміткою, що багатьом українцям, особливо у Східній Україні бракує елементарного знання історії польсько-українських взаємин. Потрібно визнати, що ця позитивна відповідь є надзвичайним успіхом нашої політики. Все почалося з відкриття кордонів та визнання незалежності України.

Наша країна зараз – не так, як в XIX столітті далека Америка – стала для наших східних сусідів місцем навчання, політичних зустрічей, сезонної роботи і різноманітних торговельних

зв'язків. Підвищився інтерес до польської мови. Кілька десятків українців вчать польську мову і навчаються управлінню чи бізнесу по-польськи.

Така зацікавленість створила реальні підстави для переконання рішучої більшості українців в особливій цінності добросусідських стосунків з Польщею.

Не будемо обминати також факту існування середовищ, які неприязно ставляться до Польщі. Однак це – середовища другорядні чи взагалі тільки окремі особи.

Міжнародний авторитет

Про ідею і причини підготовки до урочистей у зв'язку з 60-ю річницею Волинської трагедії нас запитували у Києві дипломати багатьох країн. Вони вважають, що вшанування пам'яті жертв додають Польщі та Україні міжнародного авторитету. Такими є результати французько-німецького чи польсько-німецького примирення. Як ми знаємо з історії останніх років ХХ століття, не всі сусіди в Європі спромоглися на таке поєднання. Сьогодні поляків та українців розділяють не конфлікти і відкриті суперечки, а скоріше упередження, стереотипи і важка історія. Їхнє подолання стає черговою перепусткою до визнання міжнародними партнерами в Європі (і не тільки) стратегічного значення польсько-українського сусідства. Сьогоднішня дискусія навколо трагедії на Волині записала у цій перепустці перші речення: про відновлення історичної пам'яті, про вшанування пам'яті жертв, про необхідність морального і політичного засудження цих подій.

Можна наголосити, що полякам та українцям вдається будувати міст згоди і порозуміння, а не жити суперечками довола минулого. Українці одночасно доводять нам, що їхній інтерес до Польщі йде не лише від потреб нинішньої політики і торгівлі, а також від почуття політичної та історичної відповідальності за добре сусідство з поляками.

З М І С Т

Частина I

“Події на Волині: як жити з цим тягарем?”

Матеріали форуму	7
------------------------	---

Частина II

Вибранні статті з українських і польських ЗМІ

Трагедія Волини: взгляд через десятилетия (<i>Кость Бондаренко</i>)	43
“Біла пляма” Волині (<i>Сергій Махун</i>)	56
Международная колиивщина (<i>Виктор Пироженко</i>)	58
Не змішувати історію з політикою (<i>Віктор Зам’ятін</i>) ...	68
Школа спілкування на рівних (<i>Сергій Махун</i>)	73
Wołyń woła (<i>Станіслав Пантелюк</i>)	76
Острозькі діалоги (<i>Сергій Махун</i>)	81
Wydarzenia na Wołyniu: jak żyć z tym ciężarem? (<i>Станіслав Пантелюк</i>)	84
Хто підставляє “Нашу Україну”? (<i>Антон Борковський</i>)	88
Спи спокійно, український Гамлете... (<i>Олена Зварич</i>)	91
Каміння, що росте крізь нас... (<i>Наталія Чернишова</i>)	98

“Ну що б, здавалося, слова...” (Наталя Чернишова)	103
До трагічних подій на Волині в роки Другої світової війни (Анатолій Свідзинський)	107
Уроки національної гідності (Антон Борковський)	119
Іспит сумління (Богдан Олексюк)	126
Річниця волинських подій є зручним мотивом, щоб зняти з обговорення проблему УПА... (Мирослав Левицький)	130
Поміж двома імперіалізмами (Ігор Мельник)	134
Парламентські робочі групи України і Польщі узгодили спільний текст Заяви про 60-ті роковини волинської трагедії (Галина Левицька)	140
Дві правди (Сергій Махун)	143
Щоб попіл Клааса не став каменем за пазухою (Людмила Пустельник)	151
Волинская трагедия (Богдан Радченко)	156
60 лет трагедии. Кто виноват в резне на Волини? (Алексей Шевченко)	161
Поєднання у скорботі (Антон Борковський)	167
Поляки ганьбу за Єдвабне хочуть заховати за волинські події? (Галина Левицька)	171
Націоналізм – демократичний, чи терористичний? (Богдан Олексюк)	176
Моделі висвітлення волинської трагедії в друко- ваних ЗМІ (Людмила Пустельник)	181
Міст над Волинню (Марек Зюлковскі)	185

Відзначення 60-ї річниці трагічних подій на Волині було важливим випробуванням міцності і єдності польської політики по відношенню до України. Основи нашої політики переконують в тому, що Польща і Україна мають перед собою перспективу на сучасність та майбутнє. І успіх полягає в тому, що інтерпретація польсько-українських подій не стала головним критерієм польсько-українського сьогодення, особливо з огляду на суперечку щодо історії подій на Волині, якій ми надали шляхетну форму і спрямували зусилля до народного поєднання, так, як це було зроблено у спільній заяві Президентів Республіки Польща і України “До порозуміння і єднання” п’ять років тому.

Марек Зюлковскі, посол Республіки Польща в Україні